

letnik IX
številka
2-3

**jezik
in
slovstvo**

1964

Jezik in slovstvo

Letnik IX, številka 2-3

Ljubljana, 25. januarja 1964

List izhaja od januarja do decembra (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik dr. Bratko Kreft Ljubljana, Tavčarjeva 4

Uredniški odbor: Francè Jakopin, Boris Urbančič, Franc Zadravec

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska tiskarna ČP »Celjski tisk« v Celju

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;
za tujino celoletna naročnina 1500 din

Kdor poslane številke ne vrne v dveh tednih, ga štejemo za rednega naročnika!

Vsebina druge in tretje številke

	Josip Vidmar	Uvodnik	33
	Francè Bevk	Glosa o jeziku	36
	Francè Bezljaj	Franc Miklošič	37
	Tine Logar	Zanimivosti iz slovenske dialektologije	44
Boris Urbančič	Besede z več pomeni in zahteva po jasnem izražanju		47
	Bratko Kreft	Ob 150-letnici Petra Petrovića Njegoša	51
Francè Jakopin	K razvrstitvi moških samostalnikov na -r		53
	Stanko Bunc	Tujke v slovenskem knjižnem jeziku	58
Francè Novak	Najvažnejša stališča v pravopisni vojni		62
	Tomo Korošec	Ime Slovenec	65
Jože Stabéj, star.	Iz zgodovine slovenskih slovarjev		68

Ocene in poročila

	Franc Zadravec	Josip Vidmar, Drobní eseji	72
	Jože Pogačnik	Nov prispevek k razsvetljenstvu	74
France Dobrovoljc	Slovinci v najnovejši slovaški zgodovini svetovne literature		76
	Božena Orožen	Češka predelava Prešernovega Krsta pri Savici	78
	Viktor Smolej	Meškova surka	80
Stanko Kotnik, Franc Žagar	Zapiska o jezikovni vzgoji in metodi jezikovnega pouka		82
	Pavel Vozlič	Zaposlitev in položaj slavistov na šolah I. in II. stopnje	85
	Lojzka Brus	Vloga profesorja-knjižničarja v reformirani gimnaziji	88
		Bibliografija Frana Miklošiča	90

Zapiski

	Resolucija in sklepi občnega zbora SDS	93
	Resolucija Društva slovenskih književnikov	94
	Odlok SAZU in Sveta za šolstvo SR Slovenije	95
	Miklošič in zgodovina slovenskega slovstva	95
	Dve novi deli V. V. Vinogradova	96
	Študija o slovaški epiki	96

Iz italijanske slavistike, Havranek o knjižnem jeziku, Nova jugoslovanska revija, Umjetnost riječi, Izvleček zapisnika z občnega zbora celjske podružnice SDS, Opomba uredništva (platnice)

Jezik, ki ga ustvarjajo rodovi in posamezniki, je najkolektivnejši umotvor, nekakšen živ organizem, v katerem teče nenehen boj oblik in tvorb za obstanek in za izpopolnitev celote. V teh procesih obveljajo in se ohranijo samo stvari, ki so najbolj v skladu z duhom naroda in njegovega globljega okusa. Snovanje, preizkušanje in izločanje vsakršnih besednih in oblikovnih zametkov poteka v normalnih časih jezikovnega in narodnega razvoja spontano in malodane neopazno. V kritičnih časih jezikovne zgodovine pa navzema in mora navzemati opaznejše oblike. Normalne in izjemne notranje reakcije v jeziku pa so kajpada zmeraj odvisne tudi od splošnega političnega položaja, v katerem narod živi. Ruski jezik je v časih od Petra I. do Katarine II. mirno sprejel dolgo vrsto nizozemskih in nemških besed in terminov. Nas so v vseh časih zlasti ogrozili Nemci, od tod naš večni boj zoper nemške izposojenke in frazeološke nemčizme. V času med obema vojnama pa smo zaradi integracijskega pritiska v stari Jugoslaviji postali zlasti občutljivi za srbizme in hrvatizme, ki so bili tedaj našemu jezikovnemu čutu posebno neprijetni, včasih celo pretirano.

Tako je imelo slovensko jezikovno kodiiciranje in zakonodajstvo v različnih časih različne naloge, ki so bile, kakor že rečeno, v zvezi s splošnim položajem našega naroda. Kakšne naloge so v tem pogledu pred nami danes? Zdi se mi, da ne pretiramam, če trdim, da preživlja naš jezik v tem času neko svojevrstno krizo, ki ji ne dajejo značaja toliko zunanje nevarnosti, pač pa zelo izraziti in dinamični procesi v našem notranjem življenju, ki se seveda morajo odražati tudi v jeziku. In če si hočemo odgovoriti na gornje vprašanje po današnjih nalogah našega praktičnega jezikoslovstva, si je treba priti na jasno glede današnje krize in v zvezi z njo iskati in reševati pereče jezikovne probleme.

Če naj to problematiko osvetlim v zvezi z našim splošnim položajem, bi dejal, da je današnja kriza jezika v mnogočem posledica ogromnega skoka, ki ga je naše življenje napravilo z našo revolucijo. Treba se je zavedati, koliko novih življenjskih sektorjev odpira naša nova resničnost pred današnjim slovenskim človekom. Kolikšno vrsto dejavnosti mu nudi, koliko poklicev, znanja in kakšno širino najvišje izobrazbe, in to kolikšnemu številu članov tega naroda! Pri tem je treba imeti na umu, da se pravzaprav šele danes dokončno slovenizirata industrija in celo obrt, več, tudi nekatere znanstvene in umetnostne dejavnosti si šele danes iščejo ustreznega izraza v našem jeziku. Tako celo gledališče in zlasti njegova odrska tehnika. Vse to široko in silovito snovanje izvaja na jezik poseben pritisk, spričo katerega je mogoče reči, da to naše izrazilo nekako ne more dohitevati burnega in kipečega ritma našega življenja in da tedaj ne more povsem zadostiti potrebam, ki so očitne in naravne, pa tudi imperativne. Skratka, stojimo sredi zelo napetega dogajanja, ko skušamo zavojevati širne

nove življenjske predele zase, za naš narod, za našo zavest, ki pa jih moremo dokončno vključiti vanjo samo s pomočjo naše besede.

Hkrati s temi stvarnimi zahtevami ali vsaj s temi težavnimi zahtevami, so se v našem novem življenju v zvezi z jezikom pojavile tudi težave drugačne vrste, ki bi o njih mogli reči, da so subjektivnega značaja, dasi imajo v bistvu ravno tako objektivne vzroke, kakor pravkar našete. Povsem nove oblike našega javnega življenja, našega državnega in družbenega upravljanja so postale pred potrebo rabiti slovenski knjižni jezik izredno veliko število novih ljudi, med njimi tudi veliko preprostih mož in žena, odbornikov, članov delavskih in drugih svetov, skupščinskih poslancev raznih samoupravnih enot od federacije do okraja in občine, skratka ljudi, ki so doslej poznali slovenščino samo kot vsakdanje občilo v zasebnem in ožjem poklicnem življenju, ne pa kot jezik, s katerim odgovoren družbeni delavec posreduje svoje gospodarske, politične in druge misli — javnosti. Številni med njimi niso bili pripravljeni na to svojo nalogo, seveda ne po svoji krivdi, in so jo morali opravljati, kakor je kateri vedel in mogel. Mnogi izmed njih zlasti v prvih časih po osvoboditvi niso mogli kazati posebne skrbi za jezikovno obliko tistega, kar so imeli povedati. Segali so po vsem, kar se jim je zdelo uporabno, naj je bilo jezikovno sprejemljivo ali ne, naj je bilo po duhu slovensko ali ne, naj je bilo živa beseda ali besedni kliše, ki je čestokrat priromal k nam iz srbsčine, kakor je v srbsčino pritaval iz ruščine. Formulacije teh govorcev revolucije so seveda prodrle v naše dnevnike, iz teh pa v vsakdanjo rabo, včasih celo v jezik razumništva in celo v pisano besedo nekaterih naših piscev, da o novinarjih ne govorim. Nadzirati in odpravljati nered, ki so ga v naš jezik vnesla ta dejstva, je druga važna in pereča naloga našega današnjega jezikovnega skrbstva.

V opisanih potrebah, v potrebi po osvajanju naše resničnosti z besedo in v potrebi pravkar omenjene skrbi za jezikovni red, je v glavnem predstavljena današnja kriza na našem jezikovnem področju in je naznačena najvažnejša problematika, ki naj bi pred vsako drugo zaposlovala naše pravopisce, slovničarje, leksikografe in sploh praktične jezikovne delavce. Spričo te ugotovitve se mi zdi, da je bilo na primer hotenje avtorjev »Pravopisa« uvesti kočljivo pravopisno novost, kakršna je pisava končnic »vec« namesto »lec« vsaj času in njegovim potrebam popolnoma neustrezna. Ne da bi hotel ponovno načenjati vso široko obravnavano problematiko, ki je v zvezi s tem poizkusom, se mi vendarle zdi potrebno opozoriti na dve stvari, ki naj vprašanje na kratko osvetlita ponovno.

Pisavo »vec« je dosledno, in kolikor sem mogel obsežno gradivo pregledati, brez izjeme v svojem slovarju uveljavil Pleteršnik. Letos bo poteklo sedemdeset let, odkar je ta slovar izšel. Ob njem se je tedaj šolala in razvijala vrsta piščočih generacij od naše moderne do današnjih piscev. Te generacije sestavlja množica vidnih in najvidnejših slovenskih pesnikov in pisateljev od Cankarja in Župančiča do Srečka Kosovela, Prežiha, vse do sodobnih. Toda skoraj nobeden ni sprejel Pleteršnikovega pravopisa teh samostalniških končnic. Ali ni to posebna in prepričevalna sodba zgodovine? Sodba sedemdesetletnega dela našega najsubtilnejšega jezikovnega instinkta? Pravopis Ramovša in Župančiča iz leta 1950 nam je to sodbo potrdil in uzakonil.

In drugi pogled. Spominjam se Čopove navedbe po nemškem jezikoslovcu: »Grimm pravi čisto pravilno, da vplivajo dolgotrajne zmote v pisavi tudi na izreko.« Mi seveda še nimamo dolgotrajnega pričevanja o »zmoti«, za katero gre. In vendar: vsi vemo, da je glas e v sporni končnici izrazil polglasnik, ki zaradi tega v rodilniku redoma izpada. Zdaj pa poslušajte na primer celo v ljubljanski Drami, kako že danes pisava »vec« vpliva na izreko. Slišali boste redno te končnice izgovorjene s široko odprtim e (npr. v »Gubernatorju«: morivèc), kar ni lepo in kar tudi ni prav. Upoštevati pa je pri pravopisnih navodilih tudi take spremne pojave in posledice.

Po tej zastranitvi bi želel ugotoviti, da se slovensko jezikoslovstvo zaveda vseh zahtev našega časa in da to dokazuje s koristnimi dejanji. Teh je lepo število in treba jim je dati zasluženo priznanje. Predvsem bi vnovič omenil »Pravopis«, ki je — če pozabimo na končnico »lec« — »vec« — dragoceno, bogato in izredno poučno delo, ki pomeni veliko obogatitev vednosti o slovenskem jeziku. Povsem potrebam časa ustrezno delo opravljajo terminološke komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, delo, ki je s »Tehnično terminologijo« obrodilo svoj prvi pomembnejši sad. Znamenite etimološke knjige prof. Bezlaja sicer ne spadajo neposredno v naloge, o katerih razpravljam, vendar jih bogate in jim dajejo globljo vsebino pa tudi trdnejše osnove. Pač pa spada v to vroče in pereče snovanje pripravljanje Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki naj bi nam v obilnem izboru podal bogastvo naše besede v vsej širini naše današnje stvarnosti.

Spričo vsega tega dela me kdaj pa kdaj zmoti ena sama izrazitejša skrb. Večkrat slišim pa tudi berem mnenja, da naj bodo pravopisci, leksikografi itd. samo registratorji tega, kar je v rabi. Samo registratorji, ne pa tudi ocenjevalci in zakonodajalci. Mislim, da to stališče ni povsem zdravo, zlasti ne v tako nemirnem času, kakršnem je današnji. Mnenja sem, da se je v tem pogledu vendarle držati tistega, kar je nekoč v črkarski pravdi pisal Čop, ki si ga bom dovolil citirati nekoliko parafraziranega za današnjo rabo: »Če hočemo imeti splošen slovenski knjižni jezik, priznavajmo, kar je splošnejše, etimološko pravilnejše in blagoglasnejše.« In še eno: ne podlegajmo napačni demokratičnosti. Pogosto slišim od naših jezičnikov, da neko napačno obliko ali zvezo piše veliko število naših piscev, če ne kar večina. Ali je ta kriterij sam po sebi res upoštevanja vreden? Priznati ga, pomeni po mojem mnenju odreči se misli in zahtevi, ki jo je izrazil Čop. Število piscev, ki uporabljajo neko obliko ni in ne sme biti odločilna, kajti število samo ne vsebuje kriterija tehtnosti. Če bi bilo odločalo število nekoč, bi danes nemara pisali slab slovenski jezik, kakršnega je pisala velika večina sodobnikov Levstika in Stritarja. In ne bi pisali jezika, ki je nastal iz logičnega in zakonitega razvoja jezika teh dveh pomembnih piscev. En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, pa če hočete tudi pisateljev, ki v svojem pisanju ne kažejo tako globokega in vernega čuta za slovenščino, kakor ta dva njena poznavalca in tvorca. Označevanje slabih ali neslovenskih jezikovnih oblik z oceno, da so »pogovorne«, se mi zdi nezadostno. Treba jih je obsoditi tako v pismu kakor v govoru. Mislim, da to spada med dolžnosti današnjih jezikovnih skrbnikov.

Josip Vidmar

GLOSA O JEZIKU

Razmišljam o naši najnovejši jezikovni pravdi, ki jo je povzročil novi Pravopis. Že precej mesecev je preteklo od takrat, a pri branju novih knjig zopet in zopet naletim na nesrečno jabolko spora, ki smo mu skušali dati nekam široko domovinsko pravico. Kljub temu, da so bili že koj spočetka močni in utemeljeni glasovi proti. Da povem po resnici, tisto pretirano vevkanje me vselej neprijetno zadene. Ne morem si pomagati, tako je, upira se mojemu jezikovnemu čutu.

Seveda bi se bilo treba o tem javno porazgovoriti že pred natisom Pravopisa. Res je, v tem pogledu imajo nekateri prav. A kdo bi bil nam mogel razgrniti pred očmi vse primere, da bi nam bilo povsem jasno, kako so nekatere tuje temu ali onemu narečju našega jezika. A ne le tuje, ampak celo smešne, če bi hoteli biti dosledni. Ne morem si misliti, da bi se tudi prejšnji sestavljalci Pravopisa ne bili kdaj ustavili pri tem vprašanju. Gotovo so se, a niso tvegali, da bi stopili na spolzka tla.

Mi smo stopili in zdaj, kakor kažejo vsa znamenja, vsaj nekateri vztrajajo na njih, kakor da gre za osebni prestiž. Baje, tako sem slišal, se bije v tem pogledu ponekod tudi tih, a trd zakulisen boj, kot da gre za obstanek naše besede. To pa ustvarja v našem pisanju nepotrebno razcepljenost, negotovost in zmedo. Pogosto slišim vprašanje, kako je s to stvarjo. Včasih se zdi, da prevladuje mnenje, da smo nasprotniki vevkanja sploh proti novemu Pravopisu v celoti.

Zmeraj sproti moram poudarjati, da je novi Pravopis za Pletersnikom najbogatejše besedišče našega jezika. Že v tem je njegova velika vrednost. Vedno je pred menoj na mizi, da ga v dvomih vprašam za svet. Vse, kar je v njem spornega, da je zbudilo negotovanje, se da stisniti v en sam stavek, ki se ga pri dobri volji ni težko zapomniti. Namreč, da naj, kar se tiče končnic -lec in -vec, do nadaljnjega ostane v veljavi prejšnji Ramovš-Župančičev Pravopis. Stališče, ki ga je že pred meseci zavzela Slovenska akademija znanosti in umetnosti. In ki mu je pritrčil in ga prjvzel tudi plenum Društva slovenskih književnikov. Mislim, da bi glasova teh dveh forumov morala zadostovati.*

Prenehala naj bi že enkrat negotovost in zmeda v našem pisanju, ki nima smisla. Posebno smo to dolžni tudi naši mladini, ki se uči in utrjuje svoje znanje. Ne begajmo je brez potrebe, točimo ji čistega vina! Kako je to važno, vem iz lastne izkušnje, ko sem si v posebnih razmerah pridobival znanje jezika in sem pogosto nasedal krivim prerokom. Pustimo našemu jeziku, da se svobodno razvija po svoji notranji zakonitosti in ne natikajmo mu spon. Kadar se bo pokazala resnična potreba po kaki spremembi, ki bo postala že splošna last, se nihče ne bo upiral njeni »uzakonitvi«.

Povedal sem, kar mi je bilo na srcu. Nisem jezikoslovec, a poklic pisatelja mi daje pravico, da povem svoje mnenje. Če se pa nam hoče boja, se nam nudi zanj široko polje. S tem mislim na tuje vplive, ki spodjedajo našo besedo in jim kot brez moči odstopamo korak za korakom. Mislim tudi na obubožanje našega jezikovnega izraza, ki pogosto v dnevnem tisku zavzema že zastrašujoče oblike.

* Medtem je izšel tudi že odlok republiškega Sveta za šolstvo, ki predpisuje ustaljeno pisavo na -lec, kakor to določa Ramovš-Župančičev Pravopis.

(20. XI. 1813.—7. III. 1891. Ob stopetdesetletnici rojstva)

Stopetdesetletnico rojstva največjega slovenskega jezikoslovca in ne-sporno najpomembnejšega slavista, kar jih je doslej živelo, praznujemo v času, ki globoko razume njegovo iskanje in delo, saj se moderna prizadevanja v stroki čudovito ujemajo z njegovimi. Naša doba išče sinteze na vseh področjih slavističnega raziskovanja in se trudi za harmonično rast celotnega kompleksa stroke. Seveda ustvarja danes na tisoče delavcev v številnih znanstvenih središčih z neprimerno bolj bogatim gradivom, kakor ga je imel nekoč na razpolago naš veliki rojak, ki je malodane vse delo opravil sam.

Brez nasilja lahko razdelimo dosednji razvoj slavistike na tri okvirna razdobja. Prvo je bilo domoljubno zbirateljsko in je pripravljalo temelje. Tudi iz tega časa poznamo velika imena kakor Dobrovský, Kopitar ali Vostokov, ki jih ne smemo podcenjevati, toda široki sklop lingvistike je moral najprej dozoriti, preden je vse to začetno zbiranje našlo svoje trdne osnove. To pa je omogočil šele gigantski razvoj jezikoslovnih ved sredi preteklega stoletja in z njim začenja v slavistiki drugo, Miklošičevo razdobje. Vseh šestinštirideset let svojega publicističnega delovanja je bil osrednja osebnost v stroki. Povezal je slavistiko s sodobnim jezikoslovjem in njegove izsledke je presajal na slovansko gradivo. Zajel je pri tem vsa področja, kamor je segala znanstvena misel, sam zbiral gradivo, ga sam analiziral in obdeloval do zaključnih sintez, med katerimi so nekatere zastavovale kar za sto let. Tretje, pomiklošičevsko obdobje v slavistiki se je posvetilo samo tistim problemom, pri katerih je bil Miklošič šibak ali ni razpolagal z zadovoljivim gradivom. Omejilo se je na podrobne raziskave v glasoslovju, na historične gramatike posameznih slovanskih jezikov in na dialektologijo. Šele zadnjih nekaj desetletij se začenja oblikovati novo obdobje, ko se slovansko jezikoslovje spet vrača k celoti in povezuje izsledke detajlnih dolgotrajnih raziskovanj v nove, sodobne sintetične zaključke.

To ni samo priložnostna ocena, ampak mnenje, ki se je počasi izoblikovalo in ustalilo v strokovnih krogih. Miklošičevo ime je postalo pojem. Obledeli so stari očitki in malenkostna nasprotja, razvoj je pokazal, kaj je imel Miklošič prav in kje se je motil. Danes nas zanima samo stanje vede na začetku in na koncu njegovega posega in vse tisto, kar je še vedno uporabnega v njegovem delu, ki je naravnost nepojmljivo po svojem obsegu. Težko je verjeti, da je vse to zmoget en sam človek. Celotni zbrani spisi, ki jih bomo morali v doglednem času začeti izdajati, da nas ne bodo drugje prehiteli, bi dosegli okoli petdeset knjig po petsto strani. Dodajmo k temu še obsežno, po večini neobjavljeno, vendar kulturno zgodovinsko važno korespondenco ter številne njegove predloge, poročila, mnenja in ocene, ohranjene v dunajskih arhivih. Kar je pri Miklošiču zastarelega, ne zmanjšuje vrednosti vsega, kar je še vedno živo. S petimi svojimi najboljšimi knjigami, ki so še danes nepogrešljiv vademecum vsakega raziskovalca, s slovanskim besedotvorjem, sintakso, imenoslovjem, s cerkvenoslovanskim in etimološkim slovarjem, si je Miklošič pridobil pravico,

da ponatisnemo vse, kar je važno za pot, po kateri se je prikopal do tako sijajnih rezultatov.

Pri Miklošiču ne moremo govoriti samo o izredni nadarjenosti, naravnost osupljivi delavnosti in ekspeditivnosti, ampak tudi o redki sreči. Usoda ga je izbrala, da je bil v pravem času pravi mož na pravem mestu. Že njegov prvi javni nastop pomeni mejnik v slavistiki.

Kakor večina nacionalnih ved se je tudi jezikoslovje spočelo v času zgodnje romantike. Potrebovalo pa je dolga desetletja, da je našlo pogoje za uspešno rast. Nato pa se je naglo povzpelo med vodilne vede devetnajstega stoletja. V letih 1833—1852 je izdajal hamburški profesor švicarskega porekla Franz Bopp svojo »Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Gotischen und Deutschen«, s katero je položil temelje komparativni metodi v jezikoslovju, ki se je izkazala za tako uspešno, da je skoraj za sto let prevladala v lingvistiki. To seveda ni bil šele prvi Boppov spis, ampak končni rezultati več desetletnega dela, poleg tega pa je imel tudi ta genialni Švicar svoje predhodnike. Naj omenim med njimi Friedricha Schlegela, ki je Evropo seznanil s sanskritom in s kulturnimi vrednotami stare Indije ter Jacoba Grimma, utemeljitelja historično raziskovalne metode v nemški gramatiki. Vsa ta skupna prizadevanja so sprožila pravi plaz v lingvistiki in po Miklošičevi zaslugi se je slavistika takoj vključila v nastajanje nove vede.

Leta 1838 se je slučajno znašel na Dunaju novopečeni doktor prava, ki še ni odkril svojega pravega poklica. Univerzo je končal v Gradcu, vendar ga je bolj kakor pravo pritegnila filozofija. Navduševal se je za Kanta in hlastno posegal po vsem, kar se je tikalo antike in razvoja idej. Ko so odklonili njegovo prošnjo za profesorja filozofije v Innsbrucku, se je preselil na Dunaj, kjer je srečanje s Kopitarjem in še nedokončanim Boppovim delom dopolnilo vse tisto, kar je že prej spoznal.

To je bilo zanj odločilnega pomena. Takrat že postarni Kopitar ga je vzljubil kakor sina in ga je skušal pridobiti in vzgojiti za svojega naslednika v dunajski dvorni knjižnici. Kopitar je bil usmerjen v slavistiko in na Balkan. Pod njegovim vodstvom je Miklošič dopolnjeval svoje znanje balkanskih jezikov in se poglobljal v slavistične filološke študije. Vse to pa so oplodile Grimmove in Boppove ideje, ki jim Kopitar sam ni bil več kos. Čez šest let se je čutil vsestransko pripravljenega. Leta 1844 je objavil najprej svoj znanstveni prvenec, dopolnilno kritiko Boppovega dela pod naslovom »Sanskrit und Slawisch«, nato pa sprejel službo v dunajski dvorni knjižnici in že čez nekaj mesecev podedoval velik del dolžnosti in naslovov starega mojstra.

Že s svojo prvo kritiko je zaslovel. Bopp je šele naknadno pritegnil k svojim komparacijam tudi slovanske jezike, o katerih je imel pomanjkljive informacije. Miklošič je prepričljivo opozoril na celo vrsto glasoslovnih zakonitosti med obema jezikovnima skupinama, dokazal pa tudi globoko morfološko sorodnost obeh struktur in s tem važnost slovanščine za komparativistične rekonstrukcije. Odslej ni več izšla nobena resna komparativistična študija, ki ne bi operirala tudi s slovanskim gradivom. Ne smemo pa uspeha Miklošičevega prvenca presojati samo s strokovnimi merili. Ostal bi le inteligentna aplikacija novih, še ne dovolj razvitih metod na slavistiko, če ne bi nova smer v lingvistiki pravkar osvajala svet. Komparativistika je prevrednotila vsa starejša, ustaljena stališča do posameznih jezikov, vsaka nova najdba v eni jezikovni sferi je pomenila obogatitev poznanja za vse druge. Slovansko gradivo pa je

moglo postati dostopno novi vedi šele po vsestranski kritično historični obdelavi. Zato v svetu niso sprejeli Miklošiča samo z živahnim zanimanjem, ampak so od njega pričakovali in celo zahtevali, naj vse to opravi čimprej.

Miklošič je izpolnjeval vse pogoje, da bi se lahko razvil v odličnega komparativista. Vendar najdemo med njegovimi kasnejšimi publikacijami le malo prispevkov, ki bi jih mogli pripisati novi lingvistični smeri. Izbral si je vlogo posrednika. Neumorno je hitel in zalagal strokovne kroge s takšnimi slavističnimi deli, ki bi bili v duhu časa uporabni za celotno lingvistiko. Premalo vemo o njegovem osebnem doživljanju in čustvovanju, da bi mogli kaj več kakor samo ugibati, kako se je izoblikoval njegov delovni program in zakaj je razvil tako mrzlično publicistično aktivnost. Za površnega opazovalca je Miklošič morda samo napol izrojen Slovenec, ki je pisal ponajveč nemško, se oženil z Nemko in dopustil, da sta se njegova sinova izgubila v tujem jezikovnem okolju. Vendar je za njegovim delom mogoče zaslutiti globokega slovenskega in slovanskega patriota, ki je odkril pot, kako lahko s svojim delom največ koristi svojemu in z njim tudi vsem drugim nesvobodnim slovanskim narodom.

Vsaj po bridkih skušnjah z revolucijo leta 1848, ko je Miklošič opustil vsako drugo dejavnost in se posvetil samo še znanosti, lahko govorimo o nekem posebnem slovanskem konceptu v njegovem delu. Pravičen je bil vsem, najbolj pa tistim, ki so šele iskali svojo pravico. Za to pričajo študije o srbsčini in bolgarščini, znanstvena pozornost, ki jo je posvečal zapostavljenim jezikom, kakor na primer ukrajinščini, trdovratno vztrajanje pri zgrešeni Kopitarjevi panonski teoriji, da je slovenščina neposredni potomec cerkvene slovansčine, boj za znanstveno resnico v primeru Hankovih ponaredb in njegova neumorna skrb za dvig ravni ne samo slovenskega, ampak tudi vsega avstrijskega šolstva. Vse to bi bilo treba šele natančneje preiskati. Pri njem ne moremo več govoriti o avstroslavizmu v starem duhu Kopitarja in Palackeja, ampak o globokem humanizmu, ki veruje v razvoj in polaga zanj temelje po svojih skromnih močeh. Nasprotnikov ni imel samo v Moskvi, v Pragi in v Zagrebu, ampak tudi v Ljubljani.

Vse to se da potegniti seveda šele iz kasnejšega Miklošičevega znanstvenega koncepta. V prvih petih letih, ko je bil Kopitarjev naslednik v dvorni knjižnici, prevladujejo med njegovimi spisi filološke edicije. Morda se je z njimi oddolžil Kopitarjevemu spominu. Omeniti pa je treba »Radices linguae slovenicae veteris dialecti«, ki jih je pripravil že istočasno s kritikom Boppa in so izšli prihodnje leto v Leipzigu. To je prvi zarodek slovanskega etimološkega slovarja, ki seveda še niti oddaleč ne doseza dokončne redakcije, kakršno je izdal čez štirideset let. Dobro je pa služil razvijajoči se komparativistiki. Zanimiva je tudi njegova druga kritika »Altslavisch«, kjer je proti Vostokovu dokazoval starost panonskih cerkvenoslovanskih tekstov pred staroruskimi.

Miklošič ni rad pisal kritik in razen teh dveh najdemo v njegovem kasnejšem opusu samo še tri manj pomembne. Prvi dve pa sta zarodka njegovih kasnejših sintetičnih del in nam odpirata pogled v razumevanje njegovega ustvarjalnega procesa. Bil je oster in logičen mislec, ki so se mu sproti ob analizah porajali sintetični pogledi in z njimi je hitel naprej. Zato njegove filološke edicije ne pomenijo nobenega napredka. Zanj je bilo vse to samo surovo gradivo, s katerim je izgubil le toliko časa, da ga je temeljito spoznal.

Vihar marčne revolucije je tudi Miklošiča za nekaj časa potegnil v svoj vrtinec. Takrat je bil že znana in spoštovana osebnost. Dunajska akademija

znanosti ga je pravkar predlagala za dopisnega člana in v publikacijah akademije so že tiskali njegove prve študije. Izvolili so ga za predsednika društva Slovenija, sodeloval je pri formuliranju slovenskega nacionalnega programa in uveljavil se je celo kot poslanec v revolucijskem parlamentu, dokler ga niso v Kromeřižu razpustili. Nekaj časa je prevajal državni zakonik v slovenščino, zdi se pa, da z njegovim prevodom doma niso bili zadovoljni. Gotovo ni bil rojen za politika in veliko razočaranje dobe je znal utopiti v žilavem delu.

Nekaj drobtinic so takrat avstrijski Slovani vendarle dosegli in Miklošiču osebno je bila sreča naklonjena. Na pobudo grofa Stadiona, ki je spoznal Miklošiča v parlamentu, je dunajska univerza nalašč zanj ustanovila katedro slavistike, ki je bila med prvimi v neslovanskih deželah. Nekaj let preje je francoski minister Cousin ustanovil na Collège de France podobno katedro za velikega poljskega pesnika Mickiewicza in v šleziji Breslavi je nekaj časa zasedal takšno mesto češki pesnik Čelakovský. Miklošič pa je bil znanstvenik, svojo nalogo je razumel bistveno drugače in je kmalu razvil na Dunaju najvažnejše središče slavističnih in kasneje tudi balkanističnih študij. Že po enem letu je bil imenovan za rednega profesorja in kmalu nato za rednega člana akademije, ki je še med revolucijo razpisala posebno nagrado za primerjalno slovnico slovanskih jezikov.

Pri tem načrtu je gotovo sodeloval tudi Miklošič sam, saj razen njega ni bilo nikogar, ki bi se mogel lotiti takšnega dela. Profesura mu ni povzročala resnejših težav, saj je moral začeti z osnovami in sodobniki trdijo, da so bila njegova predavanja dolgočasna. Že v prvem letu je napisal za študente serijo učbenikov s cerkvenoslovanskim slovarjem vred, nato pa je ves svoj čas posvetil primerjalni slovnici, ki jo prištevamo med njegove najpomembnejše stvaritve. Leta 1852 je dokončal njen prvi del »Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen«, za katerega je požel dunajsko nagrado, čez štiri leta pa že tretji del »Formenlehre«, ki ga je nagradila francoska akademija.

Danes teh dveh delov ne cenimo tako visoko, kakor so ju v njegovem času. Miklošič sam ni bil zadovoljen z njima in ju je čez dvajset let temeljito predelal in dopolnil z novim gradivom. Ni pa več spreminjal metodične zasnove, ki še ni primerjalna v današnjem smislu besede. Drugi del »Stammbildungslehre«, ki je izšel leta 1875 in četrti del »Syntax« izdana prvič v zvezkih od leta 1868—1874 in drugič v obsežni samostojni knjigi 1883, pa spadata ne samo med najboljše, kar je Miklošič napisal, ampak tudi med najboljše, kar imamo s teh področij do danes v slavistiki na razpolago.

Po njem ni nihče več poskušal napisati tako obsežno zamišljene primerjalne slovnice slovanskih jezikov, čeprav ne bi bilo zanje več treba opraviti toliko pionirskega dela. Takšna, kakršna je, nam še danes dobro služi in celo v prvih dveh, zgodnjih knjigah najde raziskovalec še vedno dragocene, neizkoriščene migljaje in opozorila. Miklošič ni imel v strokovni literaturi na razpolago nobenega drugega vzorca razen Grimmove nemške slovnice, zato je posamezne slovanske jezike nanizal drugega poleg drugega, začenši s cerkvenoslovanščino in je o vsakem podal zgoščeno sliko historičnega razvoja do današnjega stanja. Za takratni čas to ni bila pomanjkljivost, saj bi vsaka druga zasnova zahtevala najprej podrobnih historičnih gramatik vseh slovanskih jezikov, kakršnih še danes nimamo. Le v glasoslovju smo se pomaknili bistveno naprej, ni pa slučaj, da je večina novejših primerjalnih slovnice običala pri prvem, glasoslovnem delu. Niti v morfologiji prava komparativna metoda še ni

mogoča, saj še vedno odkrivamo nova, presenetljiva dejstva v historični in dialektični morfologiji v posameznih slovanskih jezikih. V zadnjih dveh knjigah primerjalne slovnice pa se je uveljavil Miklošičev izredni raziskovalni duh. Pozna se jim, da jih je napisal najboljši poznavalec slovanskih tekstov in slovanske leksike skoraj že proti koncu svojega ustvarjalnega zagona.

Miklošič je bil realist, ki ni zaupal špekulacijam in rekonstrukcijam. Sprejel je samo, kar je bilo nedvomno, smiselno in logično. Pri njem so vsi podatki avtentični. Kadar je zaslutil, da bi mu kaj pomagalo do večje jasnosti, se je brez pomislekov lotil popolnoma novih področij raziskovanja, čeprav so bila tako obširna, da bi že sama zahtevala zase posebno življenje. Res je bilo vse povezano med seboj, vendar bi se vsak normalen delavec obotavljal, če bi bilo treba zaradi nekaj nejasnosti pri sufiksih preiskati celotno slovansko imenoslovje in ves skupni izrazni fond. Miklošič je vse to opravil nekako mimogrede, vendar tako temeljito, da je svoje naslednike v slavistiki naravnost ohromil. Danes bi se skoraj upali reči o njem, da je bil pomembnejši leksikolog kakor gramatik.

Ker si je sproti izpisoval vse, kar je prebral, je že na začetku svoje poti razpolagal z zavidanja vrednim leksičnim gradivom, ki ga je nato še desetletja dopolnjeval. Na koncu je nastal iz tega »Lexicon palaeoslovenico — graeco — latinum«, ki je začel izhajati v zvezkih leta 1862. Do danes je to najbolj bogati cerkvenoslovanski historični slovar. Šele nedavno je začel v Pragi izhajati novi, medtem ko za balkansko cerkvenoslovansčino organizirajo komaj prve priprave.

V leksikologiji je hodil Miklošič svojo posebno, neodvisno pot. V komparativistiki se je neposredno po Boppu razvilo pretirano korensko etimologiziranje, ki je grozilo, da bo postavilo na laž sijajne začetne izsledke. Temu so se po eni strani uprli mladogramatiki, ki so priznavali samo strogo regularen glasoslovni razvoj, po drugi strani pa številni predhodniki novejših smeri v jezikoslovju, ki so se uveljavile šele v dvajsetem stoletju. Miklošiča moramo prištevati k predhodnikom lingvistične stratigrafije. Odklanjal je korensko etimologiziranje, a tista drobna peščica jasnih in glasoslovno regularnih indoevropskih besed v slovanščini ni zadostovala za solidno rekonstrukcijo. Danes vemo, da ima slovanščina skoraj dve tretjini več sufiksov, kakor vsi drugi indoevropski jeziki skupaj. Približno stanje je 90 proti 140. Zato je Miklošič najprej pomislil na adstrat in skušal izločiti vse, kar ni po poreklu slovansko. Prva obsežna študija po tej, lahko bi rekli »izločitveni« metodi so bile »Fremdwörter in den slavischen Sprachen« iz leta 1867, ki pa je šele ogrođje obsežnih Miklošičevih del o življenju in popotovanju besed. Preiskal je slovanske izposojenke v madžarščini, romunščini, albanščini, novi grščini in deloma tudi v litavščini. Ker ga je vprašanje adstrata razumljivo tudi teoretično zanimalo, se ni omejil samo na slovansko sosedstvo. Posebno študijo je posvetil romanskim izposojenkam v albanščini, še bolj pa so ga pritegnila ciganska narečja po Evropi, katerim je posvetil vsega skupaj sedemnajst razprav in člankov. Bila so idealno področje za študij selitve besed. Sledila je serija razprav o turanskih vplivih na slovanske in na balkanske jezike, kjer je ugotovil dve razdobji turanskih vplivov in zmotil se je samo pri datiranju predzgodovinskega obdobja, ki ga je postavil v začetke našega štetja, v novejši dobi pa ga je Vasmer korigiral za štiristo let. Prištejmo k temu še monografije o krščanski terminologiji pri Slovanih in o imenih slovanskih mesecev, kjer je prvi opozoril na lingvistične kalke, pa bomo dobili skromno predstavo o miselnih poteh, ki so vodile Miklo-

šiča pri njegovem široko zasnovanem, največkrat pionirskem raziskovanju labirinta slovanskega izraznega fonda.

S tem so tesno povezane tudi njegove imenoslovne študije. Izdal je štiri v letih 1860—1874, ki tvorijo skupaj celoto in pomenijo dovršeno analizo osnov in oblik skupnega slovanskega imenskega fonda. Dlje kakor pol stoletja se k tem izvajanjem ni dalo dostaviti ničesar bistveno novega, zato se je vse slavistično imenoslovje izživljalo le na področju substitucij in predslovanskega substrata, v kolikor ni zašlo v amatersko epigonstvo. Miklošič je dokazal, da so pri vseh Slovanih v rabi enaka imenotvorna sredstva, da prevladujejo pri njih posesivne izvedenke iz antroponimov, ki se pojavljajo na vsem področju slovanske razselitve in isto velja tudi za druge toponimične baze, ki jih je podrobno analiziral po poreklu in po strukturi tvorbe. Šele v najnovjšem času se je slavistika toliko opomogla, da z neprimerno bolj bogatim gradivom podrobno dopolnjuje ta neizpodbitni Miklošičev okvir.

V nekem določenem smislu so bile vse to predštudije za drugi del primerjalne slovnice, posvečen slovanskemu besedotvorju. Obenem pa tudi pripravljala dela za »*Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*« v letu 1883, s katerim je Miklošič dosegel svoj zadnji vrh in izpolnil svoj življenjski program. V njem je zajel skupni slovanski izrazni fond brez ozira na poreklo. Še danes vzbuja naše spoštovanje način, kako je Miklošič grupiral besedne družine. Njegove bogate leksikološke skušnje so mu pomagale, da je neštetokrat pravilno povezal med seboj besede, ki bi se jih šele moderna semantika, podprta z ekspresivno fonetiko in globokim poznavanjem razmerja med besedami in stvarmi drznila povezovati v celoto. Treba je vzeti samo koga od sodobnikov, na primer Matzenauerja, ki je na primer za slovensko *a d o f* iskal drugačno razlago kakor za *v o d e b*, ali Daničiča, ki je samo leto prej izdal svoje »*Korijene*«, da se zavemo, kako visoko stoji Miklošič nad njimi in kako blizu je modernemu pojmovanju. To je edini etimološki slovar iz prejšnjega stoletja, ki v njem še vedno povečini vse drži in ga še danes s pridom uporabljamo. Seveda navaja neslovansko sorodstvo samo tam, kjer je nedvomno, največkrat se zadovolji le z istovetnimi litavskimi tvorbami. A četudi bi bil brez etimologij, bi bil to še vedno vzoren slovar prasllovanskega izraznega fonda. Slavistika ni potrebovala drugega in drugačnega do zadnjih let, ko se poleg množice etimoloških slovarjev posameznih slovanskih jezikov pojavljajo tudi prvi načrti prasllovanskih slovarjev.

Ta velika dela so Miklošiča idejno izčrpala, ni pa še usahnila njegova izredna plodnost. V zadnjih letih svojega življenja je objavil še serijo študij s področja južnoslovanske etnografije. Tudi tukaj je razpolagal z bogatim gradivom, kljub temu se jim pozna, da ni genija, ki bi bil povsod enako močan. Nikogar več ni bilo po njem, ki bi slavistiko zajel tako na široko v smislu starega pomena izraza »*filologija*«, kar je obsegalo vse od zgodovine in etnografije do jezikoslovja. Najprej je izpadla iz tega sklopa zgodovina. Miklošič ji je zapustil vzorna »*Monumenta serbica*« poleg nekaterih manj pomembnih razprav. Literarno zgodovino in etnografijo je povezoval še Miklošičev rojak in učenec Matija Murko, toda niti lingvistike same ni po Miklošiču nihče več gojil v tako širokem obsegu. Balkanistika se je osamosvojila že proti koncu Miklošičevega življenja, slavistika pa je razpadla na vrsto specializacij, ki jih je vedno več in so vedno manj povezane med seboj. Zato ni nikogar več, ki bi bil sposoben v celoti oceniti Miklošičevo delo. Iz tujih virov lahko sklepamo, da uživa v

romunski in v albanski filologiji prav takšen pionirski sloves kakor v slavistiki. Njegove turkološke študije citirajo še danes vsa strokovna dela s tega področja. Globoko je posegel tudi v novogrško filologijo, ciganska narečja so pa svet zase, o katerem današnji slavisti skoraj nič ne vemo.

Presenetljivo pa je, da Miklošiča ni lahko oceniti niti kot slovenista. Slovenščini je posvetil primerno mesto v primerjalni slovnici. To poznamo in rodovi slovenistov so njegove podatke s pridom uporabljali. Izdal je štiri slovenska berila za višje gimnazije, v katerih je celo nekaj malega njegovih lastnih sestavkov in prevodov. O vsem drugem smo pa slabo informirani. Ni se ohranila njegova »Prošnja za nabiranje manj znanih slovenskih besed in navodilo za zbiranje«, ki ga je po lastni izjavi v Novicah 1852. leta razposlal po Sloveniji. Prav tako se je izgubilo njegovo rokopisno gradivo za slovenski slovar, ki ga je kasneje velikodušno posodil Pleteršniku in je omenjen med viri njegovega slovarja. Po Pleteršnikovi oceni je bila podlaga Murkov slovar, pomnožen z izpiski iz starejše literature in z med narodom nabranim gradivom. Če ga je Pleteršnik sploh uporabil, je storil to dokaj površno, ker najdemo v Miklošičevih leksikoloških spisih številne slovenske besede, ki jih ne zaznamuje noben slovar. Zdi se, da je od Čafa dalje, ki je edini javno nastopil proti dunajskemu velikanu, ki je s svojo, žal preveč vulgarizirano slavo nehote povzročil pretirano slavizacijo knjižne slovenščine.

Nihče ni mogel ničesar očitati Miklošičevemu slovenskemu čustvovanju. Hrvatom se je za dolgo zameril, ker je proglasil kajkavce za Slovence in štokavce za Srbe. S pieteto je spremljal vse, kar je bilo slovenskega. Začel je izdajati Kopitarjeve zbrane spise. Po sto letih se je na drugo knjigo zmogla slovenska akademija. Ker pa je do smrti povezoval moderno slovenščino s »starioslovenščino«, kot se v njegovi terminologiji imenuje cerkvenaslovanščina, je v njegovem opusu vse polno slovenističnih reminiscenc in opozoril, ki jih do danes ni še nihče sistematično ekscerpiral. Zanj je bila slovenščina izhodišče in merilo presojanja v slavistiki. Danes slutimo, da ga je zavedlo nešteto arhaizmov v slovenski leksiki, medtem ko so druga arhaična slovenska obrobna področja šele kasneje prišla v znanstveno evidenco. Ni pa osebno zakrivil, da je postal *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, ki je začel izhajati leta 1862, osnova slovenskemu pravopisu, ki smo ga sto let uporabljali in ga hočejo šele zadnji čas nadomestiti z bolj slovenskim. V brezupni situaciji, kdaj naj pišemo -l- in kdaj -v-, se je najprej Levstik in za njim drugi oprl na Miklošičev »pseudoslovenski« slovar. Saj je Miklošič v njem poleg vseh takrat znanih glagolskih in cirilskih rokopisov do osemnajstega stoletja s področja balkanskih Slovanov upošteval celo Megiserja. Kjer je v Miklošiču pisan -v-, na primer pri *d ě l a v e c*, smo ga tudi mi pisali. Kjer pa je bil »historično« izpričan -l-, ga je sprejel slovenski pravopis. Tudi s tega stališča je Miklošič za nas danes aktualen, čeprav se ga za čudo v žolčnih polemikah skrbno izogibajo. Morda se boje, da bi njegova avtoriteta še danes utegnila obveljati.

Miklošič se ni strinjal s pretirano slavizacijo. V posebnem članku je svaril Slovence pred ekstremi, kakor so bile Majarjeve vseslovenske slovnice. Toda slovenščina je bila zanj osrednji slovenski jezik in leksična slavizacija, ki se je po revoluciji 1848 tako razbohotila v knjižni slovenščini, je bil zanj samo umešten in celo potreben povratek k staremu.

Kljub vsemu je ostal za nas Miklošič v stoletnem zagrizenem boju, kje začne in kje neha slovenska individualnost, vzor zlate sredine. Pred svetom je bil naša velika afirmacija, doma pa je njegovo ime in njegova slava pomagala utrjevati narodno zavest med širokimi množicami. Takrat so nas imenovali narod filologov. Imel pa je za čuda malo slovenskih učencev, ki bi globlje posegli v dogajanje stroke, razen prezgodaj umrlega Oblaka in Štreklja. Za naslednika si je izbral kajkavca Jagića iz Varaždina, ki se je zares izkazal najbolj vrednega.

Brez dvoma je Miklošič poleg Prešerna največja slovenska osebnost devetnajstega stoletja. Nič manj globoko ni zaoral v usodo naroda, čeprav na drugačen način in zasluži, da bi se obeh velikanov stalno in z enako pieteto spominjali. Žal pa o Miklošiču še nimamo zadovoljivih študij, pokazalo se je celo, da niti njegova bibliografija ni v celoti zbrana. Vse, kar je napisal, bo treba ponovno in podrobno oceniti, preiskati vplive njegovih idej na celotni razvoj lingvistike in seveda izdati njegove zbrane spise (ali vsaj večji izbor). Vse to spada med bližnje naloge slovenske slavistike.

Tine Logar

ZANIMIVOSTI IZ SLOVENSKE DIALEKTOLOGIJE

1.

Razvoj praslovanskih nevtralnih konzontanah *n-*, *nt-* in *s-* debel (*seme*, *tele*, *oko* itd.) je v slovenskem jeziku silno raznolik in zanimiv. Poglavitni vzrok za to je bilo dejstvo, da so samostalniki te vrste pri sklanjatvi izkazovali dve ali celo tri različne osnove (npr. *tele* : *telet-e*; *seme* : *semen-e*, *slovo* : *sloves-e* itd.) in da so sprva imeli tudi svojo lastno fleksijo s posebnimi obrazili, pri tem pa jih je bilo razmeroma malo. Zato je razumljivo, da se konzontanah fleksija kot posebna formalna kategorija v slovenskem jeziku ni ohranila, temveč so se ti samostalniki vključili v eno izmed bolj frekventnih fleksij, na drugi strani pa je umevno tudi to, da se je pri njih že zgodaj pojavila težnja, da bi se odpravile tudi komplikacije v zvezi z različnimi fleksijskimi osnovami in da bi se dve ali celo tri različne osnove pri sklanjatvi ene in iste besede skrčile na eno ali vsaj samo dve. V temle prispevku bi rad prav na kratko in shematično prikazal razvoj besede *oko* v slovenščini. Tudi ta beseda je bila v praslovanščini konzontanah deblo, ki je v fleksiji izkazovalo kar 3 različne osnove (*oko-* : *očes-* : *oč-*) in imelo posebna obrazila, značilna za srednja konzontanah debela (*očes-e*, *očes-i*, *očes-ьmъ* itd.). Posebnost tega samostalnika je bila še v tem, da je v dvojnini imel i-jevske končnice (*oči*, *očiju*, *očima*) in da se je namesto *le-te* v kasnejšem slovenskem razvoju pod vplivom enačbe *oči* — *kostí* uveljavila množina s svojimi končnicami (*oči*, *očí*, *očém*, *očéh*, *z očmi*).

1. Nedvomno najstarejša sprememba, ki je zadela besedo *oko* in konzontanah debela sploh, je bila v tem, da se je vključila v eno izmed bolj frekventnih fleksij. Večinoma je bila to nekdanja srednja o-fleksija (*mésto*, *senó*), po kateri se je pregibalo mnogo besed. Tako se je namesto nekdanjega *okó*, *očése*, *očési*,

očésam začelo govoriti *okó, očésa, očésu, očésom*. Tako sklanjajo to besedo, seveda z ustreznimi glasovnimi in akcentskimi spremembami v vsakem govoru posebej, po Gorenjskem, v Rožu, na Dolenjskem, na Notranjskem, v Brkinih, na Krasu, v Savinjski dolini in na srednjem Štajerskem. Tam, kjer je po tako imenovanem terciarnem premiku akcent prešel s konca na osnovo, je seveda beseda akcentuirana na osnovi (*òko/òko, očésa; òči/òči*). Na širokem ozemlju, zlasti v vzhodnih rovčarskih govorih, na Gorenjskem, v Savinjski dolini in drugod je zaradi splošne maskulinizacije nevtar tudi beseda *oko* spremenila svoj spol in ga zamenjala z moškim (*slep oko*): *wokò:, wučè:sa*; pl. *wučì:* (Bohinj); *àku, açè:sa; àči* (Žiri) *ò:k, očì:esa; òči* (Poljane).*

2. Na manjšem delu slovenskega ozemlja, v glavnem v Soški dolini in deloma tudi v sosednji Slovenski Benečiji, pa sta bili končnici stare konzonantne fleksije v roditeljskem in mestniku ednine nadomeščeni s končnicami i-fleksije. Tako so torej v teh krajih začeli govoriti: *okó, očési, očési, okó, očési, z očésom*. Zakaj so v teh krajih zmagale i-jevske in ne o-jevske končnice, ni mogoče reči. Poudariti moram le, da se taka fleksija danes le še redkokje sliši — meni je znana npr. iz zgornje Soške doline: *okù:, očì:esę, očì:esę*, pl. *očì: . . .* itd. (Trenta.) Drugod je končni *i* zaradi vokalne redukcije onemel, tako da večinoma povsod po omenjenih krajih sedaj govore poleg *oko* in z *očésom* samo še obliko *očes*, ki opravlja funkcije roditeljskega, dajalnega in mestnega ednine. Množina pa je seveda po vseh teh krajih taka kot v knjižnem jeziku, če se seveda ne oziramo na ustrezne glasovno-akcentske posebnosti posameznih narečij in govorov: *akuó, ačìés, z ačìésan; ači, ačìéh, z ačìmi* (Jezerca pri Kobaridu).

Prodor i-jevskih končnic v fleksijo nekdanjih konzonantnih debel je silno zanimiv pojav ne le za slovenistiko, temveč za slavistiko sploh in za primerjalno slovansko gramatiko. Tak razvoj je dokumentiran tudi v nekaterih starocerkevno-slovanskih spomenikih.

3. Medtem ko so se v doslej obravnavanih govorih pri besedi *oko* ohranile vse 3 stare podedovane osnove (*ok-*, *očes-* in *oč-*) in se je spremenila samo fleksija besede, pa je bila ponekod eliminirana osnova starega duala *oč-* in nadomeščena z osnovo *očes-*. Ta razvoj je poznan npr. iz nekaterih podjunskih govorov na Koroškem, kjer se je razen tega po terciarnem premiku akcent prenesel z obrazila na osnovo, množica pa se je feminizirala in se v fleksiji izenačila z ženskimi samostalniki z obrazilom *-a*. Tod zaradi tega govore *òko, òka* ali celo *òk, očésa*; pl. *očése*, če se ne oziramo na glasovne spremembe, značilne za te podjunske govore. Za ilustracijo navajam nekaj primerov iz podjunskih govorov: *òko, očì:asa*; pl. *očì:ase*, —, *očì:aseh, očì:asami* (Bevšak, Libeliče, Strojna); *òq*; pl. *očì:ase* (Žitara vas).

4. V nekaterih drugih podjunskih govorih ter v govorih Dravske in Mežiške doline vzhodno od njih pa je proces posploševanja ene same fleksijske osnove šel še naprej. Zajel je namreč tudi imenovalnik in tožilnik ednine, kjer je formo *òko* izpodrinila analogična *očésa*. Ponekod se poleg te analogične forme še vedno govori tudi forma *òko* : *òqə/òčèsə*; pl. *očì:ase* (Globočnica); *učès, učì:asə*; pl. *učì:asa*, —, *-am, -ah, -am* (Djekše); *očè:so, -a*; pl. *očè:se* (Črna).

* Pri navajanju dialektoloških zapisov pomeni : za vokalom njegovo dolžino, ' rastoči in ' padajoči naglas.

5. Drugod se je po analogiji na množino feminizirala tudi ednina. Tako je nastala oblika *očesa*, ki se v ednini in množini sklanja po ženski a-jevski sklanjatvi. Tako stanje poznamo iz obdravskih pohorsko-remšniško-kozjaških govorov: *učl:esa*, -e; pl. *učl:ese* (*Lovrenc, Ribnica na Pohorju*); *očèisa*, -e; *očèise* (*Lobnica*); *očl:asa*, -e; pl. *očl:ase* (*Kapla na Kozjaku*).

6. Težnja, da bi se zmanjšalo število fleksijskih osnov, pa se je lahko realizirala tudi tako, da se je v ednini opustila osnova *očes-* in je namesto nje prevladala osnova *ok-*, medtem ko se je pluralna osnova *oč-* obdržala. Tako je prišlo do sklanjatve *okó*, *oká*; pl. *očí*. Če pa se je akcent na ta ali oni način (fonetično ali po posplošitvi akcentske variante v zvezi s predlogom v *óko*) prenesel na osnovo, je samostalnik v ednini dobil obliko *óko/òko* ali celo *òk*; v množini pa *očí* ali po eventualnem fonetičnem akcentskem preskoku *oči*. Tako govore v Prelekiji, v Prekmurju, ponekod po Krasu, Notranjskem, ob zgornji Savinji, v Istri, Beli krajini, Zilji in Reziji:

okòu, *okà.*; v *okèi*, z *okò:n*; *oči.*; *òuči*, v *očà:i*, z *očà:mę* (*Markovci*); *uàko*, -a; *oči.* (*Opatje selo*); *ù:ku*, *ù:ka*; *uči.* (*Dekani*); *wokù.*; *wokà.*; *woči.* (*Hrušica*); *wòku*, *wòka*; pl. *wòči* (*Osilnica*); *óko*, -a; *ó:či* (*Brdo v Zilji*).

7. Posploševanje osnove *ok-* pa se ponekod ni ustavilo v ednini. Nekateri govori so opustili tudi pluralno osnovo *oč-* in sprejeli osnovo *ok-*, razen tega pa se je beseda feminizirala. Tako je prevladal tip *óka*, *óke*; pl. *óke*. Ta feminizacija se je po Štajerskem začela najprej v množini in se odtod po analogiji prenesla še v ednino, medtem ko je na primer v okolici Podbrda in Nemškega Ruta nastala zaradi a-kanja (-o > -a) najprej v ednini, nato pa se po analogiji razširila še v množino: *òuka*, *òuke* (*Miklavž pri Mariboru, Št. Ilj, Voličina*); *wèka*, *wèke*; pl. *wèke*, *wèk*, *wèkah*, *wèkam* (*Nemški Rut*).

8. Doslej smo videli, da je pri besedi *oko* v nekaterih narečjih od treh različnih fleksijskih osnov popolnoma prevladala osnova *očes-*, drugod pa osnova *ok-*. Teoretično mogoče in verjetno je, da so nekateri slovenski govori posplošili množinsko osnovo *oč-*. In res taki govori niso niti tako redki, vendar pa omejeni na zahodna narečja. Tu se za *oko* govori bodisi *óč*, *očí*, *óči*, z *očjó*; pl. *očí*, *očí*, *očém*, *očmí*, bodisi *óč*, *óči*, z *óčjo*, medtem ko je množina običajna. Do nastanka oblike *óč* za staro *oko* je prišlo takole: ker se je *očí* v množini sklanjalo tako kot tip *kostí*, se je po ednini *kost* ustvarila sekundarna oblika *oč* in nadomestila staro *oko* ter se pričela sklanjati ponekod tako kot *kost*, drugod pa v ednini tako kot *nít*. Vendar moram poudariti, da se v nekaterih krajih v rodilniku, dajalniku in mestniku govore še starejše oblike z osnovo *očes-*. Te vrste razvoj poznamo iz govorov Soške doline in Baške grape: *ù:oč*, *oči.*; *ù:oč*, z *očjó.*; *očí.*; *očí.*; *očíéh*, z *očmí.* (*Livek*); *uáč*, *uáč*, z *uáčje*; *áci.* (*Čiginj pri Tolminu*); *uáč*, *uáčie:s*, z *uáčie:sən*; (*Kred*).

10. Nekateri govori, sicer res redkejši, pa so pri poenostavljanju fleksije besede *okó*, *očesa*; *očí* ubirali drugačno pot. Da bi se izognili težavam v zvezi s spreminjanjem fleksijske osnove (*ok-*: *očes-*: *oč-*), so se zatekli k novi sufiksaciji pluralne osnove *oč-*, s katero so besedo *oko* uvrstili v besedni tip *polje*. Tako govore v srednji Soški dolini, v okolici Gorice, v Goriških Brdih in na Banjščicah namesto *oko očce* ali *očke*, pri čemer pa besedi seveda nimata deminutivnega pomena.

V slovenskih narečjih žive torej naslednje oblike psl. besede *oko, očese; oči*:

1. okó, očésa; očí z akc. variantami òko, očésa, òči (srednjega ali moškega spola);

2. okó, očési; očí;

3. òko, očésa; očése;

4. očéso, očésa; očése;

5. očésa, -e; očése;

6. okó, -á; očí;

7. óka, -e; óke;

8. óč, -í; očí;

9. óč, óči; očí;

10. óč, očési; očí;

11. óčce/óčke, -a.

Boris Urbančič

BESEDE Z VEČ POMENI IN ZAHTEVA PO JASNEM IZRAŽANJU

Če listamo po slovarju slovenskega ali kateregakoli drugega jezika, opazimo množico izrazov, ki nimajo samo enega pomena, ampak dva in tudi več. Ta lastnost besed je pravzaprav nekakšna defektnost v jeziku, ker utegne biti vzrok za nesporazume in torej zmanjšuje njegovo komunikacijsko sposobnost. Idealno bi seveda bilo, ko bi bila vsaka beseda zasedena le z enim pomenom. Kljub temu tako imenovani polisemantémi le redkokdaj povzročajo motnje v procesu sporazumevanja, kajti iz vsakokratnega konteksta je navadno jasno razvidno, kaj pomenijo. Nekoliko več te nevarnosti je pri nekaterih izrazih z različnimi pomeni v nepregibnih besednih vrstah. Ker se v našem tisku oziroma pri nekaterih avtorjih često ponavljajo, si jih tu vsaj nekaj oglejmo.

Posebnost predloga *razen* je, da se rabi v dveh ravno nasprotnih pomenih: kadar izključujemo in kadar vključujemo. Npr.: 1. Zasedanja so se udeležili vsi poslanci razen petih; 2. razen poslancev se je udeležilo zasedanja tudi nekaj gospodarstvenikov. Prvi primer govori, da se je udeležilo zasedanja pet poslancev *manj*, kakor znaša njihovo polno število, v drugem primeru pa je bilo na zasedanju nekaj ljudi *več*. V prvem primeru bi lahko predlog *razen* nadomestili z *izjemo* (vsi poslanci z izjemo petih), v drugem primeru pa navadno rabimo *poleg* (poleg poslancev tudi nekaj gospodarstvenikov).

Zanimivo je, da poznajo predlog *razen* v obeh pomenih tudi drugi slovanski jeziki. Maretić navaja za srbohrvaščino v svojem *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* mnogo primerov, npr. 1. Svi episkopi ... odstupiše osim peterice; 2. To mi otac tvoj darova osim sela i gradova. *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* (Ušakov) ima m. dr.: 1. Krome romanov ničega ne čital; 2. Krome oklada polučil pod'emnye. *Słownik języka polskiego* (Karłowicz, Krýnski, Niedźwiedzki): 1. Wszyscy oprócz mnie; 2. Wyznaczono mu z dworu płacę pieniężną i oprócz tego ordynację. *Češki Příruční slovník*: 1. Padli všichni kromě třinácti; 2. Otec kromě učitelování byl také písařem obecním.

SP 1962 navaja pod geslom *razen* oba pomena. Prvega dovoljuje, drugega prepoveduje. Kot primer prepovedane rabe ima stavek *Razen mene so bili tudi drugi*. Namesto *razen* priporoča v tej zvezi *zraven, poleg, z menoj vred, ob*

meni. Prepoved je označena z majhno ničlo. Kaj pomeni ta ničla, pa je pojasnjeno v navodilih za uporabo na začetku knjige: »Še večje besedne in slogovne spake in najhujše nebodijhtreba so zaznamovane z ničlo.«

Prepovedana raba predloga *razen* je med drugim zgovoren primer nezanesljivosti kriterijev, ki vodijo naš SP. Takoj na začetku istih navodil beremo namreč v 5. vrstici stavek: »Vanj je *razen* sodobnega slovenskega besedišča zajetih še precej tujk . . .« Beseda, ki je kot »spaka« in »najhujša nebodijhtreba« označena z najvišjo stopnjo prepovedi, je torej ušla celo pravopisni komisiji, ki je to prepoved izrekla. V svoji vnemi za prepovedovanje je ustvarila stanje, ki mu niti sama ni več kos. Kako naj se potem nauči »pravopisne slovenščine« pisatelj, novinar, prevajalec ali dijak, če niti pravopisna komisija ne ve, kaj je prepovedala?

Raba, ki jo SP prepoveduje, res ni najbolj posrečena, ker navadno šele iz nadaljnje pripovedi razberemo, za kateri pomen gre. Naloga jezika pa je, da točno in jasno posreduje misli, in ima za to tudi primerna sredstva. V stavku, ki se je izmuznil pravopisni komisiji, nas pa tisti *razen* niti preveč ne moti, ker kmalu za predlogom stoji še, ki pojasni, da gre za vključevanje. Slabše je v stavku: »Na ladji so bili *razen* delavcev in predstavnikov ladjedelnice in njenih kooperantov tudi nekateri gostje . . .« (Delo, 19. 10. 1963.) Tu smo po nepotrebem nekaj časa v dvomu, ali so delavci in predstavniki bili na ladji ali ne. Še slabše je v stavku: »K temu predlogu je sovjetski delegat Zorin stavil veto. Zanj so *razen* ZDA, Velike Britanije, Francije in Turčije glasovali še Ekvador, Čile in predstavnik Tajske, proti pa *razen* Sovjetske zveze Liberija, Cejlon in ZAR.« (Delo, 20. 12. 1961.) Če bi pisec obakrat rabil *poleg*, nam ne bi bilo treba šele ugibati, kaj je hotel povedati. Vendar smo po zaslugi še in *tudi* v takšnih primerih končno le rešeni dvoma, kako razumeti misel. Drugače pa je, kadar ni niti teh dveh besedic, da bi nam pomagali iz zadrege. Takšen je drugi *razen* v zadnjem primeru. V časopisju je tega veliko. Npr. pod neko fotografijo v *Delu* beremo, da je bil prirejen »slavnostni sprejem v čast dneva republike, ki so se ga *razen* članov IS udeležili številni predstavniki javnega in kulturnega življenja.« (29. 11. 1961.) »*Razen* pilota sta bili žrtvi dve dekletci, ki sta stanovali v eni izmed hiš . . .« (Delo, 23. 12. 1961.) »Med bivanjem v Jugoslaviji bo kozmonavt Titov *razen* Beograda . . . obiskal Dubrovnik, Ljubljano, Zagreb . . .« (Kommunist, 14. 9. 1962.) »Ogleda so se *razen* vodilnih uslužbencev Iskre udeležili predsednik republiške skupščine Vida Tomšič, predsednik izvršnega sveta . . . in drugi.« (Delo, 21. 1. 1963.) »Današnje velike proslave ob 150-letnici rojstva . . . dr. Frana Miklošiča v Ljutomeru so se *razen* množice domačinov udeležili številni ugledni kulturni in javni delavci iz Slovenije, Hrvatske in Srbije.« (Delo, 21. 10. 1963.) Manj pogosta je taka raba v knjigi: »*Razen* Borščeva sta bila dva celo izmed bajtarjev . . .« (Šolohov, Zorana ledina, I, 99.) Itd. Takšno pisanje priča o premajhni skrbi, da bi bralec brez napore razumel tekst tako, kakor je želel izraziti svojo misel pisec.

Vsiljuje se vprašanje, kako je mogoče, da se je razširila raba predloga *razen* tudi za izražanje njegovega nasprotja, kar je gotovo nekaj edinstvenega. Vzemimo zadnji primer. Če hočemo reči, da je bil tam *poleg* Borščeva še kak bajtar, povzroči raba predloga *razen*, kot smo videli, nesporazum. Zdaj pa vzemimo zanikan stavek: *Razen* Borščeva ni bilo tam nobenega bajtarja. Misel je povedana jasno in nedvoumno: tam je bil edino bajtar Borščev. Lahko pa bi rekli tudi: *Poleg* Borščeva ni bilo tam nobenega bajtarja. Tu torej pomenita

razen in *poleg* isto. Z dvojno izključitvijo (*razen* — ni bilo) smo dosegli vključitev, ki bi jo prav tako lahko izrazili s *poleg* (podobno kakor dvojna negacija pomeni pritrditev: ne bom zanikal). Iz takih zvez se *razen* potem površno prenaša tudi v druge, kjer običajno rabimo *poleg*, vendar, kot rečeno, večinoma na škodo jasnosti izražanja.

Podobno kakor *razen* se uporablja tu in tam za vključevanje in izključevanje predlog *mimo*. SP 1962 ga navaja v zvezi *iti mimo hiše*, ki je najobičajnejša, in v pomenu »*razen*« in »*kakor*«, »*od*«. Za pomen »*razen*« ima primera: *vsi mimo tebe, vse mimo tega*. Ne upošteva pa primerov za »*poleg*«, ki so pogostejši, npr.: »Mimo teh in nekaterih organizacijskih vprašanj ... bo Svet jutri dopoldne razpravljajl o pomoči ... skopskim ustanovam.« (Delo, 17. 9. 1963.) »Mimo predavanj so predvideni tudi pogovori o posameznih zadevah na področju prosvete in kulture ...« (Delo, 5. 11. 1963.) Itd. Manj se rabi *mimo* v pomenu »*kakor*«, »*od*«. Npr.: »... vsa piramida pa je za 40 čevljev nižja mimo velike« (Herodot, Zgodbe. Kondor, 1961, 84), »... to je za nas kaj neugodno, ker imamo težje ladje mimo nasprotnika« (Istotam, 175). Posledica takšne nenavadne rabe in tudi takšnih priporočil je, da nekateri pišejo *mimo* v še bolj nesmiselnih zvezah, npr.: »... da so ga zaznali samo tisti, ki slišijo Evgenija Onjegina mimo avtomobilskega hrušča, mimo filmskih izraznih pravil ...« In nekaj vrstic niže: »A mimo tujih mnenj: Raf Vallone, Jean Sorel in ... so ... uspeli dvigniti ... dramo« (Delo, 26. 10. 1963). Medtem ko je treba rabiti *razen* v pomenu »*poleg*« previdno, da ne nastane nesporazum, je raba predloga *mimo* z izjemo zvez, kakor je *iti mimo hiše*, včasih dvoumna, vselej pa prisiljena in papirnata.

Med besedami z različnimi pomeni jih je še nekaj, ki zaslužijo našo pozornost, tako veznik *ali* v pomenu »*toda*«, veznik *zakaj* v pomenu »*kajti*«, adverbialno rabljeni kratki infinitiv *moč* za »*mogoče*« in morda še katera.

Veznik *ali* za »*toda*« pišejo danes le še redki pisci, pač zato, ker je včasih bralec šele po piki ali vprašaju na koncu stavka rešen dvoma, kaj ta *ali* pomeni. Npr.: »Ali besede niso izražale tistega, kar je hotel povedati.« (Tolstoj, Kozaki. DZS, 1955, 8.) »Ali v pametno in srečno urejenem življenju ‚Berghofa‘ tega ni bilo.« (Th. Mann, Čarobna gora, I. DZS, 1959, 159.) Naravnost naporno pa je branje takšnih stavkov: »Ali iz svoje sklonjene drže, počez nagnjena k tlom, držeč prtiček za ogal in z zmrčenim obrazom, očitno jezna zavoljo nespametnega malega preplaha, ki se mu je predala in za katerega, kot se zdi, pripisuje krivdo njemu — se še enkrat ozre proti njemu, opazi njegovo pripravljenost za skok, njegove privzdignjene obrvi, in se z nasmehom odvrne.« (Istotam, 162.) Že takó zapleteno misel je napravil prevajalec še bolj nepregledno s svojim *ali*. Tak stavek je treba vsaj dvakrat brati, preden ga razumemo.

Podobno je pri vezniku *zakaj*, ki danes enako kakor *ali* uvaja vprašanje, sicer pa ga je skoro povsem izpodrinil *kajti oz. ker*. Tudi tu nam včasih šele pika na koncu pove, da smo stavek zmotno brali kot vprašanje. Npr.: »Zakaj tudi Memfis stoji na ozkem pasu Egipta.« (Herodot, Zgodbe, 76.) »Zakaj pri nobenem meni znanem narodu nimajo hrabrih mož tako v časti kakor ravno pri Perzijcih.« (Istotam, 172.) In po nepotrebnem se mučimo pri branju takegale stavka: »Zakaj ne mislimo tajiti, da se je v njegovi duši zbuval odpor: takšen, ki je bil v njej od prej, od vsega začetka in zmerom, pa tudi takšen, ki je posebej izhajal iz

sedanjega položaja stvari, iz njegovih doživljajev pri Teh tukaj gori, ki jih je bilo deloma mogoče povedati, deloma pa jih je bilo treba zamolčati.« (Čarobna gora I, 182.)

SP 1962 je besedico *kajti* celo obsodil, s tem da je ob nji v kurzivi pripisal *zakaj, ker*. Na 7. strani SP namreč beremo: »Marsikdaj je napotilo za rabo tudi že v tem, če ima kakšna beseda ob sebi v kurzivi po enega ali več izrazov v istim pomenom.« Da naj bi se po mnenju SP veznika *kajti* res ogibali, potrjujeta tudi gesli *zakaj* in *ker*, ki pa nimata ničesar v ležečem tisku. Prav tako pri vezniku *ali* ni nobene razlage, pod geslom *toda* pa je v kurzivi dodano *pa, vendar, ali*. Če bi se hoteli držati SP 1962, bi torej tudi *toda* ne smeli zapisati.

O moč za »mogoče« gl. JiS VII, 203 sl.

V jezikovni vzgoji se često zapostavlja zahteva, ki bi morala biti brezpogojno prvo načelo jezikovne kulture: na tistega, ki mu pripovedujemo, se moramo obračati v njemu jasni in nedvoumni govorici. Množica gori omenjenih primerov, kakršnih pa je v naši jezikovni praksi, zlasti v časopisih, vse preveč, priča, da na to radi pozabljamo. Kot smo videli, se tega, žal, včasih premalo zaveda tudi naš SP. Pri njem je treba to tembolj obžalovati, ker ne zanemarja tega načela le v omenjenih primerih, temveč iz raznih prepovedi in priporočil sklepamo, da ga nasploh premalo upošteva. Vzemimo na primer njegov odnos do tujk. Po neznanih vidikih ene prepoveduje (artikel, forsirati, kolportirati, perfiden, prosperirati, vis-à-vis itd.), druge dovoljuje (altruizem, amorfen, percipirati, permanenten, specialen, surogat itd.). Odkar pomnimo, so ozkosrčni slovnice izganjali tujke iz jezika, in vemo tudi, s kakšnim uspehom. To, da je SP *artikel* prepovedal, *altruizem* pa dovolil, priča samo o njegovem nerealističnem odnosu do jezika, dosegel pa ni s tem ničesar. Od pišočih Slovencev vendar ni mogoče zahtevati, da se bodo za vsako izmed desetstisoč tujk na pamet naučili ali pa hodili gledat v Pravopis, katero so njegovi avtorji čisto prepovedali, katero manj prepovedali in katero dovolili. Edino realno bi bilo načelo, uveljavljeno v drugih razvitih jezikih, da je treba iz knjižnega besednega fonda izbirati samo take izraze — domačinke in tujke — ki so razumljivi krogu ljudi, kateremu je sporočilo namenjeno; ves način pripovedi mora biti prilagojen tako občinstvu kakor obravnavani tematiki. — Drug tak primer je nadomeščanje nekaterih izrazov, ki so po mnenju SP slabi, z izrazi, ki naj bi bili boljši. *Perfektna kuharica*, ki jo SP prepoveduje, naj bi postala *popolna kuharica*, kar pa seveda ni isto. Tudi ni *novogradnja novo poslopje*, *novotvorba nova tvorba*, *predsoba prednja soba* itd. Menda ni treba še dokazovati, da *uspelo mu je* ni povsem isto kot *posrečilo se mu je*, in da sta nam torej oba izraza potrebna. Napotki, s katerimi skuša včasih SP zaradi nekkih okostenelih pravil ali predsodkov nadomeščati v knjižnem jeziku pomensko točno opredeljene in splošno rabljene besede z drugimi, ki niti ne pomenijo istega, otežujejo sporazumevanje in jih zato ni mogoče odobravati.

Iz vsega povedanega bi torej lahko napravili takle zaključek: Polisemitizem utegne včasih povzročati neprijetnosti v jezikovni praksi, če pozabljamo na komunikacijsko vlogo jezika. To vlogo pa mora imeti tudi jezikovni teoretik vedno pred očmi, sicer se kaj hitro odmakne od jezikovne stvarnosti.

OB 150-LETNICI PETRA PETROVIČA NJEGOŠA

(Odlomek)

V dobi nacionalnega preroda jugoslovanskih narodov — proti koncu prve polovice 19. stoletja — so bile ustvarjene v jugoslovanskih književnostih tri umetniško in kulturno-politično za nas nad vse pomembne epske pesnitve: pri Slovencih Prešernov »Krst pri Savici«, v srbski književnosti »Gorski venec« črnogorskega pesnika vladike in državnika Petra Petroviča Njegoša, v hrvaški književnosti pa ep »Smrt Smail-Age-Čengijića« Ivana Mažuranića. Ta tri dela niso le izraz nacionalnega prebujanja in nacionalne samozavesti teh narodov v smislu nacionalnih idej velike francoske revolucije, marveč so hkrati bila takrat tudi mogočen umetniški in politični poziv ter goreča vzpodbuda k dokončni utrditvi nacionalne zavesti teh narodov. Hkrati pa so bili manifestacija za njih enakopravnost med narodi, v družbi in kulturi. Literarna zgodovina je v preteklosti rada imenovala to obdobje kot obdobje naše nacionalne romantike, ki je bolj ali manj odmev romantičnih literarnih tokov pri drugih, zlasti pri velikih narodih, toda oznaka zasluži dopolnilo: naše nacionalno revolucionarne romantike.

V položaju, v kakršnem so bili v času Prešerna, Njegoša in Mažuranića naši narodi, je bilo vse premalo biti le pesnik v intimnem in ozko umetniškem smislu te besede. Ne le da njih pesniški opus sam prestopa meje čiste, odnosno bolje rečeno zgolj vase zaprte in zamaknjene umetnosti, zaradi česar pa njih umetniško ustvarjanje še ni nečisto, kakor bi morda pripomnil kakšen pregoreč in dogmatičen larpurlartist takrat in danes, marveč so vsak po svoje tudi kot državljani in člani svojih narodov posredno in neposredno posegli v politiko tistega časa ter stali kot pesniki in meščani sredi arene življenja.

Tu stoji na prvem mestu Njegoš, ki je kot glava črnogorske dežele, čeprav še kot država ni bila po vseh določenih mednarodnega prava priznana, bil v resnici že državnik — vladar — zakonodajalec in diplomat, hkrati pa nacionalno-politični in kulturni ideolog takratnega srbstva, ki si to svojo vlogo v političnem življenju deli s prvim Karadjordjevićem, v kulturnem in literarnem pa s Karadžićem. Vsekakor stoji v kulturno-političnem smislu nad politiki, prav zato, ker je bil tudi ustvarjalec-pesnik, čeprav je bil in moral biti tudi vojak svoje dežele. Niti Prešeren, niti Mažuranić nista bila ne državnika ne vojaka in ne diplomata v tem smislu, ker jima položaj njunih narodov ne njun osebni tega niti ni dovoljeval, toda da nista bila tudi politični osebnosti svojega časa, ne more zanikati nihče. V tem stojita ob Njegošu z ramo ob rami, čeprav učinek njunega političnega dela in njune politične zveze niso šle prek meja svojih dežel kakor pri Njegošu, ki je kot cerkveni in politični poglavar bil v nekem smislu vendarle suveren nepriznane ali le napol priznane države. Socialne razmere pri njihovih narodih so bile v nekaterih otenkih zares različne, toda ne v svojem razredno-družbenem, še manj pa v nacionalnem bistvu.

Takrat je šlo za dve osnovni stvari: za svobodo, odnosno za osvoboditev in hkrati za formiranje nacije in nacionalnosti v političnem, družbenem in kulturnem smislu.

Kakor sta Njegoš in Karadžić najpomembnejša zastopnika teh prizadevanj za s r b s t v o , tako je Mažuranić kot pesnik epa »Smrt Smail-Age-Čengijića« in še nekaterih za h r v a š t v o , Prešeren pa za s l o v e n s t v o . Iz njihovega dela in prizadevanj so zrasli takrat na ozemlju jugoslovanskih ljudstev trije mogočni kulturni in politični trdnjavski stolpi treh individualnih nacionalnosti, toda iz teh treh svetilnikov — kljub raznim imperializmom, ki vladajo tudi s pomočjo gesla: divide et impera, švigajo že šifrirana in nešifrirana znamenja za bodočo državno politično združitev.

Čeprav je bilo ustvarjalno delo Njegoša, Mažuranića in Prešerna predvsem in neposredno mótor in izraz boja za svobodo svojih ljudstev in njih formiranja v individualne nacije, živi že takrat v vseh močno spoznanje, da je za dosego vseh ciljev potrebna smotrna, močna in enakopravna povezanost vseh jugoslovanskih ljudstev in boju za vsakega posebej in za vse skupaj. Iz te osnove, ki je v svojem najglobljem bistvu kljub nekim razlikam družbeno, socialno in nacionalno pri vseh treh vendarle ista, so nastali vsi trije epi kot manifestacija treh ljudskih kolektivov, hkrati pa tudi kot gibalo pri njihovem družbenem formiranju iz raje v narode. Zato njihovo delo ni le literarna manifestacija romantike, marveč nacionalno-politična in kulturna legitimacija pred domom in svetom. Z vso pravico so mogli reči tudi oni svobodno po Mickiewiczu: »Jaz sem milijon, ker se bijem, govorim in trpim za milijon.«

Odgovornosti pesniškega poklica in njegove trnove poti so se zavedali vsak po svoje. Prešeren je dal temu izraza tako v satiri »Nova pisarija«, kakor v »Orglarju«, najlepše pa v pesmih »Neiztrohnjeno srce« in »Pevcu«. Niti Njegoš niti Mažuranić tega v pesniški obliki nista storila tako obširno. Mažuranić je zgodaj odložil pesniško liro, ko je spoznal, da ji iz teh in drugih razlogov ne more več služiti, kaj pa sta umetniško ustvarjanje in poezija intimno pomenila za Njegoša, pa je izpovedal v pismu z dne 12. oktobra 1851. leta — nekaj dni pred svojo prezgodnjo smrtjo:

»Naše ljudske pesmi so zgodovina junaška, ljudska epopeja; v njih lahko človek vidi, kakšno je ljudstvo, ki jih prepeva. Sem ljubitelj poezije; veliko sem se zanimal zanjo. Ah, čudovita poezija, iskra skrivnostna! Nikoli nisem mogel spoznati, ali je iskra nesmrtnega ognja, ali burna sanja — otrok našega ozkega neba. Z zemeljskega izhodišča se mi zdi kot veter; toda ko se človek povzpne nad samega sebe, potem spozna siromaštvo človeštva in če je pesnik, se lahko reče, da je žrec oltarja najsvetlejšega. Pesnik je klic smrtnika z našega burnega obrežja, pesnik je glas vpijočega v puščavi. Sanja o nesmrtnosti jo kliče in se zanjo razdaja. Vidi odprt list iz knjige sveta, z njega prebira skrivnosti stvarjenja; te so njegova najslajša pijača, opijanjanje se z njimi. Z močjo domišljije izvablja iz blatne zemlje klico nebeškega življenja, iz gnilobe ustvarja božanske reči — njegov paradiz se razprostira na obokih trdnjave.

Živim onkraj meje razsvetljenega sveta. Na mojem ozkem obnebjju se vsak dan krešejo turške strele; zaradi tega maliči mojo deželo tema divjine. Za zdravo mislečega človeka ni niti dolgočasja niti radosti na svetu, ker so vsi človeški užitki pomešani s strupom, vse bridkosti pa imajo nekakšno svoje zadovoljstvo. Človeku je skoraj slajše jokati kot prepevati, kadar pride do tega. Tako pojmem našo pesem.«

S pesnikovim poklicem, kakor so ga razumeli nekateri romantiki, sta združeni trpljenje in trnova pot. Oboje sta skusila tako Njegoš kot Prešeren pa tudi Mažuranić. Njegoš je svoje misli o poeziji in o sebi — pesniku izpovedal

v zgornjem citatu, vzetem iz njegovega pisma, ki je hkrati izpoved in njegov pesniški testament.

Nekaj sorodnega, vendar s še večjim poudarkom na trpljenju in trnovi poti pesnika, po kateri je hodil tudi težko preizkušeni Prešeren sam, je izpovedal v pesmih »Pevcu«, ki velja prav tako za težko preizkušenega Njegoša:

Kako
bit' hočeš poet in ti preteško
je v prsih nosit' al' pekel al' nebo!
Stanu
se svojega spomni —
trpi brez miru!

Trpka, melanholična mesta v »Gorskem vencu« pričajo posredno tudi o Njegoševih mukah in težki poti, toda zavedal se je, da je pač tako na svetu, kakor je pesniško povedal Prešeren v »Pevcu«. Podobno misel kot Prešeren je Njegoš izpovedal v štirih svojih verzih:

Bez muke se pjesma ne izpoja,
bez muke se sablja ne sakova.

In drugi:

Ko vječito hoče da živuje,
mučenik je ovoga svijeta!

Podobna misel pa se skriva tudi v odstavku, ki ga je po svoje in celo z nekim humorjem ter ironijo izpovedal na koncu že zgoraj citiranega pisma, ko pravi: »Svet je božji vrt. Zato je videti v vsakem njegovem kotu dela velikega mojstra. Delavnost in spretnost mravlje in čebele in urejeno letenje žerjavov si raje ogledujem kot vse parade v evropskih prestolnicah.«

Ta v marsičem kakor Prešeren tudi panteistično misleči in čuteči pesnik in mislec, je vse zgornje izpovedal po težkih izkušnjah, a ga zaradi tega še ni mogoče imeti ne za metafizika ne za pesimista, prav tako kakor ne Prešerna zaradi resignacije, izpovedane na koncu »Krsta pri Savici«. Bila sta pesnika nenéhnega bojevanja s samim seboj in v sebi, intimnih plim in osek, vsi trije pa pesniki boja svojih ljudstev, v tistih in naših časih in v vseh časih, dokler se bomo zavedali sebe in dokler bomo nacionalno in humanistično-etično cenili svojega človeka in človeka sploh, kakor so ga Prešeren, Mažuranić in Njegoš.

Francè Jakopin

K RAZVRSTITVI MOŠKIH SAMOSTALNIKOV NA -R

Številčno zelo bogata skupina moških samostalnikov, ki se v nom. sg. končujejo na -r, predstavlja v današnji slovenščini zanimivo, pa tudi precēj zapleteno vprašanje. Slovenske slovnice so težavo zabeležile, vendar zaradi omeje-

nega gradiva niso mogle izoblikovati povsem zanesljivih napotkov za sklanjatev teh samostalnikov. Tako beremo pri Brezniku (1934), str. 77: »Nekateri samostalniki s končnicami *-ar*, *-ir*, *-or* in *-ur* dobivajo v rodilniku in ostalih sklonih *j*, npr. cesar, cesarja; lopar, loparja; lovor, lovorja itd. Brez *j* so primeri kakor: govor, govora; javor, mramor (marmor), šator, tabor, tovor, okvir, večer, biser, pazder; sever, severa; stožer itd. — Primeri, v katerih končni *r* spada h korenu, navadno nimajo *j*, npr. vir, vira; ozir, prepir, prapor, prizor, prostor, nazor, izvor.« Slovenski slovnici 1947 in 1956 navajata po nekaj primerov obeh tipov (*-ra* : *-rja*) in zaključita: »Nekateri samostalniki na *-r* podaljšujejo v odvisnih sklonih osnovo s soglasnikom *-j*.« Dodajata opombo: »Ta tvorba je tako živa, da se razteza še vedno tudi na tujke in tuja imena: ... bulvar, bulvarja, trotoar, -ja; oficir, oficirja; ... Tudi v domačih besedah obseg te tvorbe še ni ustaljen.« (Str. 66, 99.)

Breznik in slovnici 1947, 1956 so s tem označili nekaj kriterijev za razvrstitev samostalnikov na *-r*, vendar nam širši besedni fond teh samostalnikov razkriva še druge momente, ki so vplivali na današnjo opredelitev.

Da je vprašanje živo, kažeta tudi oba Pravopisa (1950, 1962); pri marsikaterem samostalniku, ki ga je SP 1950 še uvrstil k tipu gen. sg. na *-ra*, prinaša SP 1962 obliko z *-rja* ali pa dopušča obe, kar nedvomno temelji na tendenci sodobnega slovenskega jezika.

Do takega stanja je prišlo zaradi posebne usode praslovanskega *r'*. Od vseh slovanskih jezikov je *r'* ostal samo v ruščini, v poljščini in češčini pa se je nadalje palataliziral v drugi smeri — v češčini do *ř*, v poljščini do *ż* (*ś*), grafično *rz*. (Prim. R. Nahtigal, Slovenski jeziki², 1952, str. 151—171). Povsod drugod se je *r'* depalataliziral, brez ostanka v jugozahodnih beloruskih narečjih, na katerih temelji tudi knjižni jezik (E. F. Karskij, Belorusy; Jazyk belorusskogo naroda, izd. 1, 2. izd. Moskva 1955, str. 306—315), nadalje v srednji slovaščini, v srbohrvaščini, makedonščini in bolgarščini, medtem ko je ta proces v slovenskem in ukrajinskem jeziku pripeljal do drugačnih rezultatov. Palatalizirani *r'* je na koncu besede in pred konzonantom otrdel, pred vokali pa je izločil svojo »palatalnost« v samostojnem glasu *j*: rybar' > ribar: rybar'a > ribarja; mor'skyj^b > > *morski*: mor'e > *morje*.

Na ta način sovpadajo v nom. sg. vsi samostalniki, ki so se v prvotni slovensčini končavali ali na mehek ali na trd *r*. Tako sta verjetno skraja še ostajali trdni paradigmi tipa *-r*, *-ra*, *-ru*, *-rom*: *-r*, *-rja*, *-rju*, *-rjem*; ker pa v nom. sg. odtlej ni bilo nobene razlikovalne oznake več, so nastale bistvene paradigmatске težave, ko je jezik samostojno tvoril ali sprejemal in asimiliriral nove besede v to skupino. Hkrati je bila s tem ustvarjena tudi možnost prehajanja iz enega tipa v drugega, predvsem iz *-ra* v *-rja* (*komar*, *komarja*: rus. *komar*, *komara*, poljsko *komar*, *komara*, češ. *komár*, *komára*).

V današnjem ukrajinskem knjižnem jeziku so se razvili kar trije tipi sklanjatve teh samostalnikov, namreč trda, mehka in mešana, npr. *instruktor*, *instruktora*, *instruktorovi* (*instruktoru*) itd. : *likar*, *likarja*, *likarevi* (*likarju*) itd. : *školjar*, *školjara*, *školjarevi* (*školjaru*) itd. (Prim. M. P. Ivčenko, Sučasna ukrajinska literaturna mova, 1962, str. 267—270.)

V zgodnji dobi slovenskega jezika je bilo število samostalnikov na *-r* še zelo skromno. (Prim. A. Bajec, Besedotvorje I, str. 21—25.) Razmeroma zgodaj in močno se je začela razraščati le skupina samostalnikov na *-ar*; v novejšem času pa sta se ob navalu tujk razmnožili zlasti skupini na *-er* in *-or*. Vso to

množico novih besed je moral jezik sproti uvrščati v enega ali drugega izmed obeh sklanjatvenih tipov. Nasploh bi sicer mogli reči, da je slovenščina bolj naklonjena tipu *-rja*, vendar pa tudi ta model ne odloča sam. Še razni drugi faktorji pomagajo usmerjati samostalnike v prvi ali drugi tip in včasih celo odločilno vplivajo na njihovo dokončno paradigmatško vključitev. Katerikrat je odločalo dejstvo, ali je bil samostalni obče ali lastno ime, krajevno domače ime ali novo, narejeno; ali je bila beseda enozložna ali večzložna; kakšno fonetično podobo je imela v jeziku, iz katerega smo jo sprejeli; je bil konec besede občuten kot sufiks ali ne, in, kar je morda najvažnejše: je šla beseda skozi filter vseh plasti našega jezika ali pa se je prijela samo na knjižnem nivoju.

Primeri nam kažejo, kako so se razvrstili samostalniki na *-r* v slovenskem knjižnem jeziku; gradivo upoštevamo, ne oziraje se vselej na Pravopis, ker nas predvsem zanima, kako slovenski jezik vključuje v svoj morfološki sistem razne besede te skupine, ki jih mora sklanjati.

Najprej ugotovimo, da je faktor, ki vodi besede v tip z gen. sg. *-ra*, v prvi vrsti enozložnost (izpeljani iz prefiguriranih glagolov, pa so ti samostalniki lahko tudi dvozložni: *za-preti*, *zapor*; *iz-brati*, *izbor*). Med enozložnicami najdemo samo dve tujki, *car* in *far*, ki se sklanjata *carja*, *farja*; pri *carju* je moral igrati odločilno vlogo izvor besede (rus. *car'*, *car'á*), pa tudi naslonitev na *cesar*, *cesarja*, medtem ko je pri *far*, *farja* drugačno uvrstitev najbrž preprečila beseda *fara*, če se ni beseda že tako priključila izrazom na *-ar*, ki pomenijo poklice.

Vsi drugi primeri te skupine, ki se končujejo na *-ar*, *-er*, *-ir*, *-or* in *-ur*, so trdno zasidrani v tem tipu: *ar*, *bar*, *čar*, *dar*, *jar*, *kvar*, *Lahr*, *Marr*, *par*, *požar*, *šar*, *udar*, *žar*; *er*, *cer*, *jer*, *Lehr*, *Ter*, *ter*, *Tver*, *cmer*; *čir*, *izvir*, *Kir*, *Lear*, *mir*, *ozir*, *pravir*, *pir*, *prezir*, *prepir*, *sir*, *tir*, *vir*; *bor*, *dvor*, *izbor*, *izvor*, *jor*, *kor*, *narod*, *nabor*, *nazor*, *prapor*, *predor*, *premor*, *pribor*, *prostor*, *razbor*, *razdor*, *spor*, *štor*, *tvor*, *ukor*, *umor*, *upor*, *utor*, *vdor*, *vzor*, *zapor*, *zbor*, *zor*; *Bur*, *dur*, *tur*, (*Vino*) *kur*.

Beseda *po-žar* se kot apelativ uvršča v sklanjatev tipa *-ra*, kot lastno ime pa v tip *-rja*, enako kot *Kožarja*, *Kajžarja*, *Ložarja*. Sestavljeno ime *Božidar* ima gen. *Božidarja*, čeprav je *-dar* še vedno občuten kot samostojna beseda; nasprotno pa se tuje geogr. ime *Krasnodar* sklanja po tipu *-ra*. Naša krajevna imena na *-bor* se delijo v oba tipa: stara ljudska imena z gen. na *-rja* (*Razbor*, *Razborja*, enako tudi *Razgor*, *Razgorja*) in nova narejena imena z gen. na *-ra* (*Branibor*, *Branibora*, *Maribor*, *Maribora*, *Samobor*, *Samobora*). Od večzložnih imen na *-ar* so se nekako mimo pravila priključili gen. na *-ra*: *Avar*, *Bolgar*, *Madžar*, *Tatar*, *Tartar*, *barbar*; ta imena so bila, razen prvih treh, prej kotne občutena kot reduplicirane enozložnice. Za *Tatar* dovoljuje SP 1962 tudi že gen. *Tatarja*, in enako obravnavajo ta imena tudi slovenska narečja (razen vzhodnih), če jih sploh uporabljajo.

Gen. na *-ra* imajo tudi zloženske na graf. *-mer* in *-mir*: *licemer*, *Ljutomer*, *premer*, *primer*, *silomer*, *Tugomer*, *vodomer*; *Bogomir*, *Kazimir*, *Vladimir*, in vsi tisti samostalniki na *-er*, ki v odvisnih sklonih nimajo opornega polglasnika, npr. *alabaster*, *Aleksander*, *arbiter*, *center*, *cilinder*, *čeber*, *dinozaver*, *filter*, *kader*, *kaliber*, *koder*, *kositer*, *manever*, *meter*, *minister*, *ođer*, *Oger*, *oleander*, *register*, *sekvester*, *spekter*, *steber*, *sveder*, *tetraeder*, *tiger*, *veper*, *veter*, *zober*, in imena mesecev: *september*, *oktober*, *november*, *december*. V isti tip spadajo še nekatere besede na *-er*, *-era*: *sever*, *severa* (vendar rodbinsko ime: *Sever*, *Severja*), *biser*, *cvetožer*, *čemer*, *konjeder*, *večer*. Tujki *zefir* in *sátir* uvršča SP 1962 v tip *-ra*, čeprav v živem jeziku prehajata tudi v tip *-rja*. Beseda *okvir* se danes

vključuje že v obe paradigmi; pri tem odloča njen pomen. Kadar je splošen, je mogoča samo sklanjatev *okvira*, ob predmetnem pomenu pa se uveljavlja tudi v knjižnem jeziku sklanjatev *okvirja* (V *okviru gledaliških predstav : Slika je brez okvirja*). Alžir se trdno drži tipa *-ra*.

Od večzložnih samostalnikov na *-or* prištevamo naslednje k paradigmi *-ra*: *govor* in vse sestavljenke te besede z *iz-*, *na-*, *od-*, *po-*, *pre-* in *u-*; nadalje: *javor*, *šotor*, *tabor*, *tovor*, in tujke *fosfor*, *semafor*, *termofor* (SP 1962 dopušča tudi *fosfor*, *fosforja*). V pogovornem jeziku težita tudi *semafor* in *termofor* h gen. na *-rja*.

Poučna sta primera *zefir* in *cefir*. V pomenu »tkanina« sklanjamo obe besedi na *-rja*, *zefir* v pomenu »vetrič« samo na *-ra*. (SP 1962 zahteva pri *zefir* v obeh pomenih gen. na *-ra*.)

Od SP 1950 do SP 1962 zasledimo pri nekaterih tujkah premik od gen. na *-ra* h gen. na *-rja*: *bulvara* : *bulvarja*, *Labradora* : *Labradorja*, *tapira* : *tapirja*, *trezora* : *trezorja*; pri nekaterih dopušča SP 1962 oboje: *fosfora* in *fosforja*, *hektara* in *hektarja*, *marmora* in *marmorja*, *samovara* in *samovarja*, *Shakespeara* in *Shakespeareja*, *Tatara* in *Tatarja*. S tem je SP 1962 zabeležil jasno tendenco, da se bolj in bolj uveljavi tip gen. na *-rja*. Beseda *hektar* še zmeraj niha med obema tipoma, medtem ko so podobne izposojenke že od vsega začetka uvrščene v paradigmo *-rja* (*katarja*, *nektarja* ipd.); ta pojav nedvomno lahko pripišemo vplivu besede *ar*, ki se stalno uporablja v zvezi s *hektarom* (ali: *hektarjem*), pa zaradi svoje enozložnosti vztraja pri tipu *-ra*.

Kako brezkompromisen in jasno usmerjajoč je sufiks *-ar*, je razvidno iz primerov samostalnikov, ki ne označujejo moških oseb, opravljajočih ta ali oni posel oz. poklic, temveč predmete in drugo: *cirkular*, *cirkularja*; *denar*, *dinar*, *dolar*, *eksemplar*, *formular*, *honorar*, *jaguar*, *jantar*, *katar*, *koledar*, *kolobar*, *komar*, *kuščar*, *lopar*, *okular*, *repertoar*, *rezervoar*, *seminar*, *slovar*, *trotoar* itd. Če nadalje primerjamo v slovenščini zelo produktivno skupino moških samostalnikov na *-ar*, ki pomenijo nosilca dejavnosti, z istovrstno leksiko v stari cerkveni slovanščini, ugotovimo, da je ta tip že tedaj obstajal, čeprav še redko zastopan (kolikor moremo sklepati po obstoječih steksl. tekstih, kar pa seveda ne pomeni, da ni bilo te leksike v jeziku veliko več: *césar*’b, *grъnъčar*’b, *kl’evetar*’b, *kl’učar*’b, *kumir*’b, *mytar*’b, *pastyr*’b, *rybar*’b, *vinar*’b, *vratar*’b, *vrъtogradar*’b. — Prim. L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, 1955). Ti moški samostalniki na *-ar*: *brodar*, *cestar*, *čebelar*, *čevljar*, *desničar*, *emisar*, *glavar*, *grobar*, *komisar*, *kozar*, *levičar*, *mizar*, *sekretar*, *slikar*, *sodar*, *steklar*, *tesar*, *urar*, *veterinar*, *vrtnar*, *zidar*, *zlatar*, *zobar* itd. — so v slovenščini nastajali v vseh obdobjih jezikovnega razvoja in še nastajajo; če niso tujke, so tvorjeni iz ustrezajočih slovanskih glagolskih osnov (npr. *strgar*, *kuhar*) ali iz samostalnikov (npr. *drvar*, *grobar*, *sodar*).

Novejša beseda *radar* je bila neposredno sprejeta v tip z gen. na *-rja*, čeprav jo je npr. ruščina prevzela v trdo sklanjatev: *radár*, *radára*. Kot drugi posebni primer navedimo geogr. ime *Dřvar*, ki se uvršča med samostalnike z gen. na *-rja*, četudi je ohranilo srbohrvatski naglas.

Prav tako se vključuje v sklanjatev z gen. na *-rja* precēj številna skupina samostalnikov na *-er* s stalnim naglašanim ali nenaglašanim *e* v končnem zlogu (*-er*, *-erja*, *-erju*, *-erjem* itd.), ki so vse tujega izvora: *bunker*, *dubler*, *frazer*, *irizer*, *graver*, *helikopter*,

hipnotizer, kalorifer, kancler, karabinjer, kostumer, kveker, liker, magnetizer, mavzer, maroder, menažer, miner, partner, poker, propeler, pozer, pulover, revolver, roler, rutiner, spiker, tanker, trener, žongler itd. Besedam kot veter, meter ipd. preprečuje prestop v ta tip sklanjatve konzonantska skupina, ki bi nastala za dodatnim j.

Samostalniki na *-ir*, ki so v slovenščini domačega in tujega izvora in ki se sklanjajo po tipu z gen. na *-rja*, so v našem besedišču bolj skopo zastopani: *drobir, hudir, kosir, netopir, osir, pastir, skovir, vudir, bankir, brigadir, eliksir, inženir, kanonir, klistir, komandir, krompir, kurir, papir, polir, portir, portir, rapir, revir, tapir, turnir, vampir, vezir, vizir*. Kako trdno so v tipu *-ra* zakoreninjene domače glagolske izpeljanke, nam pokaže primerjava besed kakor *vizir* in *prezir*, *papir* in *prepir*, *revir* in *izvir*, ki kljub istemu zvočnemu koncu vztrajajo pri sklanjavi brez j.

Vsekakor najbolj produktivna skupina istega tipa sklanjatve je v našem jeziku skupina samostalnikov na *-or* ali, točneje, na *-ator, -itor, -tor* in *-or*; zajema namreč aktualno besedje iz sodobne kulture, znanosti, tehnike in proizvodnje. Vanjo si je utrla pot iz dneva v dan naraščajoče število tujk, ki pomenijo v glavnem poklic ali delajočo moško osebo, stroj ali del stroja, in drugo: *agitator, agresor, akumulator, aligator, avtor, cenzor, degustator, deklamator, demonstrator, doktor, eksekutor, eksploator, ekspropriator, ekvator, falzifikator, generator, gladiator, humanizator, humor, imperator, improvizator, indikator, iniciator, inkubator, inkvizitor, inšpektor, izolator, jarovizator, katalizator, kodifikator, kombinator, kompilator, kompresor, kondenzator, konzervator, kultivator, kvestor, lektor, likvidator, major, mehanizator, mentor, motor, navigator, novator, organizator, pasterizator, pastor, plagiator, polarizator, prior, profesor, projektor, protektor, provokator, radiator, reaktor, redaktor, reflektor, reformator, registrator, regulator, repetitor, restavrador, revizor, rezonator, senator, stabilizator, tabulator, televizor, tenor, teror, traktor, trezor, triumfator, uzurpator, verzifikator* itd. Ti samostalniki, ki so v slovenščini vsi mladi, so si našli zgled v besedah tipa *-rja* kot: *grahor, lapor, suhor*, pri čemer je imela gotovo odločilen vpliv sorodna in že od vsega začetka do sklanjatve na *-rja* upravičena skupina samostalnikov na *-ar*; v ukrajiniščini na primer pa naletimo na povsem nasprotno stanje. Sèm spada tudi razmeroma nova, doma narejena beseda *sladkor*.

Podobno kot pri samostalnikih na *-ir* ugotavljamo tudi tu, da sta bila pri uvrščanju besede v sklanjatven tip važnejša njen izvor in pomen kakor pa njena fonična podoba; *cenzor, revizor* in *televizor* so se na primer brez omahovanja vključili v tip z gen. na *-rja*, čeprav so bile v jeziku tudi še besede sklanjatvene tipa *-ra* z istim zvočnim koncem, pa drugačnega izvora in iz docela druge pomenske sfere (*nazor, pozor, prizor, vzor* ipd.).

Vsi večzložni samostalniki na *-ur*, katerih število v slovenščini je precèj skromno, se uvrščajo v tip sklanjatve z gen. na *-rja*, npr. *dihur, mehur, piškur*; če to niso tujke, ki so stilistično nevtralne (*lazur, telur, trubadur, velur*), jim končnica *-ur* pejorativno obarva pomen: *kačur, nemčur*, in dial. *Filur, Stankur* ipd. (prim. A. Bajec, Besedotvorje I, str. 21—25).

S tem so bili ob uvrščanju slovenskih samostalnikov na *-r* v ta ali oni tip sklanjatve samo nakazani izseki živega in tvornega jezikovnega delovanja. Vendar je bilo že ob tem razmišljanju mogoče ugotoviti, kako strog je po eni strani jezikovni sistem; hkrati pa je opazno, da ostajajo v obravnavanem primeru vselej tudi še besede, ki iz raznih vzrokov nihajo med obema »magnetnima« poloma, preden se naposled le razvrstijo in usedejo okrog močnejšega jedra.

TUJKE V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Ni omikanega jezika, da bi ne imel v svojem besedišču tujih primesi. Tudi v slovenščini so. Ločiti pa jih je treba v dve skupini:

a) v prvo sodijo besede, ki jih je naša živa govorica tako predelala in svojim prienačila, da zvenijo navadnemu človeku čisto domače in da jih utegne le strokovnjak ločiti od prave dediščine stare slovanščine; imenujemo jih *izposojenke*;

b) v drugo skupino štejemo take besede, ki jih ne presnavljamo več po zakonih našega jezika, ampak jim puščamo osnovno obliko popolnoma ali domala nespremenjeno; pravimo jim *tujke*.

IZPOSOJENKE

Najstarejše izposojenke so prinesli Slovenci že iz prvotne domovine, kjer so jih bili Slovani sprejeli od Germanov, zlasti od Gotov, pa tudi od Grkov in Rimljanov ter raznih vzhodnih narodov, npr.: *bukev, deska, hiša, hlev, hruška, knez, kotel, kupiti, papir, vino*.

Po naselitvi v novi domovini so si Slovenci izposojali največ od sosednih Germanov in Romanov, posebno odkar so sprejeli krščanstvo in prešli v krog zahodnoevropske kulture. Takšne besede so npr.:

a) iz germanščine: *barva, izba, kuhati, luknja, lopa, pek, puška, reva, šipa, škač, škoda, ubogati, voščiti, žaga*;

b) iz romanščine: *bajta, bisaga, cekin, čelada, denar, hlače, jetika, manjkati, miza, peljati, račun, škatla, šola, žoga*;

c) iz madžarščine: *čizme, juriš, klobuk, šotor, tolmač, top, tovor, žep*.

Takih izposojenk je dolga vrsta. Vse so se že davno popolnoma udomačile, so neogibno potrebne in so si z izpeljankami in zloženkami ustvarile svoje, včasih kar bogate besedne družine.

Drugače pa je z izposojenkami, ki smo jih dobili iz nemščine v poznejši dobi. Ker je bil v srednjem veku vpliv nemškega jezika zmerom močnejši, veljava slovenščine v družbenem in gospodarskem življenju pa čedalje manjša, se je v naš jezik razlila obilica tujih besed, čisto vsakdanjih izrazov, ki so izpodrinili stare domače, npr.: *farba, šajba, šefla, šnicelj, šuštar, žnidar, fajn, fovš, glih, žiher*.

Takih mladih tujk je v narečjih vse polno. Naš jezik jih ni utegnil predelati, ohranile so tujo podobo, zatorej niso naše in jih ne trpimo ne v knjižni ne v vsakdanji rabi. Mnogo jih je uporabljal Trubar, ker mu je bilo predvsem za razumljivo izražanje. Njegovi nasledniki so v boju z grozečim germanstvom iskali boljšo podobo našega knjižnega jezika, zato so iz njega čistili nepotrebne nemške izposojenke. Takšen purizem je bil v jeziku zmerom živ.

Ko je v dobi narodnega preporoda narečje postalo knjižni jezik, ni mogel domači besedni zaklad zadoščati višji stopnji omike. Treba je bilo novih izrazov.

Ker so pisatelji odklanjali nemške izposojenke, na drugi strani pa poudarjali slovansko jezikovno skupnost, so jeli zajemati besede iz slovanskih jezikov, na primer:

- a) iz stsl.: *mitnica, prestol, prosveta, stolp, vestnik, žezlo, žrtev*;
- b) iz hrvaščine: *bolest, diven, krut, muka, pročelje, razkošen, značaj*;
- c) iz ruščine: *iskren, nagrada, napev, odobriti, sposoben, uspeh*;
- č) iz češčine: *geslo, kolek, naslov, stroj, tovarna, važen*;
- d) iz poljščine: *strog, ustava, vpliv*.

Slabo ni bilo v tem, da so prevzemali izraze, ki jih nismo imeli, bilo pa je napak, da so z nepotrebnimi izposojenimi besedami izpodrivali domače. Nekaj slovanskih izposojenk je bilo potrebnih, take so se obdržale in jih čutimo za svoje, nepotrebne pa so iz jezika povečini izginile.

T U J K E

Tujke so besede, ki smo jih v n o v e j š i dobi sprejeli iz klasičnih ter iz romanskih in germanskih jezikov. V naš knjižni jezik prihajajo največ s tiskano besedo. Nekatere so omejene le na ozek krog strokovnjakov, najbolj rabljene pa prehajajo iz časnikov v ljudski govor. Te besede se ne ravna po zakonih slovenskega jezika, zato jih čutimo za tuje. Zanje je značilno, da so povečini mednarodne kulturne besede, ki jih prinaša nagel razvoj znanosti in umetnosti, književnosti in tehnike ter gospodarskega in političnega življenja: *avto, energija, film, helikopter, logika, motorizacija, politika, radio, tonaža* itd. Množica tujk ni zmerom zanesljivo znamenje razvoja in tehničnega napredka, ampak je lahko tudi resna ovira, ker marsikdo vseh tujk ne razume ali pa jih napačno rabi. Ob navalu besed, kakor so: *integracija, koeksistenca, rotacija, avtomatizacija, kibernetika, antikolonializem, iluorografiranje, otorinolaringologija* se človeku v glavi kar zavrti in skoro ne ve, za kaj gre.

S tujkami se v našem knjižnem jeziku srečujemo že od prve tiskane knjige. Trubar in Dalmatin sta imela z njimi precej preglavic: *eksempel, filozofija, konzonant, ortografija, testament*. Z razvojem naše tiskane besede je množica tujk stalno naraščala. V našem času vdirajo v jezik še vse silneje. Zaradi naglega in nezadržnega razvoja znanosti in tehnike in zaradi tesnega mednarodnega sodelovanja se število tujih besed in besednih zvez čudovito večja. Naval je tako velik, da je posamezniku skoro nemogoče vedeti za vsako tujko, kaj pomeni, kako se piše in izgovarja, iz katerega jezika je vzeta, ali se rabi splošno ali le v strokovnem jeziku. Spričo tega je sodobni človek navezan na posebne jezikovne pripomočke — na slovar tujk. Do prvega takega besednjaka smo se Slovenci dokopali že 1918, ko je Lestan v Gradcu izdal Slovarček tujih besed. Potem smo dobili Glonarjev Žepni slovar tujk v dveh izdajah in nato še Bradačev Slovar tujk. Po zadnji svetovni vojni je izdal Bradač še eno izdajo svojega besednjaka, nakar se mu je pridružil še naš Slovar tujk v dveh izdajah.

Novi *Slovar tujk* je sestavljen po praktičnih zahtevah, da bodi poučen, priročen in poljuden tj. da omogoči hitro najdbo iskane besede, da jasno razloži pomen in da tujko prikaže preprosto in razumljivo. Zato so tujke v slovarju razvrščene strogo po abecedi, vsaka v svojo vrsto, da jo iskalec hitro najde. Na besedo je po potrebi postavljen poudarek, v oklepaju pa podana izgovorjava. Razlaga pomena upošteva rabo tujke tudi v besednih zvezah in stroki; dodana

so še potrebna zgodovinska in stvarna pojasnila. Kratica pri osnovnih oblikah (samostalniki ali glagolu) pove, iz katerega tujega jezika izvira beseda ali njen koren, ne ugotavlja pa, iz katerega jezika je vzela slovenščina besedo v njeni sedanji obliki in pomenu. V iskanje etimologij in navajanje izvirnih oblik se slovar navadno ne spušča, ker je to često težko določljivo, za rabo pa malo pomembno.

Prva naloga slovarja je vsekakor ta, da razloži pomen tujke s slovenskimi besedami. To je mogoče doseči na več načinov:

a) tujko prevedemo tj. njeno vsebino izrazimo s pomensko popolnoma enakovrednim slovenskim izrazom: *avion* — letalo, *familija* — družina, *historija* — zgodovina;

b) vsebino tujke opišemo: *erozija* — delovanje vode, ledu in vetra na zemeljsko površino. Opis je primeren tudi tedaj, kadar slovenski prevod ni dovolj poveden: *tahometer* — brzinomer tj. priprava za merjenje hitrosti motornega vozila;

c) za tujko navajamo soznačnice: *degeneriran* — izrojen, sprijen, spačen, pokvarjen, propal. Navajanje soznačnic je zelo koristno, zakaj vsaka od njih utegne imeti v določeni zvezi poseben pomen. Za zgled navedimo številne pomenne tujke *fin*: dober okus, droben pesek, tanka črta, rahel kruh, natančna mehanika, olikan človek, uglajeno vedenje, plemenit značaj, slastna pečenka, izvrstna zabava, izbrana družba, pretkan diplomat idr.

č) Včasih pojasnimo pomen tudi z navajanjem besede nasprotnega pomena: *abstrakten* — konkreten, *aktiven* — pasiven, *teorija* — praksa.

Za dobro poznavanje tujke je treba zajeti vse njeno pomensko bogastvo, ki se kaže v raznih besednih zvezah in v strokovni rabi. Tako npr. tujka *blok* lahko pomeni: 1. klada, panj, čok; 2. velik prizmatičen kos surove kovine ali napol obdelanega kamna; 3. skupina hiš, večstanovanjsko poslopje; 4. beležnica; 5. potrdilo o plačanem znesku; 6. zveza več strank ali držav; 7. cestna zavora; 8. železniška postavljalnica kretnic; 9. zaprti slog v tiskarstvu in najbrž še kaj.

Pisava tujk je različna. Pišemo jih ali v tuji izvorni obliki ali po domači izgovarjavi.

a) V tuji obliki pišemo tujke, če so omejene na ozek krog strokovnjakov ali če njihove govorjene oblike ne moremo z našo pisavo zadovoljivo zapisati: *adagio*, *capriccioso*, *cercle*, *enjambement*, *fair*, *menu*, *rendez-vous*, *bridge*, *camping*, *jazz*, *lady*, *match*, *speedway*, *weekend*, *führer*, *volkswagen*, pa tudi nekatere besedne zveze: *à propos*, *faux pas*, *camera obscura*, *deus ex machina*, *all right* idr.

b) Po domači izgovarjavi pišemo tujke, če so v splošni rabi: *abonma*, *afera*, *ansambel*, *anketa*, *matineja*, *reportaža*, *šofer*, *budžet*, *kavboj*. Vendar jezik pri tem prisvajanju ni dosleden, ker je besede prevzemal iz raznih jezikov v raznih dobah in tudi preko raznih posrednikov. Tako imamo: *kiklop* in *ciklop*, poleg *kromatičen*, *kromozom* tudi *hromatičen*, *hromozom*, poleg *financirati* še *finansirati*, poleg *kostim* še *kostum*, poleg *interregnum* tudi *superrevizija*, *surrealizem* z dvema *r* itd.

Veliko nedoslednosti izvira tudi iz tega, ali čutimo besedo za čisto tujko ali za že udomačeno. Od tod takele dvojnosti:

a) Samoglasniške skupine pišemo v tujkah brez vmesnega *-j-*: *biolog*, *diagram*, *dieta*, *oleander*, v že udomačene besede pa ga vtikamo: *milijon*, *špijon*, *škorpjon*.

b) Soglasniški skupini *sp* in *st* govorimo in pišemo v čistih tujkah, v udomačenih besedah nahajamo *šp* in *št*: *specifičen, inspiracija, start, instanca — špecerija, inšpekcija, inštruktor, študent, inštrument*.

c) Precej je omahovanja med *s* in *z*: *iluzija, muzika, rezistenca — resolucija, resonanca*. Včasih uporabljamo kar obe obliki: *konsum in konzum, konserva in konzerva*. Ponekod pa je takšna dvojnost vezana na različen pomen: *inštrukcija = dijaško poučevanje — instrukcija = navodilo, špekulacija = preračunanost, spekulacija = filozofsko umovanje*.

č) Čim dlje je tujka v rabi in čim širši krogi jo uporabljajo, tem bolj se njena podoba prilagaja domačim besedam. Nekatere tujke, ki so bile še pred zadnjo svetovno vojno malo znane, so po njej prešle v splošno rabo, zato so svojo izvirno obliko prilagodile našim domačim besedam: *buffet — bife, cross — kros, leader — lider, meeting — miting, speaker — špiker* itd.

d) Veliko pisanost kažejo tujke s končnico *-ment*: *element, kompliment — enjambement (izg. anžambma) — virman — abonma, aranžma*. Torej zelo različno obravnavanje podobnih tvorb.

e) Nekatere besede imajo v začetku *a-* ali pa so tudi brez njega, pomen pa je v obeh primerih enak: *asanacija — sanacija, asortiment — sortiment*.

Poudarek tujk se navadno ravna po izvirnem, toda zaradi različnih virov prevzemanja imamo nekaj omahovanj: *demokracija — demokracija*. Slovenski pravopis si prizadeva, da bi uveljavil en sam poudarek: *antičen, milica, repôrter, diskusija, ekskûrziya, Taliya, Nobél* idr.

Različno poudarjanje pa je včasih utemeljeno v dvojnem pomenu:

áktiv = tvorni glagolski način, aktív = skupina ljudi

kánon = pravilo, predpis, kanón = top

méter = dolžinska mera, metêr = ustranjevalec

mótor = gibalna sila, motór = pogonski stroj

pártija = stranka, partíja = del, delež

pásiva = trpne glagolske oblike, pasíva = dolgovi

sêrvis = postrežba, servís = posodje

ténor = vodilna misel, tenór = visok moški glas

têrmin = strokovni izraz, termín = rok.

Pregibanje (sklanjanje in spreganje) tujk se ravna po ustreznih domačih zgledih in je izčrpno obdelano v Slovenskem pravopisu.

Omenili bi na kratko le nekaj posebnosti:

a) Samostalniki imajo včasih po dvoje oblik: *obol — obolos — obolus, nimb — nimbus, cikel — ciklus, radius — radium — radij, sezija — sezona, porcija — porcion, divizija — divizion, garnizija — garnizon, restavracija — restoran* itd.

b) Glagoli so posplošili pripono *-irati* oz. *-izirati*: *plan — planirati, motor — motorizirati*. Če imamo dve obliki, sta navadno vezani na dva pomena: *aktivirati = ponovno sprejeti v službo, aktivizirati = razgibati, elektriti — elektrizirati, magnetiti — magnetizirati* ipd.

c) Glagoli so dovršni in nedovršni, nekateri tudi prehodni in neprehodni v isti obliki. Včasih pa prevzamejo predpono, da z njo spremenijo pomen ali očitno poudarijo dovršnost: *zmasirati, skombinirati, izkristalizirati, naelektriti*.

Slovenščina je omikan jezik, ki je skozi stoletja hkrati s tujimi predmeti in pojmi prevzemal tudi tuja poimenovanja. Njegova velika življenjska moč je

v tem, da je tuje besede umno prilagajal domačim in si jih sčasoma čisto prisvojil. S tem pa ni rečeno, da ni treba iz jezika trebiti nepotrebno tuje blago. Tujk ne smemo preganjati, če zanje nimamo pomensko popolnoma enakovrednega domačega izraza. Pri tem se razume, da najmanj tujk prenese leposlovje, veliko jih imamo v znanosti in tehniki, od časnikov, ki pišejo za najširše ljudske množice in morajo biti razumljivi vsem bralcem, pa seveda pričakujemo, da bi jih imeli čim manj.

Smešna pa bi bila tudi druga skrajnost. Če bi hoteli vse tujke iztrebiti, bi jezik strahovito osiromašili. Marsikateri puristični nadomestki niso sprejemljivi: za *klavir* — žvrgolišče, za *žemljo* — razpočnica, za *tramvaj* — počestnica. Noben omikan evropski jezik ne more živeti v sodobnem svetu brez tujk, tudi slovenski ne. Pri presojanju, katere tujke lahko rabimo in katerih ne smemo, pa bo zadnjo besedo povedala — splošna raba.

Francè Novak

NAJVAŽNEJŠA STALIŠČA V PRAVOPISNI VOJNI

Ob Slovenskem pravopisu 1962 se je vnela v našem tisku žolčna debata, ki še sedaj ni ponehala, čeprav bo že kmalu dve leti, odkar je priročnik izšel. Daleč največ prostora so ocenjevalci odmerili enemu samemu problemu, namreč odločitvi pravopisne komisije, da se iz nedovršnih glagolov na -ati, -iti ali iz njihovih pridevnikov izpeljani samostalniki, ki zaznamujejo delujoča bitja, pišejo s pripono -avec, -ivec za moški spol in -avka, -ivka za ženski spol; prav tako naj bi se po novem pravopisu pisale z -v- tudi izpeljanke iz teh samostalnikov s priponama -ski, -stvo; imena za priprave in podobno pa naj bi se pisala z -v- v primeru, če pri njih zmaguje občutek posebljene stvari, z -l- pa, če je beseda izpeljana iz imena za orodje (SP 1962, 72). V pričujočem sestavku bom skušal povzeti najvažnejša dokazila, s katerimi so udeleženci polemike branili oziroma odklanjali pravopisno reformo.

Po starem pravopisu pišemo praviloma -lec, -vec pa samo pri izvedenkah iz še živih glagolskih pridevnikov (bahav-ec) in kadar stoji v zlogu pred pripono l ali lj (volivec, ponavljavec).

Sestavljalci pravopisa so svojo reformo utemeljevali s trditvijo, da podpira pisavo z -v- množica izvedenk iz pridevnikov na -av ali -iv (krmežljavec, naga-jivka) in da je nova pisava enotna, dosledna, preprosta in po velikanski večini edina zgodovinsko upravičena, njeno največjo prednost pa vidijo v tem, da ne zavaja v elkanje (SP 1962, 72).

Iz razumljivih razlogov je nekaj piscev in redakcij razmeroma hitro prešlo na novi pravopis, nekateri so začeli tako pisati celo pred njegovim izidom. Ugovori proti pisavi »bravec«, ki so se pojavili po izidu SP 62, in sklep konference na Akademiji 3. oktobra 1962, ki priporoča šolam, da naj se držijo določil SP 50, so zaustavili prehajanje na reformirano pisavo in povzročili, da so nekatere redakcije in pisci začeli spet pisati po starem. Zamenjava črke l z v-jem

v priponi -lec in njenih izpeljankah nikakor ni tako preprost problem, kakor ga je javnosti razložila pravopisna komisija. Zato lahko rečemo, da pišoče občinstvo ob izidu pravopisa ni bilo seznanjeno z vsjo obsežnostjo vprašanja; to je pokazala šele kritika reforme.

V polemiki ob pravopisni reformi so v tisku pisavo z -v- odklonili ali pa so na njen račun izrazili svoje tehtne pomisleke predvsem Stanko Kotnik, Božidar Borko, Boris Urbančič, France Bezlaj, Breda Pogorelec in še nekateri drugi. Odločno se je uprl spremembi B. Urbančič in v Delu (6.—8. VII. 1962) javno postavil načelno vprašanje, kdaj sploh nastane potreba, da se pravopis spremeni. Nekaj mesecev kasneje se je ponovno oglasil z osemnajst strani obsegajočo razpravo *Problem »bravca«* v Slavistični reviji XIV in v posebni brošuri, ki je izšla kot ponatis iz SR. V obrambo pisave z -v- sta v tisku nastopila člana pravopisnega uredniškega odbora Anton Bajec in Lino Legiša, poleg teh dveh pa še Rado Bordon, nekateri tržaški profesorji in Vladimir Pivko.

Polemika lepo dokazuje, da je spor »bravec ali bralec« — kakor so ga poimenovali — samo deloma praktične, predvsem pa načelne narave. Praktični ugovor je ugotovitev, ki jo je izrazila večina kritikov, namreč, da reforma ne predstavlja nikakršne poenostavitve, kakor meni pravopisna komisija, ampak bi utegnila v posameznih primerih povzročati celo večje preglavice kakor staro pravilo, ki nikomur ne dela težav. Posebno bi utegnila spravljati pisca v zadrego množica sličnih in sorodnih tvorb, ki se tudi po SP 62 pišejo z l-om. Pripone s karakterističnim l-om so bile v zadnjih sto letih zelo produktivne. Njihova tvornost se je večala z uvajanjem slovenskega jezika na razna področja gospodarskega, kulturnega in političnega življenja. Sufiks -lec ne živi v naši zavesti in optični podobi izolirano, ampak ima sorodstvene odnose z nekaterimi besedami, ki imajo v sufiksih prav tako -l-. B. Urbančič je zbral besedno družino 31 sufiksov, ki jih naš jezikovni čut povezuje z oblikami na -l-.

Prav gotovo je bil najmočnejši razlog za posplošitev l-a pred sto leti poenotenje deloma različnih končnic, ki so se v praksi že takrat mešale. Prav to pa je pravopisna komisija prezrla, ker so jo zavedle nekatere starejše razlage, češ da je treba videti v uvedbi -l- za -v- zgolj prizadevanje po slavizaciji knjižne slovenščine, ki je bilo takrat zelo močno. To slavizacijo, ki je imela za oblikovanje slovenskega knjižnega izraza velik pomen, sta pospeševala poleg političnih nagibov tudi zmotna jezikovna teorija, da je slovenščina direktna potomka stare cerkvene slovansčine, in praktični razlog, da bi s kolikor toliko izhodnimi slovanskimi oblikami premostili relativno velike razlike med posameznimi slovanskimi narečji. Pravopisna komisija očitno stoji na stališču, da je treba, kolikor se le dá, »nacionalizirati« te slavizirane elemente v slovenščini, s čimer je zadela na načelen ugovor kritike, ali smemo zavestno zatajiti »eno izmed osnovnih gibal, ki je usmerjalo naše predhodnike pri oblikovanju knjižnega izražanja«, in kje bi se potem sploh ustavili pri še nameravanih pravopisnih reformah (F. Bezlaj, Delo, 15. VII. 1962).

Glavni vzrok, zaradi katerega se je pravopisna komisija odločila za reformo, je dejstvo, da se v teh sufiksih širi izgovor -l-. V tem vidi ostanek elkanja; zatorej duhu našega jezika tuj pojav, ki mu je treba napraviti konec. Kritiki zanikajo, da bi bil izgovor -l- v teh sufiksih v zvezi z zloglasnim elkanjem, ampak ga imajo za normalen jezikovni pojav; pri njem gre predvsem za umetne knjižne besede, ki jih v drugačni obliki niti nismo poznali.

Anton Bajec (Delo, 30. V.—2. VI. 1962) in Boris Urbančič (SR XIV, 211 d.) sta podala dokaj natančen pregled zgodovinskega razvoja tega vprašanja in tudi s številkami ponazorila rabo pripone -vec oziroma -lec pri posameznih pisateljih ali v posameznih obdobjih. Od začetka slovenskega knjižnega jezika pa vse do pred sto leti, ko je Levstik razglasil obliko z -lec (izg. vȅc) za edino pravilno, so vsi dosledno pisali -vec, vendar je bilo takih samostalnikov v tistih časih sorazmerno malo. »Vsa slovenska pišoča javnost zadnjih sto let (pa je bila) enotna v pisanju oblik z l-om, kolikor niso povzročali zmede jezikoslovci in pa del kulturnih delavcev, ki se je grupiral ob katoliškem tisku« (Urbančič, SR XIV, 224). Vendar zgodovinska upravičenost, iz katere izhaja pravopisna komisija, ne more biti odločilni faktor pri določanju norme v knjižnem jeziku, posebno še, če ima prav nasprotno tendenco, kot je tista, ki se je že uveljavila ali pa se močno uveljavlja v splošni rabi. S takimi nasilnimi spremembami v jeziku se rušijo sistemi posameznih kategorij, kar povzroča nove težave. Če so podobni individualni posegi možni v času, ko je knjižni jezik še v povojih in ko ga uporablja sorazmerno malo ljudi, pa se ne morejo uveljaviti ali naletijo vsaj na znoten odpor v času, ko je pišočih mnogo. Verjetno bi bilo za knjižno slovenščino precej škodljivo, ko bi se legalizirale take in podobne občasne reformice, posebno neprijetno pa bi bilo za pišoče občinstvo, ker bi se bilo ob neprestanih reformah vedno težje učiti pravilne slovenščine. Če se že pojavi potreba po normativnih spremembah, čeprav se v splošni rabi še niso uveljavile, je pred dokončno odločitvijo vsekakor potrebno izzvati strokovno diskusijo. Tak postopek bi bil zaradi specifičnega stanja v našem jezikoslovju danes še posebno potreben in nujen.

Po mnenju B. Urbančiča je pravopisna komisija lahko sprejela tak sklep samo zato, ker je pozabila na temeljno komunikacijsko vlogo jezika; drugače bi ne mogla popuščati osebnim idealom o lepoti in pravilnosti jezika. Pravopisne spremembe so lahko samo »izraz dejanskega stanja v jeziku, očitnih tendenc na sedanji razvojni stopnji knjižne slovenščine in težnje po poenostavljanju« (Urbančič, SR XIV, 228).

F. Bezljaj je odklonil tudi predlog A. Bajca, naj piše vsak kakor hoče, po starem ali po novem pravopisu, z utemeljitvijo, da bi nas taka praksa privedla do še hujše anarhije. Zagovarja načelo, da se je treba sporazumeti z enotno pisavo (Delo, 15. VII. 1962).

Zaradi izredno stvarne ocene problematike sodobnega slovenskega jezika zasluži vso pozornost izjava, ki jo je v Delu (23. IX. 1962) podpisalo osem književnikov; v njej ugotavljajo: »Glede na današnje sramotno podcenjevanje, zanemarjanje in pačenje slovenskega jezikovnega izraza v javnem življenju (kinematografi, reklame, dopisovanje ustanov, podjetij, uradov itd.) menimo, da so take črkarske novotarije in spremembe popolnoma odveč. Težišče problemov našega jezika namreč ni v periodičnih pravopisnih reformah, temveč v sistematiziranju besednjaka in slovnice in posebej še v načrtni šolski ter splošni jezikovni vzgoji Slovencev.«

Zagovorniki pisave z -v- so v polemiki branili svoja stališča s trditvami, ki so podane že v pravopisu, in s sledečimi argumenti: 1. da ni bilo pravočasno nobenega dovolj določnega ugovora, čeprav so vprašanje že 17. maja 1958 v *Ljudski pravici* predložili javnosti; 2. da je odpor zoper -vec nekoliko napihljen; 3. da bi se bilo dobro po reformi ravnati že zaradi tega, ker so tako odločile priznane pravopisne avtoritete, ker je knjiga obsežna in draga in je izšla pri

priznani ustanovi in ker se je pred pravopisno vojno že več pišočih ljudi odločilo za reformirano pisavo. Poskus Vladimirja Pivka, da bi pravopisni nesporazum osvetlil teoretično, se je ponesrečil zaradi njegovega preozkega in preveč enostranskega gledanja na stvari. Tudi zagovorniki pisave z -vec se prav dobro zavedajo, da so med pravopisno komisijo in njenimi kritiki včasih manjše, večkrat pa tudi znatne načelne razlike. Posebno odločno so zavrnil nekatera nasprotna izhodišča B. Urbančiča. Največ hrupa in kritike je vzbudila njegova formulacija, da je jezik sredstvo za sporazumevanje. Vendar so jo ocenjevalci često po nepotrebnem preobračali in spravljali v absurd. V tem boju se jim je pridružil tudi Janez Gradišnik, pisatelj in prevajalec, ki se rad spušča v razglabljanja o teoretičnih vprašanjih slovenskega jezika. Tega dela polemike, ki je v svojih najbolj ekstremnih nastopih dokazala, da ima zelo šibke teoretične noge, v tem sestavku ne bom obnavljal. Njene pomanjkljivosti so tako velike, da bi jim moral človek posvetiti veliko truda in prostora, če bi jih poskušal kritično pretresti in osvetliti.

Ob pravopisni vojni smo še posebno občutili pomanjkanje teoretičnih razprav o našem knjižnem jeziku. Množica karakterističnih pojavov, ki jih obsega ta pojem, je za našo teoretično literaturo še zmeraj prava španska vas. Pričakujemo, da bomo sodobne poglede na številna vprašanja, ki so bila v polemiki načeta, dobili v naknadnem podrobnejšem razpravljanju o jeziku; to bo vsekakor moralo slediti načelnim sporom ob pravopisni reformi. Polemika je postavila celo vrsto perečih vprašanj in posredno naglasila potrebo po temeljiti obdelavi knjižnega jezika.

Tako je ta polemika prvo večje merjenje sil med tradicionalnimi in — vsaj za naše razmere — novimi pogledi na knjižni jezik. Nobenega dvoma ni, da bodo potrebni še naporu cele generacije jezikoslovcev, preden bodo nova načela z vrsto poglobljenih teoretičnih študij in praktičnih aplikacij obvladala področje naše slovenistike in si pridobila tudi zaupanje pišoče javnosti. Le-ta zdaj sicer z zanimanjem spremlja spor za »bralca«, vidi pa v njem večinoma le mučno »črkarsko pravdo«, ki jo je treba čim prej tako ali drugače zaključiti. Vzrok za to je prenizka strokovna usposobljenost nekaterih udeležencev diskusije in pa dejstvo, da našega človeka bolj žulijo številna druga odprta jezikovna vprašanja, čeprav ostrina in dolgotrajnost polemike dokazujeta, da gre v tem sporu vendarle za nekaj več kot zgolj za črko.

Tomo Korošec

IME SLOVENE C

(Po seminarski nalogi Toma Korošca priredil za tisk F. Bezljaj)

V znanosti je mnogo problemov, ki jih ni mogoče dokončno zadovoljivo rešiti. Na vsaki razvojni etapi se vrača k njim in skuša uskladiti, kar se je nabralo novega gradiva, kar se da porabiti iz dognanj sorodnih strok ali vsaj preveriti s poglobljenimi metodami. Takšne narave so več ali manj skoraj vsa osrednja vprašanja slavistike, etnogeneza Slovanov, njihova zgodnja kultura,

njihov prazgodovinski življenjski prostor in zgodnje zgodovinske migracije, plemenska razčlenjenost in ne samo nazadnje tudi njihovo ime.

Vse to so kompleksna vprašanja, ki jih že davno več ne rešuje samo ena stroka, ampak terjajo združenih naporov arheologije, etnologije, prazgodovinskih in zgodovinskih ved, lingvistike, onomastike in še vrste drugih. Dlje kakor poldrugo stoletje se že razvija veda o Slovanih, vendar ima vse, kar vemo o njih, samo relativno ceno. Živimo pa v času, ko so se od vseh strani z novim elanom zagrizli v to snov, ko je vse podvrženo najstrožji kritični reviziji in se tako naglo kopičijo nova dejstva in ugotovitve, da se ni lahko prikopati vsaj do površnega pregleda. Treba bo še vrsto let, da se vse to umiri, zbere in izkristalizira v podrobnih strokovnih monografijah. Šele potem se bo dalo misliti na povezave starih in novih izsledkov v strnjeno celoto.

Družinsko ime Slovanov, ohranjeno v našem slovenskem narodnem imenu, je v tem kompleksu samo neznaten drobec, vendar ima za seboj že obširno strokovno literaturo, ki je v zadnjih letih spet začela vidno naraščati. Ne gre samo za izvor imena, za njegovo etimologijo v najožjem smislu besede. To je samo ena plat iskanja, čeprav je že sama po sebi dovolj kočljiva, saj spadajo nacionalna imena med najtežje probleme v imenoslovju in v lingvistični paleontologiji. Nič manj važno ni tudi vse, kar je z imenom povezano, najstarejši zapisi, predhodna imena, spremembe funkcionalnosti za vsak teritorij in za vsako obdobje posebej, kontinuiteta in lingvistične spremembe. Že samo to daleč presega meje ene stroke in se razrašča v labirint vprašanj. Nas pa zanima tudi lastno narodno ime, nastanek njegove oblike in njegova usoda skozi tisoč let. Ni se lahko znajti v vsem tem, a vodila me je zavest, da tudi pri nas ne smemo ostati brezbrizni do vseh teh vprašanj, ki v dobi druge velike slovanske afirmacije v zgodovini tako izredno zanimajo svet, čeprav ne morem opraviti kaj več, kakor samo referirati o vseh teh vprašanjih.

Ne bom se spuščal v zapletene spore o natančnejši lokaciji in omejitvi slovanske pradomovine v različnih predzgodovinskih obdobjih. Snovi bi bilo dovolj za posebno knjigo. Če bi bilo vse to vsaj v glavnih obrisih pojasnjeno, bi nudilo vsaj nekaj opore v imenskih presoajah. Razmerje med imeni Veneti in Slovani še vedno ni dovolj prepričljivo razčiščeno. Ni mogoče s popolno zanesljivostjo graditi na poročilu Jordanisa iz leta 551, ki govori o rodovih Sclaveni, Antes, Venethi na bregovih Visle in iskati Slovane tudi v Plinijevem poročilu o Venetih iz prvega in v Ptolomejevem iz drugega stoletja po našem štetju. Poljska znanost skuša še vedno z vsemi sredstvi dokazati neposredno kontinuiteto med takoimenovano arheološko lužiško kulturo, ki jo z največjo verjetnostjo pripisujejo pravim starim Venetom, in med Slovani vsaj v njeni zadnji razvojni fazi. Na zahodu so do te hipoteze celo skeptični.

Lingvistična paleontologija in onomastika so že dovolj trdno nakazali tesno medsebojno odvisnost v imenotvornem procesu med zgodovinskim ilirskim in venetiskim ozemljem na jugu in današnjim baltskim, zahodnoslovanskim in vzhodnogermanskim ozemljem. Tudi germansko ime za njihove neposredne slovanske sosedo, Uinidoz z jasno dokazano neprekinjeno kontinuiteto od prazgodovine do današnjega Windisch potrjujejo domnevo, da so šele po selitvah okrog 1200 let pred našim štetjem nastali v tem prostoru pogoji za slovansko etnogenezo. Klasična lingvistika je izvajala jezik Slovanov prek baltoslovanske jezikovne skupnosti iz indoevropskega narečja. Današnja stališča pa so bolj naklonjena mnenju, da so vsi ti jeziki samo produkt kompliciranih procesov

medsebojnega mešanja. Po Lehr-Splawinskem so Slovani samo »venetizirani Balti«. Tudi to mnenje je morda vsaj nekoliko pretirana simplifikacija. Na zadnjem onomastičnem kongresu v Firenci se je govorilo o sledovih, da se je del Baltov celo kasneje, v dobi poznoantičnega preseljevanja narodov, soudeležil slovanskih migracij.

Arheološka lužiška kultura se zdi v glavnem starejša, vendar mi ni znano, če in kako so jo datirala merjenja radioaktivnih izotopov. Veneti, ki so nam pustili imena kakor Benetke, prevzeto prek romanščine in Banjščica, Bate, Baske verjetno še direktno, so se preselili na jug več kot poldrugo tisočletje pred Slovani, so bili verjetno samo del skrivnostnega ljudstva ali konglomerata ljudstev, ki ga domnevamo na nekdanjem ozemlju lužiške kulture.

Kakor je sporno ime *Veneti* za Slovane, nam malo koristi tudi Plinijevo poročilo o *Suobenih*, ki ga je Niederle spravljal v zvezo z Jordanisovo opazko o »*Suavorum gente*« in bi se moglo nanašati na vzhodne Slovane. Zanesljiva so šele imena *Sclabenoí*, *Sklavenoí*, *Sklavinoí* v grških virih od šestega stoletja dalje in *Sklaveni*, *Sklavini* v latinskih tekstih. Poleg njih se ponavljajo tudi oblike *Sthlabinoí*, *Sthlabenoí* in celo *Esklabinoí*, *Asklabenoí*, ki se zde Niederlu sprejete v grščino z orientalskim posredovanjem (sirijsko *Askavainu*?). V grščini je v šestem stoletju samo enkrat izpričana krajša oblika *Sklaboí*, ki prevlada kasneje v latinski *Sclavi*. Z germanskim posredovanjem se pojavlja tudi ime *Winidi*, *Wenedi*, *Winedi*, *Uuinidas*. Arabski viri od sedmega stoletja dalje uporabljajo oblike *Saklab*, *Siklab* s pluralom *Sakaliba*, kar se zdi sprejeto prek grščine, ali *Slaviun*, *Slavije* prevzeto iz direktnih stikov s Slovani.

Šele iz tekstov cirilmetodejske epohe imamo izpričano slovansko obliko imena *Slověne*, v ednini *Slověninъ* z adjektivom *slověnskъ*. Sporadično pridejo v poštev tudi armenski viri z oblikami *Sklavajin*, *Sglou*, *Sglau*; pri perzijskem geografu v X. stoletju se na Slovane nanaša ime *Seljabe*.

Zdi se, da se je to ime nanašalo na vse Slovane vsaj pri tujcih, ki so o njih pisali. Vprašanje pa je, če so ga v tem smislu uporabljali tudi Slovani sami. Šafařík je bil prepričan, da je bilo to ime najbolj splošno, a se je kasneje ohranilo le pri nekaterih plemenih. Obratno pa je sklepal Miklošič in z njim Perwolf in Brückner, da je to prvotno ime enega samega slovanskega plemena. Ramovš se je v kratki zgodovini slov. jez. str. 4 pridružil Šafaříkovemu mnenju, h kateremu se je nagibal tudi Niederle. Gotovo niso mogli biti Prokopijevi in Jordanisovi *Sklabenoí* samo južni Slovani brez Srbov, kakor je mislil Miklošič. Ni pa mogoče zanikati, da je ime *Slověne* naravnost zgodovinsko potrjeno samo za Solunske in Novgorodske Slovane, posredno pa tudi še za velik del južnih Slovanov. Albanci imenujejo Črnogorca *Skja*, Makedonke *Skjeji*, skupno albansko ime za Makedonijo in Bolgarsko pa je *Škinike*. Prednike Slovencev ob longobardskem limesu so imenovali Furlani *Skláf*, *Sclavanie*, sedanje furlansko ime za Slovence je *šklaf*, v ednini m. *šklaf*, f. *škláva*. Pokrajina med Anižo in Pielachom na spodnjem Avstrijskem se je v devetem stoletju imenovala *Sclavinia*, kraj *Schleining* v Burgenlandu je staro *villa sclavonica*. Tudi pri balkanskih Slovanih srečujemo pokrajinska imena *Sklavenia*, *Sklavinia*.

Upoštevati moramo znano dejstvo, da se je skupno ime za stare Grke uveljavilo dokaj pozno. Isto velja tudi za Germane in povsod drugje, kjer imamo za to vsaj nekaj zgodovinskih podatkov. Tudi v onomastiki velja pravi, da se more v krajevnem imenu uveljaviti etnikon samo v nasprotju do okolice. Pri nas na slovenskih tleh omenjajo viri tudi plemenska imena Hrvati

in Dudlebi, posredno lahko sklepamo iz krajevnih imen tudi na druga plemena, zato ni nujno potrebno, da poudarja naziv slovenski samo razliko od Nemcev ali Furlanov. Na območju stare novgorodske kolonizacije navajajo še viri XV. stoletja krajevna imena *Slovjanka*, *Voločok slověnskij* in *Slověnskij pogost* (Selišček, Trudy 141), kjer gre gotovo samo za razliko od druge slovanske okolice. Nobenega dokaza nimamo, da bi se Poljaki, Čehi in Lužiški Srbi kdaj imenovali *Slověne* in tudi v Rusiji se razen Novgoroda nikjer ne pojavi to ime. Niederle je sam dvomil, da bi ime *Slovaška*, *Slovak* poznalo staro kontinuiteto. Za ime *Slovinci* med rekami Lebo in Služo pa je gotovo, da je mlado, brez vsake zgodovinske tradicije.

(Nadaljevanje prihodnjič)

Jože Stabéj, star.

IZ ZGODOVINE SLOVENSКИH SLOVARJEV

»Slovenskih slovarjev ni po njihovi notranji vrednosti še nihče ocenil«, je zapisal A. Breznik l. 1926 v prvi svoji obravnavi o slovenskih slovarjih in še pristavil, da »je v njih mnogo več duševnega dela in tudi jezikovnega bogastva, kot se je doslej mislilo.«¹ Ko je 26. marca 1944 sredi dela in načrtov padlo Brezniku pero iz roke, je zamrlo hkrati z njim malone tudi vsako nadaljnje proučevanje in vrednotenje slovenskih slovarjev, takó tiskanih kakor rokopisnih. Po pretrganem Breznikovem delu za nov slovenski slovar nekako od l. 1921 sém, ko je neutruden zapisal v svoj že l. 1902 kupljeni izvod Pleteršnikovega slovarja iz ustnih in iz 380 pisanih ter tiskanih virov 17.060 novih besed (7.940 v I. del, 9.120 v II. del), in po njegovih tehtnih obravnavah o slovenskem slovarkem besedju, je treba Breznikovo raziskovanje o slovenskih slovarjih dopolniti, ponekod tudi popraviti, predvsem pa nadaljevati. Ali ni mlajši slovenističen rod za take vsekakor naporne, zamudne in skrajno nadrobne opravke nič kaj navdušen? Je pa to naša prva naloga, če hočemo, da se bomo sčasom res dokopali do zgodovinskega slovarja slovenskega jezika in za njim do vseh ostalih besednjakov, ki so nam takó potrebni, neogibno nujni, in ki nam bodo potrjevali ter ohranjali, med drugim, samobitnost slovenskega naroda za nazaj in za naprej.

Prvi slovar, ki je poleg nemških, latinskih in italijanskih besed vknjižil tudi slovenske — oba Dalmatinova Registra l. 1578 in 1584 ter Bohoričeva slovnica l. 1584 niso pravi slovarji — je *Dictionarium quatuor lingvarum*, ki ga je sestavil po ustnih virih, besedišču slovenskih protestantskih piscev, predvsem pa po omenjenih Registrih in slovnici, l. 1592 Hieronim Megiser. Pri tem pa ne smemo prezreti, da je res prvi slovenski slovarček napisal in izdal okrog l. 1580 za potrebe stanovske šole v Ljubljani Adam Bohorič, t. j. *Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum latinae, germanicae et sclavonicae*; ni pa bil, žal, najden do zdaj noben izvod tega slovarčka, a Megiser ga je verjetno uporabil, kar sklepamo npr. po njegovem zapisu slovenskega mesečnega imena gnilz (= november), ki ga ni v nobenem drugem doslej znanem delu slovenskih protestantskih piscev.² Megiserjev slovar iz l. 1592 (odslej Meg¹) ima 8575 slovenskih besed, pri čemer na kraju iz Bohoričeve slovnice vzeti slovniški zgledi seve niso upoštevani in všteti.

Stvarne okoliščine v 18. stoletju na Koroškem, kjer tedaj še ni bilo občutnejših narodnostnih nasprotij med Slovenci in Nemci, so terjale tudi od Nemcev znanje slovenščine. To je kar očitno povedala Marija Kristina Pferschmann, vdova l. 1749 umrlega tiskarnarja Janeza Friderika Kleinmayra, vdrugo poročena z deželnim trompetarjem Francem Antonom Pferschmannom; l. 1758 namreč poudarja v posvetilu knjižice Grammatica Oder Windisches Sprachbuch Janezu Antonu grofu pl. Goessu, da je znanje slovenščine (Windische Sprache) nujno in potrebno »sowohl den Vornehmen = als auch gemeinen Mann in Handel, und Wandel als eine fast zu sagen unumgängliche Nothwendigkeit«.

Grof Goess, tudi koroški deželni glavar, je bil poleg znanja slovenščine také zavzet za Slovence, da je celó sam spisal slovensko-nemško slovnico,³ ki nam pa o nji pobljže ni ničesar znanega. Po Goessovi spodbudi in ob njegovi pomoči so se lotili celovski jezuitje dela za drugo, pomnoženo in »popravljeno« izdajo Megiserjevega slovarja iz l. 1592. Pokraj prej omenjene potrebe po slovenski knjigi je bilo odločilno za vnovično izdajo Meg¹ to, da je bival Megiser od l. 1593 do 1601 v Celovcu, kjer je bil do l. 1600 rektor stanovske gimnazije, posebno pa še, ker je imel Meg¹ iz Dalmatinovega Registra v Biblii 1584 tudi več slovenskih besed iz koroškega narečja.

Nova izdaja Meg¹ je izšla typis Joannis Friderici Kleinmayr l. 1744 v Celovcu kot Dictionarium quatuor linguarum... Auctore Hieronymo Megisero... Opera, & Studio... Societ. Jesu Collegii Clagenfurtensis correctum & auctum (odslej Meg²). Sestavo in pisanje slovarja so zaupali jezuiti družbenemu udu in koroškemu rojaku Antonu Miklauzu, roj. 9. nov. 1700 v Železni Kapli, ki je bil tudi slovenski pridigar in misijonar na Koroškem⁴. V skladu z zamislijo vseh pobudnikov za novi slovar je hotel dati Miklauz delu predvsem koroško obeležje in sicer také, da je Meg¹ pomnožil zlasti z besedjem in rečenicami koroškega narečja, kar je prvi primer v dotedanem slovenskem knjižnem izročilu. Prav izrazit samosvoj koroški značaj slovarja so hoteli izdajatelji poudariti tudi s tem, da so vlepili pred naslovno stran poseben list v velikosti 14 × 19,5 cm z dvema podobama pri ustoličenju koroških vojvod in sicer tisti, ki ju ima Valvasor l. 1689 v Die Ehre dess Hertzogthums Crain, VII. Buch, t. j. obred umestitve na knježjem kamnu pri Krnskem gradu in poklonitev ob vojvodskem stolu pri Gospe sveti⁵.

Miklauz začetega dela ni mogel dokončati, umrl je 1. junija 1743 v Celovcu, ko je bil zgotovil nekako pet šestin, t. j. okrog 657 strani (A₁^a—T₁₁^a) od skupnih 783 strani (A₁^a — Ccc₈^a) slovarja. Nadaljevanje in dokončanje slovarja, t. j. okrog 126 strani (T₁₂ b — Ccc₈^a), je prevzel nekdo, ki ga do zdaj ni bilo mogoče dognati. Prva znamenja novega prireditelja se začno namreč kazati na fol. T₁₁ b in T₁₃ a, ko se pojavijo oblike vum za prejšnji vun, posebno pa še prve oblike na -u v moškem pridevniškem imenovalniku, t. j. gerdu, traglivu, nelubesnivu, terdoglavu, nevoshlivu biti itd., pozneje tudi na -e npr. Divije (Zz, b), Simshne (Aaa₁ b). Povedati pa je treba, da vseskoznje doslednosti v pisavi črk in oblik nista poznala ne Miklauz ne drugi prireditelj, ki je pisal npr. besedo volja na fol. Zz₈^{a, b} takole: Dobra vojla, fuoja vojlia, fojo voljo, s'enega drufiga voljo, akuje boshja vola, s'voljo.

Meg¹ im 333 strani (A₁^a—X₇^a) slovarskega besedila in, kakor že rečeno, 8575 slovenskih besed; Meg² pa ima 783 strani slovarja in 21.188 slovenskih besed, je torej pomnožen za 450 strani in kar za 12.613 slovenskih besed, také da nikakor ne drži nepreverjeno, a večkrat zapisano mnenje, da je Meg² le druga izdaja

Meg¹. Res je, da je Meg² prevzel iz Meg¹ skoraj vse nemške iztočnice, izpuščene so npr. Aderlaffung, Ancker, Arbaitfelig, Arbaiten vergeblich, Auffwecker, Edel gestain, Richter stuel, Thav, Vnverndert; zato so pa pripisani v Meg² slovenski pomeni tudi za onih 15 nemških iztočnic (Feigwartzen, Hafs pel, Jughund [windfpil, Knewel, Krebs] bruftharnisch, Lasseysfen, Massholderbaum, Niesswurtz, Onmächtig, Schal von aim Ey, Schiltkrot, Schmitzwort, Schutzloch, Spinnrad, Zanflajsch), ki jim Meg¹ ni vedel ali ni pripisal slovenske besede. Pri iztočnicah in njihovem zaporedju se je Meg² držal prav po redu Meg¹, novih vrinkov, kakor sta npr. Zusammenklauben, Zumäffsen, sicer ni. Izpustil pa je Meg² nekaj slovenskih besed iz Meg¹ in sicer docela, ali pa jih je nadomestil s svojimi, novimi. Take izpuščene besede so npr. kodvinje, prefti, draftiti, gnussen, sladtkofneijden, fapovejdati, sheftoperniza, pokvariti, sverniti, ftonovit. Pri ftonovit je Meg², U_{u5}^a, (tiskovna napaka U_{u3}) z iztočnico vred vse izpustil, le italijansko besedilo iz Meg¹, T₁^a, pod iztočnico Vnverndert je pripisal, po pomoti pač, naslednji iztočnici Unvergolten.

Glavni pomen in posebna vrednost Meg², ki so jo doslej slovarju skorajda vsi ocenjevalci ali sploh odrekli, ali pa nič kaj cenili, je v velikem novem slovenskem besednem zakladu, katerega precejšnji del je tu celó prvič vknjižen in je potem prešel v druge slovarje kakor tudi v slovenski knjižni jezik. Ne sodi sem, da bi navajali vso množino teh besed; kdor se zanje zanima, so mu na voljo v popolnem izpisu v slovarskem oddelku Inštituta za slovenski jezik SAZU. Glonar, ki se je prvi med Slovenci potrudil, da je slovar nekoliko поблиže pregledal, ni bil pravičen v svoji sodbi, da je Meg² v glavnem ponatisnjena prva izdaja, celó s tiskovnimi napakami vred in da, sicer precej razširjena, v primeri s prvo ni noben napredek⁶. Zares površnega in nepreudarnega ocenjevalca slovarja vsekakor odbije ter vznevolji vse graje vredna zanikrna grafika, kakor je npr. povei, kai, je, meni, ftorit (B b₇^a), Svetlu, perhajaj, fe, denit, fvitlu, bit, fvitat (U_{u4}^a), ko je zlasti od tod Miklauz skoraj za vsako slovensko besedo postavil vejico. Ali pa so to le tiskarske pogreške, ki jih je seve v slovarju na pretek? Potem pa Miklauzeva pisava ars — za raz — (arsvefelit, ars vesat, arsmozhit itd.), ki pa ni dosledna, ker beremo tudi resmakat, respet, refstegnit, refhailit, resbelen itd.; drugi prireditelj pa oblike ars- obče ni več zapisal. V slabo moramo šteti slovarju tudi 208-krat večinoma po nepotrebem ali napačno zapisani nemčizem edn, en, npr. Er hat eine üble Gewohnheit. On ima eno hudo navadu (M₅^b), a takoj mu moramo zapisati v dobro stavke, kakor npr. Er ist ein grosser Mensch. On je velik zlovek (N₅^a). Tudi drugi nemčizem ta za nemški der, die, das je uporabljen v slovarju kar 447-krat, zopet večji del na nepravilnem mestu, kakor npr. Das Vass fließt Ta fod tozhi, (I₆^a). Vse te slabosti, ki jih bi pri nadrobnejšem ocenjevanju še z marsičem pomnožili, še zdaleč nikakor ne odtehtajo vseh slovarjevih dobrih reči. Poleg novih slovenskih besed so predvsem rečenice in v stavke postavljene besede iz pogovornega jezika vsekakor vredne, da jih zelo cenimo, najsi je to in ono še takó nerodno ter okorno, s tedanjo koroško narečno primesjo pocvirvano.

O nekih razlikah med Miklauzevo ureditvijo slovarja in ono drugega neznanega pisca, ki je nanje opomnil že Glonar⁶, je treba povedati še to, da je Miklauz izpustil zelo poredko, in še to iz tiskarsko-tehničnih vzrokov, zmanjkalo je prostora, iz Meg¹ kako italijansko besedo, ki jih je pri nekaterih iztočnicah, npr. Vleiss anwenden (Ss₂^a), tudi do 20. Drugi prireditelj pa je pričel obsirno italijansko besedje v Meg¹ krajšati, izpuščal je manj važne besede in rečenice,

ponekod pa je pristavil kaj novega; tudi nedoločnik na -ti je pri njem bolj pogosten, ko pri Miklauzu. Opomnjo o krivi rabi kakšne besede, t. j. abus. [ive] je pripisal drugi urednik naprvo na fol. X x 7^a pri iztočnici Wachtmeister, vendar njegova jezikovna očiščevalna vnema je bila le navidezna, saj je potem sam mimmo zapisal perzaitu, gratat, Zafelz, Zeringa, zerati, ponuzat, poferderbat, zaih, zahen, Zügel, zushribat (Bbb₄^a—Ccc₃^b) in še več tega; zraven pa je na fol. U u 2^a začel ponekod še pisati prejšnji h po nemško s ch — nagmachen, na da gmacha, pregrecha, grech, slachta, priglicha —, celó nemški ck za prejšnji k najdemo pri njem, npr. volcka (= folka), od vickshiga (Xx₁^b, Xx₃^a).

Zaradi utesnjenega prostora, pri čemer so takele obravnave vedno prikrajšane in nepopolne, moremo opomniti le še na dvoje. Med viri, ki sta jih imela poleg Meg¹, pri rokah prireditelja Meg², je bilo mogoče ugotoviti samó še Dalmatinov Register v Bibliji 1584 in Jambrešičev Lexicon Latinum iz l. 1742. Veliko besed v Meg² ima pristavek Cro. (atice), Car[milolice], ki ga v Meg¹ ni, je pa v Registru. Ponekod so v Meg² pristavljene iz Registra nove besede, ki jih Meg¹ nima, npr. Fuss-Schammel (K₃^b) stoliz pod nuje; Gnad (N₁^a) Cro. milofardje; Hagel (N₈^b) Cro. krupiza; Martern (X₃^b) Cro. muzhiti, je v Meg¹ (I₇^b) brez Cro., v Registru pa Hervazki . . . Muzhiti; Mercken (X₆^b) Cro. prezhitati, broyti, v Meg¹ (I₃^b) brez Cro., v Registru pa: Slovenfki, Besjashki prezhitati, Broyti. Pri večini primerov, ki jih je vzel Meg¹ iz Registra, a ni pristavil Car, Cro., je Meg² pri-taknil Cro., Car., koroške besede iz Registra pa so v Meg² brez opomnje, da so koroške.

Andrej Jambrešič je bil ud zagrebške jezuitske družbe, zato je umevno, da so imeli tudi jezuiti na Slovenskem predvsem njegov slovar iz l. 1742. Na pove-zavo Meg² z Jambrešičevim Lexiconom naj pokažeta le dva primera. Jambrešič 152, 153: Corda ae, f Kefzno -zrel fitek ali Sito. Ein spath zeitiges Getreyd. Meg¹, U₃^a, ima le: Senn. Corda tetiva, corda; Miklauz pa je v Meg², Ii₃^b, vknjižil: Senn. Corda. Pozhafno fejme, Car. tetiva. Meg², N₁^b, ima: Goller. Exomis. Sukna bres rokau, a tega v Meg¹ ni; pri Jambrešiču, 279, pa beremo: Exomis, idis, f. Zobu-necz, ali Halya prez rukávov. Ein Rock ohne Ermel.

Vpliv slovarja iz l. 1744 na poznejše slovenske slovarnike je bil zdaleč večji, ko se običajno misli in piše. Prvo samoobsebno umljivo povezavo z Meg² kaže Vocabulario v Grammatica Oder Windifches Sprach-Buch iz l. 1758. Potem ima besede iz Meg² rokopisni Dictionarium Germanico-Slavonicum Ivana An-tona Apostla iz l. 1760. Med deli Marka Pohlina izpričuje največjo uporabo Meg² njegovo Tu malu besedishe iz l. 1781. Prav takó se je rad zatekal k Meg² Ožbalt Gutschmann pri pisanju svojih del, najbolj pa pri sestavi nemško-slovenskega slo-varja l. 1789. In takó bi lahko ugotavljali malone zapored pri vseh slovenskih slovarnikih preko Murka do Pleteršnika, da so zajemali več ali manj besed iz Meg². Glede Pleteršnika, ki navaja v I. delu, XIV, med viri izrecno obe izdaji Meg. iz l. 1592 in 1744, je treba popraviti Breznikovo mnenje⁷, ki ga je našel v nalogi Vide Vrtovčeve⁸, da je Plet. rabil samó drugo izdajo Meg. iz l. 1744. To se dá oporeči že z dokazi v Plet. s. v. nederje, poštajna, šestopernica, breziv — da ne gremo v široko — kjer Plet. navaja med viri tudi Meg., a tistih besed v Meg² ni! Veliko besed si je izpisal iz Meg² Oroslav Caf, kar se dá zdaj lahko ugotoviti, a jih je Plet. vknjižil kot Cafove brez navedbe vira, ki so ga prepiso-valci Cafovih slovarskih prispevkov izpustili; včasih pa je Plet. pripisal Cafovi besedi še določnejšo označbo, npr. ogr. pri hrž, nasiten, t. j. da je Caf zapisal besedo iz slovenskega narečja ali knjištva na Ogrskem; v resnici pa jo je našel

v Meg², Dd, 1^a s. v. Rocken in Dd,^a s. v. Satt. Da se za naprej izognemo takim in podobnim zapisom, stare pa, ki jih je nič koliko, popravimo, je treba, da začnemo načrtno z delom, ki sem nanj sprva opomnil.

Opombe: ¹ RDHV III. (1926), 110 — ² Plet. I., 222 ima za gnilec 1) vir: Meg., Boh. — C., torej iz Bohoriča po Cafovem zapisu. Bohoričeve Arcticae horulae 1584 sem trikrat pazljivo prebral, a besede gniltz v njih nisem našel. Da sem besedo morda vendarle prezrl? — ³ Karl Ernst Newole, Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift »Carinthia«. Car. 144. Jahrg. (1954), 485 — ⁴ Joža Glonar, v SBL II., 115 — ⁵ Takšen vlepak ima izvod Meg² v NUK, sign. 6869 II. A. e. Podobi iz Valvasorja ima tudi Valvasorjevo berilo Mirka Rupla I. 1951, 161, 163; omenil ju je pa že Glaser I. (1894), 169 — ⁶ Dr. Joža Glonar, Naš jezik. V Ljubljani 1919, 53, 54 — ⁷ RDHV III. (1926), 112 — ⁸ SJ III. (1940), 68—72.

Ocene in poročila

JOSIP VIDMAR, DROBNI ESEJI

»Drobni eseji« Josipa Vidmarja* so izšli že leta 1962. Avtor jih je razvrstil v dvojico poglavij. Eseji prvega poglavja prikazujejo njegov interes za različne umetnostne vrste, v esejih drugega poglavja pa nas Vidmar seznanja s svojimi pogledi na nekatere svetovno pomembne književnike. Teoretski eseji prepričujejo, da razen glasbe ni umetnostnega področja, za katerega bi mu zmanjkalo moči, da spregovori o njem tehtno besedo. Naj gre za literarno umetnost, ki zavzema v njegovem kritičnem in teoretskem pisateljsstvu osrednje mesto, za gledališko umetnost, za likovno in arhitekturno umetnost ali pa za prevajalska vprašanja, o vsem piše naravnost z umetniško sugestivnostjo. Medtem ko za glasbo in za arhitekturo, ki ju smatra za najvišji umetnostni vrsti, ni izdelal »pismenih« kriterijev in meril, ki bi po njegovem splošnem umetnostnem nazoru mogli biti podlaga za ustvarjalno kritiko, pa obsegajo teoretski »drobni eseji« bistro premišljene kriterije za vrednotenje književne, likovne in gledališke umetnosti ter za prevajalstvo. To so kriteriji za področja, kjer je doslej tudi sam ustvarjal in ustvaril dosti pomembnega.

V tej knjigi se jasno uveljavljata dve osnovni in poglavitni sestavini Vidmarjeve narave. Prva se pojavlja kot tenkočutna elementarna sila, s katero kritik vpija vase umetniško poustvarjeno življenje in naravo. Ta izrazita občutljivost za artistske, oblikovne moči umetnine in za njenega tvorca se druži z literarno sposobnostjo, ki literarna doživetja adekvatno prenaša in ureja v pojmovni red analitične besede in stavka. To prvo njegove narave bi mogli imenovati — umetniško, predstavlja pa tisto njeno polovico, s katero se avtor svobodno, nevezano izpostavlja »živosti« in zakrnelosti tega, kar stopa pred človeka z ambicijo umetnine. Druga sestavina njegove narave in njegovega pisateljstva pa se pojavlja kot logična, precizna misel in kot spoznavna sposobnost, s katero odkriva Vidmar nekatere osrednje zakone in lastnosti umetnosti. Ta sposobnost ga vodi do nekaterih jasnih in logičnih formulacij kriterijev, po katerih utegnemo dokaj zanesljivo razpravljati o umetniškem delu. O umetnostnih in kritičnih kriterijih razpravlja v esejih Pogovor o Arhimedovi točki, O gledališki kritiki, O likovni kritiki, mimogrede pa tudi o nekaterih drugih esejih. Zlasti v prvem eseju je razvil svoj filozofski pogled na umetnost in filozofsko utemeljil smisel in značaj umetnostne kritike.

Svojo teorijo literarne kritike gradi na prepričanju, da mora obstajati absolutni kriterij, »s katerim se da vse umetnostno delo vseh časov preceniti in presoditi glede vrednosti in umetniške pomembnosti«. Do absolutnega kriterija pa je mogoče priti le tedaj, če vemo, »kaj absolutnega izraža umetnost«. Prepričan je, da to, umetnostno absolutno ne morejo biti sami zase ne misel ne resnica pa tudi ne čustvo, ampak je to lahko in tudi je edinole življenje. »Umetnost uprizarja življenje«. Ker pa ga uprizarja tudi slaba literatura, je lahko absolutno merilo uprizorjenega življenja samo »živost« umetnine, tista živost, ki priteka v umetnino »iz elementarnega življenja, iz svobode«. Za resnično umetnino je zato svoboda na vse strani, nasproti sebi in nasproti svetu,

* Josip Vidmar, Drobni eseji. Založba Obzorja, Maribor 1962.

svoboda, ki »ne sme poznati nobenih idejnih in etičnih vezi« *conditio sine qua non*. »Prost vsakega nazora, vsakega miselnega sistema, vsakega egoizma šele umetnik lahko resnično dojame in doživi tuje in svoje življenje, življenje kot tako.« Isti zakoni pa veljajo v bistvu tudi za umetnostnega kritika. Samo kritik, ki ne le priznava živost in svobodo kot pogoja umetnosti, ampak ju nosi v sebi kot nerazločni del svojega bitja, samo tak kritik »stoji na Arhimedovi točki za umetnost«. In tak kritik mora tolmačiti in naglašati oba bistvena elementa umetnosti — živost in svobodo.

Vidmarjeva teorija o intenzivni živosti kot o bistveni in osrednji konstitutivni sili umetnosti je dragocena in pomembna. Sporno pa je pojmovanje »svobode«, idejne in etične nevezanosti, njegova borba proti »barbarski veri v moč ideje in življenjskih gesel«, borba za »čisto umetnost«, za »absolutno umetnost« in podobno. Ta stališča je Vidmar v svoji literarni kritiki moral večkrat preklicati, saj so pritekla bolj iz njegove filozofsko-estetske izobrazbe, kakor pa iz umetnostne izkušnje. Razen tega so ga ti pojmi z »ekstatično svobodo« vred privedli do zelo nezanesljive ocene in vere v umetnostno revolucionarstvo Antona Podbevška. Ker pa se zastavlja vprašanje umetnost in nazor v »drobnih esejih« le mimobežno, se ob njem ne zdi potrebno muditi v daljši polemični obliki.

Bolj kakor v filozofiji umetnosti je Vidmar prepričljiv v svoji literarni kritiki in še takrat, kadar govori o pogojih te kritike. Studiozno razpravlja tudi o pogojih, ki jih mora izpolniti na primer gledališka kritika, ko ocenjuje tako občutljivi proces, kot je projekcija dramske umetnine skozi režijo in gledališko oživljene dramske like. Tehtna je njegova misel tudi takrat, ko postavlja načela prave likovne kritike. Po Vidmarju mora biti likovna kritika človeška, dostopna, razumljiva in zanimiva občinstvu. Likovni kritik mora imeti kajpada posluh za stil, za tehniko, kompozicijo itd. Toda prava umetnostna kritika lahko zraste le iz enega čuta — iz »razvitega čuta za človeško jedro«. Občutljivost za formo je nezadostna, odločilna mora biti in tudi je občutljivost za človeško vsebino umetnine. To resnico opira Vidmar na misli, ki jih je izrekel v korespondenci slikar Van Gogh. Lastno občutljivost za »človeško vsebino« likovne umetnosti pa potrjuje z razmišljanjem o Meštrovicjevih kipih.

Umetnost je zasidrana globoko v človeku in v svetu, v njunih realnih zvezah in oblikah. Tudi likovna. »Človek je njeno središče in njen smoter,« piše Vidmar. Po tem načelu presoja tako imenovano »abstraktno umetnost«, ki se v zadnjih štirih desetletjih spreminja v rokah diletantov v negacijo umetnosti, v »kaos pisanih linij in izmišljenih oblik in barv«. Za nastanek resničnega umetnostnega stila pa je po njegovem mnenju potrebno »vesoljno življenjsko čustvo«, vodilna ideja, ki razgibava čas. Nikoli pa ga ne bodo mogli razviti verbalistični programi in likovna kvazirevolucionarnost, ki je v zadnjih desetletjih razvila toliko enodnevnih izumov. Pred drugo svetovno vojno je Vidmar usmerjal slovenske likovnike na novi stil, ki bi mogel zrasti edinole iz novih dogodkov v Evropi, iz »junaške volje do čistega, zdravega življenja brez nezaslišanih krivic in brez polovičarske medlosti«. Zrastel bi lahko samo v primeru, če bi bili umetniki pripravljene sprejeti vase odločnost in pogum boja za nove življenjske odnose.

V načelnih razmišljanjih o umetnostni kritiki kajpada ni mogel razviti in naštetih vseh vidikov, s katerimi se umetnostni kritiki srečujejo in jih pri svojem delu uporabljajo. Naštel oziroma domislil pa je nekaj zelo važnih od njih. Zlasti studiozna in zato teoretsko porabna so tista dognanja o kritikovem poslu, ki obsegajo artistično problematiko in ustvarjalne procese same. In kakor sam izjavlja, je pri svojem kritičnem delu izhajal predvsem iz podlag lastnega estetskega instinkta, ne pa iz neke sistematične, dodelane estetike.

V esejih o svetovnih književnikih se omejuje na nekaj vsebinskih in estetskih oznak, s katerimi želi naglasiti osrednje, tipične miselne, etične in estetske znake posameznega avtorja. Pa tudi med tipičnimi prvinami si izbere le tiste, ki jih takorekoč stalno srečujemo v njegovem umetnostno-teoretskem konceptu in njegovi misli o tem, kakšen je globlji namen umetnosti v človeški skupnosti. Kot psihološko usmerjeni kritik si poskuša ob vsakem umetniškem delu najprej pojasniti, »kakšne in katere duševne sile so bile na delu«. Njegov glavni napor velja »razkritju osrednje kvalitete nekega dela ali osrednje pomanjkljivosti«, ki jo poskuša »čim jasneje videti v njeni psihološki in literarni naravi«. Med estetskimi merili uveljavlja v teh esejih zlasti stopnjo notranje svobode ustvarjalca, živost ustvarjenega epskega ali dramskega lika, prozornost, umetniško redukcijo snovne teže, med moralnimi merili pa zlasti vprašanje, koliko je književnik zvest samemu sebi. Poleg pozornosti za artistično moč prepleta njegovo literarno kritiko »etična misel« kot vodilni motiv. Pojavlja se v različnih zvezah, npr.: »resnica o

etični osebnosti«, »mešanica poetične fantastike z globoko moralno problematiko«, živeti je »etična dolžnost«. Na etično misel opozarja tudi citat iz Galsworthyja: »Vsak klobčič življenja in značajev vsebuje neko moralo. Naloga dramatika je, dvigniti to moralo v jasnejšo luč.« Njegova pozornost do umetnika in njegovega proizvoda je mnogostranska. Poleg vprašanja, ali se izpoveduje in pripoveduje resnično svobodna osebnost ga zanima stopnja umetnostne, artistične strasti v poetu; vprašuje se po življenjskih spoznanjih, ki v neki umetnosti prevladujejo in so njen vzgon. Zanimajo ga umetnikove dispozicije, njegov ustvarjalni in ustvarjeni red. Včasih je pozoren na filozofske silnice, koliko pač odločajo pri umevanju življenja, v prvi vrsti pa na temeljno občutje življenja, ki daje ton vsemu delu nekega ustvarjalca. Esejistično epska nadarjenost, ki zna do prave mere osvetliti svoj predmet, pisateljevo pot skozi življenje, njegov odnos do človeka in sveta in stvarniško intenziteto in ki se zna omejiti na bistveno, ta nadarjenost dela tudi te Vidmarjeve eseje zanimive in »literarne«.

Ponekod ne raziskuje samo kot psiholog in estetski ter etični kritik, ampak tudi kot literarni teoretik, ki ga zanimata gizeza in značaj neke epične vrste, njena funkcija in ustreznost umetnikovega talenta oziroma njegova oblast nad zvrstjo, ki si jo je izbral. Taka teoretska razglabljanja se ponekod poglobijo še z rahlimi filozofskimi podlagami, ki zopet po svoje dokazujejo, da Vidmar dobro pozna elementarno življenje in njegove zakone, zlasti pa razmerja med njimi in umetnostjo. Občutljiv je za prehode in načine transpozicije življenjske snovi v umetniška telesa. Taka je npr. njegova misel o pomenu »biti« in o pomenu »nastajanja« za epsko umetnost, konkretno za roman. Prepričan je, da »biti« v romanu ne more razviti nikdar tako zanimive in nazorne epske umetnine, kakor »nastajanje«. Nastajanje je treba izražati tudi s tujim, objektivnim pesniškim materialom. Objektivna epika pa je skladnejša z estetsko kategorijo pripovedništva, kakor lirska epika, in kakor je pripovedovati »o samem sebi z dogodki iz lastnega življenja«. Vidmarjeva teoretska misel raziskuje tudi v smer, kjer se pojavljata skladnost in disparatnost med snovjo, življenjskim materialom in ustvarjalčevim duhom. Zanima ga, ali je pripovednik »pravi medij« neke »condition humain« ali pa ni. Pravilno domneva, da igra to soglasje, se pravi književnikova spoznavna moč pomembno vlogo v ustvarjalnem aktu. Na tej črti opozarja, da je umetnikova povezanost s konkretnim življenjem mnogokrat ustvarjalno odločilna.

Vidmarjevi portretni eseji niso samo umetnostno-kritični, ampak prinašajo tudi skope literarnozgodovinske informacije, kratek pregled vsega bistvenega, kar je nekdaj ustvaril. Z izbranimi biografskimi podatki odpira avtor dohode do osebnih in umetnostnih odličij posameznikov. Biografski element je potemtakem smotno omejen na psihološko bistvene točke, na pregibne »člene« v književnikovem življenju in delu. Nekoliko manj enotna je Vidmarjeva kritična misel o Dostojevskem, celo nekoliko nestrpna je. Na eni strani se mu zdi namreč vloga njegove umetnosti v Evropi »pomembna«, zaradi njene središčne ideje, ki je mistična, pa naglaša njen »družbeno reakcionaren in nezdrav vpliv«. Da je pisanje Dostojevskega mestoma »histerično«, spada pač v območje osebnega estetskega okusa. Kljub očitno se izključujočim sodbam pa šteje Vidmar Dostojevskega med umetniške čarodeje in ga imenuje »fascinator, kakršnega poznamo iz njegovih brezprimerno sugestivnih del«.

V nekem razgovoru te knjige Vidmar odbija misel, da bi bil kritik izjalovljeni umetnik ali pa celo umetnik, ki je »le slučajno zašel od pravega ustvarjanja k podoživljanju in razglabljanju o umetninah«. Toda njegovi opisi nekaterih likovnih umetnin, Meštrovicjevih kipov, in znamenitih evropskih arhitekturnih stvaritev pripovedujejo o neki njegovi moči, s katero umih spremeniti umetnine oziroma to, kar izražajo, kar so, v neko novo, literarno »povzeto« in poustvarjeno živost. Ta živost, ki je mnogokrat estetska, pa ne dokazuje le Vidmarjeve kritične, ampak tudi njegovo umetniško nadarjenost.

Franc Zadravec

NOV PRISPEVEK K RAZSVETLJENSTVU

Mednarodni odbor za zgodovinske znanosti je na pobudo rimskega profesorja G. Maverja med 19. in 21. avgustom v Uppsali priredil slavistični kolokvij s temo: Idejna gibanja v drugi polovici XVIII. stoletja med Slovani (*Le mouvement des idées dans les pays slaves pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle*). Povabila so dobili raziskovalci, ki delajo v slovanskih ali neslovanskih znanstvenih središčih. Kljub temu je bila zami-

sel lahko samo delno realizirana, ker se nekateri povabljeni nalogi niso odzvali. Vendar je bil pogovor glede na načelne poglede in glede na delovne spodbude dovolj pomemben, o čemer preporučuje prebiranje vseh predavanj in diskusije, ki jih je spremljala. To možnost je zainteresiranim ponudil rimski založnik G. C. Sansoni, ki je izdal zbornik celotnega gradiva pod glavnim naslovom simpozija v zbirki *Collana di »Ricerche Slavistiche«* 2 (1962, 202 str.).

Zahodno- in vzhodnoslovansko skupino so obdelali: Horst Jablonowski, Franco Venturi, Bogdan Suchodolski, Claude Backvis in Robert Auty, katere so v pogovoru temeljito dopolnili U. Lehmann, M. N. Tihomirov, H. Grasshoff, C. Grau, V. Markov, R. Picchio, P. Fedenko, I. L. Rudnytsky, J. Macúrek in O. Janeček. Južno Slovane sta zastopala Bolgar P. Dinekov in Hrvat Ivo Frangeš. Le-ta je imel predavanje z naslovom *Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII stoljeća* (v zborniku na str. 169-83). Na nekaj mestih razpravlja tudi o problemu slovenskega razsvetljenstva ter v sklopu celote prinaša nove poglede na imenovano obdobje, zavoljo česar je sestavek zanimiv tudi za našo literarno zgodovino.

I. Frangeš si je postavil nalogo, da v okviru geopolitičnih determinant ugotovi:

a) katere ideje so gibale književno ustvarjanje in

b) iz katerih žarišč in po katerih poteh so te ideje prihajale k nam.

Gradivsko se v proučevanju dobe, ki je »poezijom siromašna, idejama pokretana...«, giblje na tistem, kar je ugotovil A. Gspan v *Zgodovini slovenskega slovstva I* (1956). Kot temeljni problem postavlja vprašanje jezika (»dok je čitava druga polovina XVIII stoljeća u Slovenača zabavljena prije svega gramatičko-izražajnim pitanjima«). V tem okviru pozna tri sestavine: rast smisla za normiranje jezikovnega gradiva, jezikovno približevanje narodu in graditev osnov za knjižni jezik. Ta orientacija je potekala med Slovenci v nasprotju z vladajočo nemško kulturo, kar je ravno krepilo zavest o potrebi čim hitrejšega normiranja knjižnega jezika. V tem trenju pa slovnično jezikovna vprašanja od praktičnih postajajo tudi problemi umetniškega ustvarjanja in vse bolj dobivajo predromantični značaj.

Avtor poudarja potrebo po sintetični študiji, v kateri bi bilo upoštevano vse doslej znano gradivo in urejeno po enotnem principu idejnih gibanj. Trenutno se mu zdi najbolj pomembno, da se odpro vprašanja:

a) Element narodnega v razsvetlenskem gibanju.

b) Razločki med katoliškim, protestantskim in pravoslavnim racionalizmom ter odsevi njihovega delovanja med nami.

c) Preplet splošnega in narodnega v razsvetljenstvu.

Od nekaj takšnih posredovalnih linij so za Slovence važna žarišča: Dunaj, Halle, Bologna, od dežel pa predvsem Francija in Anglija.

d) Ugotoviti delež kulturnih in književnih delavcev, ki so živeli na vseučiliščih v Krakovu in v Lwowu (npr. B. Hacquet).

e) Odrediti pojav in gibanje fiziokratizma ter proučiti njegov značaj in odseve v književnosti.

Najpomembnejša misel, ki je navdihovala ta pogled, pa je razločevanje med »severnim« in »južnim« tipom razsvetljenstva, med katerima naj bi se bil izoblikoval naš. Ta misel je važna zlasti, če upoštevamo, da je slovenska zemlja v kulturnem in receptivnem pogledu razpeta med podobne klešče že od naselitve dalje. Če vzamemo samo reformacijo, je situacija ista: spodbude prejema od luteranizma, flacijanizma in italijanskega socializma. V vzdrževanju ravnotežja med različnimi kulturno-tvornimi spodbudami je imanentni smisel in literarna vrednost našega književnega razvoja.

V debati o predavanju I. Frangeša so sodelovali J. Matl, V. Markov in G. Maver. Vsi zapovrstjo so pozitivno ocenjevali avtorjeva izvajanja (»...in seinem vorzüglichen Referat...«, ki je »klug und sachlich abwägend herasugearbeitet«, ali: »très intéressant rapport«). J. Matl je predlagal motivno raziskavo razsvetljenstva in poudarjal važnost njegove razmejitev od baroka in od romantike. Od središč, ki prihajajo za formacijo slovenskega razsvetljenstva v poštev, so mu važna: *francosko* (Voltaire, enciklopedisti in janzenisti), *avstrijsko-jožeufinsko* (Baumgarten, van Swieten, šolske reforme, tolerančni patent, osvoboditev kmeta), *nemško* (pietisti, Halle, Jena, Pufendorf, Leibniz, Wolff, Gottsched) in *angleško* (Hume, Hobbes). Ko je govoril o sociološki strukturi sprejemalcev in nosilcev novih idej, je nasproti E. Winterju uvedel tehtno distinkcijo: slovansko razsvetljenstvo ni enostavna priložnost prebujajočega se meščanstva; saj glavni predstavniki — sociološko vzeto — sploh ne pripadajo temu razredu. Zavzel se je za pri-

merjalno proučevanje, ki bi ugotovilo več delovnih smeri. Nekatere od teh so po njegovem tele: kritika družbe in kulture, ustvaritev knjižnega jezika in narodove književnosti, zgraditev znanosti, narodna zavest ter nastanek leposlovja in gledališča.

V. Markov se je uprl prištevanju A. T. Linharta k ateistom. Po njegovem Linhartovo delo »spräche zwar für Antiklerikalismus, aufgeklärtes Laientum, aber nicht für mehr«. S tem v zvezi se je dotaknil problema prostozidarskih lož. Čudno se mu zdi, da jih ni bilo v Ljubljani in v Kranju, ko so bile v Mariboru, Celovcu, Gorici, Trstu, Zagrebu in v Varaždinu. Zato je vprašanje, če je bila s kmetijsko družbo ali akademijo že ustvarjena baza, ki je vnaprej blokirala funkcijo lože, ali pa je šlo zgolj za nasprotje med nemškim plemstvom in slovenskim meščanstvom.

G. Maver je poudaril, da se predavanje I. Frangeša od drugih prijetno razločuje po tem, ker se zadržuje na področju književnosti. Njegovo metodo imenuje metodo »literarne geografije«, ki je v sodobnem stanju raziskav sicer nujna, vendar pa bi za celoto veljalo soditi na temelju vseh ohranjenih dokumentov in upoštevati vse vidike (zgodovinski, sociološki, pravni in izključno književni).

G. Maver zaključuje s sporočilom, ki ga je umestno navesti v celoti. Starejša obdobja slovenske književnosti so namreč v sodobni znanosti pastorka, ki je prepuščena slučajnemu zanimanju. SAZU se jih ne loteva, študent ljubljanske univerze pa studij začne takorekoč šele s Prešernom. Zato je tudi za nas pomembno inzistiranje G. Mavera »sur la nécessité d'intensifier nos études sur l'époque des Lumières dans les pays slaves, sur une époque qui, offensée par le grand essor que y a joué le romantisme, est restée trop longtemps dans l'ombre, mais dont l'importance pour l'histoire de la civilisation des Slaves a été fondamentale« (str. 199).

Jože Pogačnik

SLOVENC V NAJNOVEJŠI SLOVAŠKI ZGODOVINI SVETOVNE LITERATURE

Sredi poletja 1963 je v založbi Osveta v Bratislavi izšla zajetna zgodovina svetovne literature (Dejiny svetovej literatury) v dveh zvezkih, od katerih ima prvi 763, drugi pa 521 strani leksikalnega formata. Zgodovina je kolektivno delo 46 slovaških in čeških avtorjev pod glavnim uredništvom Milana Pišuta in daje pregled svetovne književnosti vseh narodov in časov.

Prva knjiga ima na straneh 244—271 poglavje z naslovom Jugoslovanska literatura; v tem poglavju je zaobsežena tudi pregledna slika slovenske besedne tvornosti. Pisec pregleda je František Benhart, znani prevajalec slovenskih leposlovnih del v češčino. Zaradi tesno odmerjenega prostora je avtor svoj prispevek zasnoval kot skupno celoto vseh jugoslovanskih literatur, vendar tako, da je po poglavjih odstavke o posameznih nacionalnih književnostih obravnaval skupaj. Snov je porazdelil na 11 poglavij, ki imajo naslednje naslove: Srednji vek, Humanizem in renesansa, 17. stoletje, 18. stoletje, Narodna pesem, Doba romantike, Doba po l. 1848; Doba realizma, Doba moderne, Doba med obema vojnama in Doba po drugi svetovni vojni. Celoten prispevek obsega 27 strani, od katerih je kakih 5 posvečenih slovenski književnosti, dobra polovica strani na kraju sestavka pa makedonski. V razumljivo zelo sumarični obliki je prikazana slovenska literatura od brižinskih spomenikov preko glavnih literarnih postav iz reformacije, narodnega preroda, Zoisovega omizja, Prešerna, zastopnikov realizma, moderne in medvojne literature do najnovejših pojavov v njej po osvoboditvi. Tekst je ilustriran z 11 portreti jugoslovanskih pisateljev, med katerimi so trije slovenski (Prešeren, Cankar, Župančič). Tem trem osebnostim so posvečeni tudi daljši samostojni odstavki. Kljub skrajni strnjivosti podatkov, ki so skopi, pa vendar natančni in zaokroženi, ti dajejo dovolj dobro in pregledno informativno sliko o zgodovinskem poteku in svojskem značaju naše književnosti.

SLOVENICA V SLOVANSKEM PŘEHLEDU 1963

Pred seboj imamo prve štiri številke letošnjega (1963) letnika Slovanskega přehleda, tega zaslužnega in po slovanskem svetu vsestransko dobro informiranega časopisa, ki je v teku skoraj petdesetletnega svojega izhajanja objavil izdatno število razprav, člankov, notic in prevodov tudi iz slovenske literature in imel po drugi strani

kopico slovenskih sodelavcev pred prvo svetovno vojno, med obema vojnoma in po osvoboditvi. V doslej izšlih številkah 49. letnika sta poleg manjših drobnih sestavkov, ki jih je povečini napisal naš rojak dr. Oton Berkopec, kakor je npr. prikaz Smolejevega Slovenskega gledališkega leksikona, bibliografije Bratka Krefta in podelitve Prešernovih nagrad, objavljena tudi dva daljša članka, ki govorita o slovenski književnosti. To sta članka Viktorja Kudelke z naslovom Kaj je novega v slovenski poeziji in Jana Petra z naslovom K vprašanju Borekega prevodov iz Prešernovih pesmi v češčino. Oba avtorja sta nam kolikor toliko znana: Kudelka po nekaterih svojih poročilih o slovenskih literarnih delih v češkem revijalnem tisku in po tem, da v okrilju Slovanskega Ustava v Pragi pripravlja zgodovino novejšega slovenskega slovstva (starejšega bo v isti knjigi obdelal dr. Berkopec), drugega pa poznajo vsaj ljubljanski slavisti iz časa pred kakimi štirimi leti, ko je kot štipendist bival nekaj mesecev v Ljubljani in se že tedaj ukvarjal med drugim tudi z vprašanjem prevodov iz Prešerna v češčino.

Kudelka, ki zajema podatke iz prvega vira, je zasnoval svoj interesantni prikaz najnovejše slovenske poezije na opisu treh slovenskih povojnih pesniških generacij, ki so si sledile v treh zaporednih valovih. Zastopniki starejšega rodu (Golia, Albreht, Novyjevca) so pomrli in tako se je podoba slovenske poezije v zadnjih petih, šestih letih popolnoma spremenila. Prvi izraziti povojni pesniki Kajetan Kovič, Janez Menart, Tone Pavček in Ciril Zlobec, katerim so bili nekakšni predhodniki pesniki Peter Levec, Ivan Minatti, Ada Škerl in Lojze Krakar, so nastopili v skupni zbirki »Pesmi štirih« (1953). V tej zbirki pa se kljub osnovni skupni umetniški in idejni orientaciji že kažejo izvirnost in individualne posebnosti posameznih pesnikov, ki so pričale o tem, da bo vsakteri izmed njih šel svojo lastno pot. Pisu članka se zdi, da se je med njimi poezija T. Pavčka še najbolj oddaljila od komplicirane življenjske problematike današnjega človeka in sveta. Lirični svet njegove prve samostojne zbirke Sanje živijo dalje (1958) se je komaj kaj spremenil od časov skupnega nastopa. To je blaga in nebojevita poezija, ki že po tradiciji opeva ljubezen in naravo, tako da se bliža skoraj že sentimentalnosti. Stališče Pavčkove poezije je stališče kmečkega človeka, ki je bil prisiljen zapustiti zatišje rodne vasi in se v novem mestnem okolju počuti kot tujec. Nagnjen je k pasivnemu opazovanju notranjih razpoloženj in daje vtis zastarelosti. Dobra njegova stran pa je kultiviranost verza.

Pravo nasprotje Pavčkovemu sladkobolnemu odzrcaljenju lastne notranjosti je Menartova poezija, ki je vsa obrnjena v predmetni svet in sodobno življenjsko stvarnost. Po prvi zbirki Prva jesen je izdal Časopisne verze, ki so v pravem pomenu besede poezija svojega časa. Pesnik je opustil tradicionalno kompozicijo in je poskušal v bralcu vzbuditi vtis, da pred seboj nima pesniške zbirke, temveč efemeran časnik s tradicionalnimi rubrikami, stolpci in grafično opremo. Na prvi pogled deluje zbirka kot kurioznost, vendar so verzi podoba tistega, kar se tiče in kar doživlja današnji človek.

Poezija Cirila Zlobca je predvsem »zgodovina srca«, pesniška avtobiografija, ki prehaja od spominov na mladost do nravnih kriz sodobnega človeka. Pesnik ljubezenske lirike ne izolira od druge življenjske problematike, tako da se njegova zgodovina srca sklada z zgodovino sodobnega sveta, manjka pa mu filozofska koncepcija. Ta nedostatek Zlobčeve poezije postane še bolj jasen, če jo primerjamo s poezijo najmlajšega zastopnika te generacije, s poezijo Kajetana Koviča, ki je najbolj tipičen predstavnik tega pesniškega rodu, kar sta potrdili obe njegovi dosedanji zbirki. Polog tega spada tudi med najvidnejše slovenske prevajalce poezije (S. Raičkovič, Marc Alyn, Jevtušenko). Kovič je zelo samokritičen; v času, ko se je lirični svet mladih slovenskih pesnikov zožil do skrajnih meja subjektivizma, prihaja Kovič s pesmimi, ki ne samo posredujejo življenje v sočasni svet, temveč ga skušajo tudi oblikovati in razložiti.

V drugi val slovenske povojne pesniške generacije šteje Kudelka pesnike Daneta Zajca, Vena Tauferja, Gregorja Strnišo, Sašo Vegri in nekoliko starejšega Pavla Zidarja. Čeprav so svoje pesmi že poprej objavljali, so v glavnem vendar nastopili l. 1958, ko je D. Zajc izdal kot najizrazitejši, toda idejno najbolj problematični pesnik svojega rodu prvenec Požgana trava. Istočasno so izšle Tauferjeve Svinčene zvezde in Mesečni konj Saše Vegrijeve. Sledili so Strniševi Mozaiki (1959), Zidarjeve Kaplje ognjene (1960), druga zbirka D. Zajca Jezik iz zemlje (1961) in Naplavljeni plen S. Vegrijeve (1961). Ta novi val slovenske poezije je še bolj subjektiven. Tragična življenjska podlaga teh mladih pesnikov so kruti doživljaji iz druge svetovne vojne, ki so jo doživljali še kot otroci brez vsake orientacije v vojnem kaosu. Njihova poezija je prežeta s tragičnim pesimizmom zaradi doživljanja med vojno, a je hkrati izraz njihovega stališča do sodobne stvarnosti, ki ni izpolnila njihovih mladih sanj in pričakovanj. Značilna za te

pesnike je izguba življenjske perspektive, osamljenost in brezup; teh morečih občutkov se osvobodijo le v ljubezenski sreči ali v urah upora. V nekaterih Zajčevih pesmih gre ta družbeni nonkonformizem tako daleč, da skuša problemizirati sam smisel zgodovinskega razvoja.

Zadnji val slovenske povojne poezije predstavljajo pesniki F. Forstnerič, Valentin Cundrič, Marijan Kramberger in Niko Grafenauer, katerim pisec priključuje še F. Pičnikarja in L. Krakarja. Razen tega zadnjega so vsi drugi v glavnem nastopili na začetku 60. let. Ta generacija skuša preko disonanc, skepse in razočaranj priti do svetlejših perspektiv, čeprav v njih še ni dovolj življenjske sile, je pa vsaj svitanje življenja. Umetniška oscilacija med tvornostjo teh »tridesetletnikov« in med obema prejšnjima valoma najmlajše pesniške generacije ustvarja glavno dinamiko slovenske poezije teh let.

Slika slovenske povojne poezije je treba dopolniti še z omembo dela starejših zastopnikov A. Vodnika, J. Udoviča, C. Vipotnika in Mateja Bora, čigar pomen pa je bolj v dramatik. Vsak izmed teh pesnikov je izdal zbirko pesmi, ki pričajo o njihovem naporu, da uravnajo svoj korak z mislijo in obliko sodobne poezije. Posebno nova Borova zbirka Sled naših senc je v slovenski povojni poeziji znak sodobne stvarnosti. V njej nadaljuje svoje delo z najboljšimi tradicijami družbeno angažirane poezije. Osredje zbirke, ki je žanrsko in motivno dovolj različna, sta oba cikla z naslovom Atomski vek, v katerem pesnik kaže svoj nemir in skrb zaradi usode človeškega rodu. Ta zbirka razširja obzorje slovenske poezije z aktualno problematiko, ki se tiče vseh ljudi na svetu. Značilno za vse te pesnike je tudi, da prevajajo tuje avtorje, predvsem tiste, ki veljajo za klasike moderne svetovne poezije: Baudelaira, Rimbauda, Verlaina, Valeryja, Rilkeja, pa tudi Lorco in Aragona.

Na kraju svojega članka avtor posebno poudarja pomen dela Jožeta Udoviča, čigar izvorna poezija zaznamuje vse mene in spremembe slovenske poezije v povojnih letih in ima hkrati najodločilnejši vpliv na generacijo mladih in najmlajših slovenskih pesnikov.

V drugem članku prizadevni češki slavist Jan Petr razmotriva vprašanje prevoda celotnih Prešernovih pesmi v češčino, ki ga je na prelomu stoletja pripravljala češki pesnik in bivši direktor Univerzitetne knjižnice v Pragi, dr. Jaromir Borecký, in na katerega je A. Aškercu še pred izidom slavnostne številke Ljubljanskega zvana, posvečene stoletnici Prešernovega rojstva, opozoril I. Žmavc iz Prage. Avtor nato citira Boreckega pismo Aškercu z dne 22. XI. 1900, ki je odgovor na zadevno Aškerčevo pismo, v katerem mu sporoča, da res namerava prevesti našega pesnika v celoti, da bo prve svoje prevode objavil v decembrski številki Slovanskega prehleda 1900, kar se je tudi zgodilo. Čeprav pa so češki in slovenski prijatelji Boreckega pričakovali, da bo v kratkem pripravil nameravano izdajo Prešernovih Poezij, do tega nikoli ni prišlo. Prevajalec je odlašal s prevajanjem in je v poznejših letih izgubil zanimanje za to delo. V njegovi zapuščini, ki se hrani v literarnem arhivu Narodnega muzeja v Pragi, je sicer res nekaj še neobjavljenih njegovih prevodov, vendar je skupaj z objavljenimi prevedel le 27 Prešernovih pesmi in bi moral za uresničenje svojega načrta prevesti še najmanj dvakrat do trikrat toliko. Kasneje je nameraval izdati vsaj izbor iz Prešerna in celo antologijo prevodov iz slovenske poezije, katero bi začel s Prešernom, o čemer je tudi poročal Aškercu še leta 1912. Toda iz vsega tega ni bilo nič. Avtor nato konstatira, da Čehi še do danes nimajo celotnega Prešerna v svojem prevodu (Penížkov iz 1882 je samo izbor) in tako bo ostal tak celoten prevod še vedno v tistem anonimnem rokopisu, ki se hrani v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici, ki pa je nepesniški in že zdavnaj zastarel.

Francé Dobrovoljč

ČEŠKA PREDELAVA PREŠERNOVEGA KRSTA PRI SAVICI

Leta 1903 je v zborniku za češko ženstvo Kalendář paní a dívek českých izšla povest »Črtomir«, ki razodeva vsebinske in deloma idejne vplive Prešernovega »Krsta pri Savici«. Kot avtor je podpisan Rihard Klas, to pa je psevdonim za urednico zbornika pisateljico Gabrijelo Preissovo. Ta je do takrat že več kot deset let kazala veliko zanimanje za Slovence z vrsto povesti, ki se dogajajo na slovenskem Koroškem, z organizi-

ranjem gmotne pomoči revnim koroškim otrokom in s prizadetim zasledovanjem slovenskih nacionalnih in kulturnih razmer.

V okvir pisateljčinega iskrenega zanimanja za vse, kar je bilo v zvezi s Slovenci, sodi tudi njeno zavzetje za Prešerna in njegove pesmi. Vzbudile so ga bržkone priprave za proslavo stoletnice pesnikovega rojstva. Prešernove pesmi je mogla poznati iz nepopolnega češkega prevoda J. Penižka (1882!), deloma pa tudi iz slovenskega originala, saj je slovenščino razumela in jo poskušala govoriti, čeprav je priznavala, da ji dela težave. Svoje močno čustveno doživljanje vsega, kar ji je bilo blizu, je želela prenesti tudi na druge, znanke in znanke. Leta 1901 je sporočala iz Mostiča na Koroškem Nemki Malybrok-Stieler, prevajalki iz češčine, da bodo Slovenci slavili stoletnico pesnikovega rojstva, v slovenščini ji je zapisala geslo k Poezijam in nekaj verzov iz pesmi V spomin Andreja Šmoleta z dobesednim nemškim prevodom. Želela je, da bi znanka spoznala in razumela »ubogega slovenskega slavčka«. ¹ Iz želje, da bi se Čehi seznanili s Prešernovimi pesmimi, je spodbujala poznavalca slovenščine Jaromira Boreckega, naj jih prevaja. ² Sama se je udeležila Prešernove akademije, ki jo je pripravila dunajska Slovenija. Pripravljala pa je tudi predavanje o pesniku za praško Umetniško besedo. Ko je iskala gradivo, se je seznanila z učiteljico in potopisko Ano Řehákovo, ki je že dolgo pred tem objavila opis poti v Vrbo in spregovorila o Prešernu z vidika češko-slovenske vzajemnosti. ³ Predavanje, ki ga je Preissová sestavila, je na obletnico Prešernove smrti 1901. leta bral igralec Inemann. Ni izključeno, da gre tu za isti tekst, ki ga je objavila v časopisu Osvěta 1900 (France Prešeren. K památce stých narozenin jeho). To je dokaj osebno preživet opis Prešernovega življenja, povezan s pesmimi, ki so zrasle iz takega ali drugačnega doživetja, s poudarkom na ljubezni, ki da jo je Prešeren čutil do češkega naroda. Ob slavnostnem odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani 1905. leta je bila med češkimi udeleženci tudi pisateljica Gabrijela Preissová. Takrat se je z denarno podporo spomnila Prešernove hčerke Ernestine.

V čas pisateljčinega izpričanega zanimanja za Prešerna sodi tudi omenjena povest »Črtomir«. Pisateljica ni omenila, da ji je pobude dal Prešernov ep, ker je njegovo fabulo zelo svobodno uporabila in razplet obdelala popolnoma po svoje. Čisto ob strani je pustila dramo Prešernovega osebnega življenja, zato je v marsičem spremenila glavna junaka Črtomira in Bogomilo. Razen teh dveh nastopa še pokristjanjenec Razglas, ki ustreza Prešernovemu duhovnemu, popolnoma nov lik pa je Jela, Drohova hčerka in Valjhunova žena. Kot stranske osebe se pojavljajo še Črtomirova nekdanja varuška Zorna, nasprotnica krščanstva, njegov prijatelj Potuj, a osebno tudi Valjhun. Vse dejanje se odvija na Ajdovskem Gradcu; Staroslav in Bogomila ne živita na otoku sredi Blejskega jezera, ampak pri Savici, vendar pisateljica nikjer ne omenja, da je to na Slovenskem. Črtomir zve že pred odločilnim bojem, da se je Staroslav z rojaki pokristjanil, Bogomila pa se je skrila in čaka njegove pomoči. Kakor pri Prešernu tudi pri Preissovi ne zapusti Črtomira nihče od njegovih tovarišev. Prepozno prideta v taborišče Bogomila in Staroslav, da bi Črtomira opozorila na Valjhunov napad. Obupana Bogomila se da krstiti. Po izgubljenem boju pripeljejo Črtomira. Ta bruhne na dan obtožbo krščanstva in tujcev in očita Bogomili, da se je dala krstiti iz preračunljivosti. Razjarjeni Valjhun ukaže Črtomiru, da se mora vreči v prepad. Odvede ga Jela, ki je kristjanka samo na videz, a kristjane sovraži, že od otroštva pa ljubi Črtomira. Z njim vred skoči v prepad. Najdejo jo mrtvo, Črtomir pa je še živ. Zdaj šele razume Bogomilo in njene besede o bogu ljubezni. Razglas ga krsti, nato pa junak izdihne.

Prešernovo epsko-lirsko pesnitev je Preissová hotela obdelati kot zunanje napeto psevdozgodovinsko epsko zgodbo. Pač iz želje po epski neposrednosti dejanja je Bogomilin krst prenesla na Ajdovski Gradec, dramatičnost pa je hotela stopnjevati z nastopom strastne Jele, ki pozna samo kontraste v značaju: brezmejno vdano ljubezen do Črtomira in prav tako brezmejno sovraštvo do vsiljenega moža in krščanstva. Toda prav s tem, ko je hotela doseči večji zunanji učinek, je zapadla v neprepričljivo in zlagano konstruiranost psevdoromantične povesti. Čisto jasno je, da mora zgolj njej na ljubo Črtomir še toliko časa živeti, da prizna krščanskega boga.

Povest ima dva idejna poudarka, oba upoštevana že pri Prešernu, a tu še razvlečena, pa ne poglobljena. Zdi se, da je prav zaradi njih oblikovala povest. Prvi je problem pravega in nepravga krščanstva, drugi pa problem slovanstva in odnosa do nemštva. Črtomirovo pokristjanjenje pri G. Preissovi ni izraz resignacije in sprejetja Bogomiline vere, pri njem gre za razrešitev verskih dvomov. Ze pred odločilnim bojem je o tem razmišljal in bil blizu krščanstvu. Ni pa se dal krstiti, ker je bilo krščanstvo povezano s tujci. Porazeni Črtomir pa je v patetičnem monologu obsodil vse kristjane za dobič-

karje. Blizu mu je bil le bog sočutja in ljubezni. Ta problem je tu razpreden v vrsti monologov in dialogov, ki zvene kot deklamacije in seveda tudi kot anahronizem. Razvidno pa je iz vsega tega pisateljčino subjektivno pojmovanje krščanstva kot vere srca in dobrih dejanj. — Za prav tak anahronizem in subjektivnost gre pri vseh mislih, ki kažejo upogljivi slovanski značaj in nagibanje k nemštvu. Za Črtomirovimi patetičnimi izjavami je čutiti trpko pisateljčino spoznanje, kako blesek tujega še vedno privablja Slovane. Njen pogled ni kot Prešernov uprt v bodočnost, ampak v njen čas.

Za pisateljčino celotno ustvarjanje zlasti od 90-ih let prejšnjega stoletja dalje je značilna izrazita subjektivnost, ki ji je podrejala snov in zaradi nje dostikrat maličila podobo resničnosti. Toda pri »Črtomiru« je šla še dalje. Izpovedati se je mogla le ob življenju, ki ga je sama poznala, sredi katerega je živela, tokrat je šlo pa za čas in za snov, ki sta ji bila tuja. Zato je napisala le fantastično psevdozgodovinsko in psevdoromantično zgodbo, ki se nikakor ne more meriti ne z njeno drobno prozo iz 80-ih let prejšnjega stoletja, pa tudi ne s prozo o koroških Slovencih, ki je sicer umetniško večinoma šibkejša. Prav gotovo se je tega tudi sama zavedala, saj povesti ni uvrstila v svoje Zbrane spise, ampak je ostala pozabljena v zborniku. Obdelava »Črtomira« kaže le, da jo je zgrabila fabula Prešernovega »Krst« in misli o slovanstvu in krščanstvu, ki jih je razširjene in preoblikovane hotela vcepiti na tujo in oddaljeno snov.

Božena Orožen

¹ Pismo G. Preissove Malybrok-Stielerjevi, 22. avgusta 1900 (Literarni arhiv v Pragi).

² (To trditev navaja Artur Závodský v monografiji Gabriela Preissova (Praga 1962) po pismu, ki ga je J. Borecký pisal pisateljici 20. marca 1942.

³ O želji G. Preissove, da bi se Čehi seznanili s Prešernovimi pesmimi, priča tudi pismo J. Boreckega A. Aškercu, ki ga je objavil Jan Petr v članku K otázce Boreckého překladu Prešernových básní do češtiny, Slovanský přehled XLIX, 1963 str. 222—223.

⁴ Ana Řeháková, Zašlé časy. Vzpomínky. Praga 1932. Ana Řeháková, V rodišti Františka Prešerna. Ženské listy 1888, tudi v knjigi Na Slovinsku 1891.

⁵ Minka Govekarjeva, Gabrijela Preissová. Ženski svet 1932.

MEŠKOVA SURKA

V Obiskih Izidorja Cankarja berem v sestavku o Ksaverju Mešku: »Meško je v življenju tak kot v knjigi: mehak, obziren in vljuden. Zdi se, da mu je surka potreba in galantnost dolžnost.« Komentar v Kondorjevi izdaji Obiskov razlaga surko z besedami: »jopa, kočemajka, tu pač duhovski suknjič.«

Beseda surka ima svojo kulturnozgodovinsko in politično preteklost; zato si jo je vredno ogledati od več strani.

Pleteršnik je zapisal v svojem slovarju, da je to hrvaška beseda. Na začetku pojasnjuje surko s slovenskima izrazoma, ki ju ima gori navedeni Kondorjev komentar, za tem pa pravi — in tega gornji komentar ni posnel — da je to neke vrste nacionalnega moškega suknjiča. In Meškovo surko je vsekakor treba razumeti v tem drugem pomenu: bil je to suknjič po hrvaški nacionalni nošnji, po hrvaškem nacionalnem kroju. Med letnico izida Pleteršnikovega slovarja in Cankarjevim obiskom pri Mariji na Zilji je minilo nekako deset let. Razlaga, ki jo daje Pleteršnik, izhaja torej neposredno iz časa, ko je bila beseda še živa in surka ni bilo pozabljeno oblačilo.

Akademijski slovar hrvaškega jezika pravi pod besedo surka in surina, da je to neke vrste suknja (torej ne suknjič), in dostavlja: prej obleka stare hrvaške gospode — to je fevdalcev — iz škrlata, pozneje tudi iz sukna, z vrvami, podobno kakor madžarska atila. Češki akademijski slovar razlaga besedo, ki se je pri njih uporabljala za poimenovanje dela moške obleke — to je bil suknjič pri sokolskem kroju: suknja, ki se začenja na vrvice, del stare hrvaške noše. Slovaški akademijski slovar do črke S še ni prišel, pač pa razlaga besedo atila, ki jo omenja zagrebški leksikon: kratka suknja z vrvami, kakor so jo nosili ogrski huzarji in honvedi.

V svojem Razvoju slovenskega narodnega vprašanja navaja Kardelj iz knjige hrvaškega zgodovinarja Horvata (Najnovije doba hrvaške povjesti) odstavek, kjer v opisu ustoličenja bana Jelačića 1848 nadvse jasno izstopa pomen besede surka. Odstavek se glasi: »Jelačić je jahal na belem konju, oblečen v blestečo narodno obleko, kakršne ni pred njim nosil še noben ban. Rdeč plašč, bela surka in modre hlače, na glavi pa rdeča čepica z ilirskim grbom! Okrog bana je jahalo njegovo spremstvo: sami velikaši, plemiči in vojaški dostojanstveniki.«

Predmet je torej jasen: surka je suknjič ali kratka suknja (morda: polsuknja), pri kateri se ne zapenjajo gumbi v gumbnico, ampak se obe pōli suknje oziroma suknjiča spenjata tako, da se na gumbe natikajo zanke, spletene iz vrvice. Suknjič tega kroja je pri Mešku v prvi objavi Obiskov (DS 1911) jasno razločiti na njegovi fotografiji, kliše v Kondorjevi izdaji pa je zelo zabrisan. Surka je jasno vidna v Šlebingerjevem Albumu slovenskih književnikov na portretih Razlaga (16), Podmilšaka (29), Serneca (33), Zarnika (34), Vošnjaka (34) in samega Meška (78).

Pisatelj mi je (maja 1961) v razgovoru dejal o surki: »Moja surka je ohranjala vrvice za zapenjanje in izvorni ovratnik, drugače je bila dolga in črna, kakor so navadne duhovske suknje. Surke so nekdanj nosili hrvatski ilirci kot znamenje svoje nacionalne in slovanske orientacije. Na Štajersko, ki je nekdanj imela veliko živahnješe stike s Hrvatsko, jo je zanesel Stanko Vraz. Surko so precēj nosili v preteklem stoletju naši kulturni in politični delavci pa študentje. Pomenila je nekako slovansko nošo. Surko sem si dal narediti kot mlad kaplan, jeseni 1898, prej za to ni bilo denarja. Krojiti je surke znal neki krojač v Celovcu, ki jih je delal tudi za hrvatsko gospodo; ta je namreč hodila na Koroško letovat. Nositi tako nošo je tedaj pomenilo nekako nacionalno demonstrirati za slovansko idejo, proti nemški. Tako je na mojo surko gledal tudi moj celovški škof dr. Kahn. Ko sem nekoč bil pri njem v surki, mi je dal sporočiti po svojem kanoniku, mojem prijatelju, velikem Slovencu dr. Einspielerju: »Meško v tej suknji ne sme več priti predme!«

Surka, ki je prišla k nam s Hrvatskega, je bila skorajda nacionalni krog naših mladostvoencev, vendar samo v zgodnji dobi. Portreti, ki jih ima Šlebingerjev album, dobro pričajo, kako so surko nosili že konservativni mladostvoenci, ko so se spogledovali z bleiweisovstvom, slogaštvom in hejslovanstvom. Mlajše pokolenje mladostvoencev se je temu kroju že odpovedalo, ker je postajala noša konservativcev.

Poglejmo, kako nastopa beseda v našem slovstvu!

Janez Trdina ima surko še v popolni časti. V Spominih (I, 186) pravi o mladini 1848: »Mnogo učencev je začelo nositi surke.« Ko v Razodetju, vključenem v Bajke in povesti o Gorjancih (ZD VII, 263 sl.), slika idealno podobo slovenske domovine čez tristo let, tudi ljudi v njej obleče v najčistejšo nacionalno nošo. Zato piše: »Mimo njega so hiteli mnogi po narodno oblečeni ljudje« (264). To narodno obleko zatem naravnost imenuje z našo besedo: »Moški in ženske so nosili dragocene surke« (267). Trdina je Razodetje pisal 1887 ali 1888.

A že pri Janku Kersniku ima surka drugačen pomen, drugačno barvo. Že leta 1873 beremo v Nedeljskih pismih (ZD V, 32): »Gospica moja, ako pogledate v vrste vseh teh kolena brusečih politikarjev v talarju, surki in fraku...« in nadaljuje s sodbo nad to staro gospodo, češ da »se čutijo vzvišene čez nas in kakor sive razvaline iz zatonulih časov nam trobijo minljivost in ničevost našega početja, medtem ko jih same razjeda črv zastarelosti.« Trdinov sodobnik, toda član mlajšega pokolenja, šteje surko že za znamenje zastarelosti in zaostalosti.

Nekako deset let po Trdinovem Razodetju je Ivan Cankar napisal in izdal črtico Literarno izobraženi ljudje (Vinjete, 1899). Tu govori o svojih literarnih nasprotnikih »v surki in irhastih hlačah«, o ljudeh starega časa, ki ne morejo razumeti novih ljudi v slovenskem slovstvu. Lahko da je določno mislil na narodnjaka, slovanskega navdušenca in sokola Gangla in na kmetavzarskega Kodra, a ob njiju si je gotovo predstavljal obče tipe našega kulturnega, pa tudi političnega življenja, »zaprashene mrtvece, ki so se ravnokar izkopali iz stoletnih rdeče obrezanih in v podplate vezanih knjig« (ZS I, 236). Besedo surka je Cankar manj uporabljal kakor pisatelj in publicisti pred njim. Označevala mu je meščanskega, liberalnega politika s pisdalkom na »jugoslovanskem« ali vseslovanskem programu. Sodobnejši je bil Cankarju za tak namen izraz cilinder in frak (prim. »Kakšen bi bil šele program v fraku!«).

In tačas je Meško, Cankarjev sodobnik, nosil surko! Sklenimo krog z njim!

V primeri z razvojem v osrednji Sloveniji je politični razvoj na Štajerskem in posebno še na Koroškem zaostajal. V desetletjih od preloma stoletij do prve svetovne vojne, ko je Meško živel in delal na Koroškem, tam v glavnem še ni bilo strankarskega razločevanja. Koroški Slovenci so bili politično enotni, niso tako rekoč nič vedeli za liberalce, klerikalce in socialne demokrate — o tej »za narod pogubni strankarski razcepljenosti« so slišali od drugod. Domala edini slovenski izobraženci so bili tu duhovniki. V teh desetletjih so vnesli v javno življenje nekaj bojevitosti, nekaj nacionalne napadnosti. Nekdanje mrtvilo so skušali premagati zlasti tisti, ki so prišli na Koroško s Štajerskega. Med njimi je bil tudi Meško, a njegov pobratim »Poljančev Cencek« Vinko

Poljanec se je sploh uvrstil med politično vodilne osebnosti na Slovenskem Koroškem. Idejo slovenske nacionalne sloge je podpirala ideja slovanske vzajemnosti, ki je vedno imela najglasnejše in najvnetejše zagovornike med ljudmi naših obrobni pokrajin. Na Koroškem so tedaj misel slovanskega bratovstva krepko podpirali na Koroškem delujoči duhovniki Čehi, ki jih ni bilo malo. (Posebej je zaradi neposredne udeleženi v slovenski literaturi vredno omeniti hotuljskega župnika Franca Štingla: Prezihiu je razpiral poglede v izvenslovenski, slovanski svet in v DS prispeval množico informativnih zapiskov o novostih v češkem in slovaškem slovstvu.) Tudi Meško je za svoj narod in posebej za Koroško videl srečno prihodnost v narodni enotnosti in v širokem slovanskem zavetju. Surko, ki je drugod že pomenila zaostalost, nazadnjaštvo, sebično samozvanstvo in lažno hejslovanstvo, to surko je Meško nosil še s čisto mislijo idealnega slovenskega rodoljuba in slovanskega navdušenca.

* Sestavek je avtor napisal že za 1. štev. JIS, a zaradi pomanjkanja prostora ni prišel na vrsto. Medtem je Ksaver Meško umrl. Spomnili se ga bomo v prihodnji številki.

Viktor Smolej

ZAPISKA O JEZIKOVNI VZGOJI IN METODI JEZIKOVNEGA POUKA

I.

Kadar ocenjujemo jezikovno usposobljenost kakega človeka, bodisi govorno ali pismeno, pri tem kot na temeljno komponento mislimo tudi na besedni zaklad, s katerim razpolaga in ki ga označujemo navadno z atributi skromen, reven, bogat, razvit ipd.

Za vsebinski razmah in kvaliteto poglobitev besednega zaklada je izrednega pomena osnovnošolsko obdobje. V tem času se otrok močno telesno in duševno razvije, kar mu omogoča, da se v razširjenem življenjskem okolju znajde in se vanj vključuje, a šola mu organizirano odkriva nova in nova področja in ga postopno uvaja v dotlej popolnoma neznan mu svetove, pri čemer se opira na lahko izdatno pomoč sodobnih množičnih informacijskih sredstev, kot so tisk, radio, televizija in film.

Jasno je, a se vzporedno z vsem tem dogajanjem pomembno bogati in pestri prav besedni zaklad, a hkrati je pa res tudi obratno, da lahko slabo in pomanjkljivo usvajanje ustreznega izraza občutno zavre samo razumevanje življenjskih pojavov in okrni vednost o svetu. Za nezadosten napredek in neustrezen uspeh v tem pogledu je vzrokov več, navadno pa manj mislimo na tele:

- ni nam dosti znano, kolikšen in kakšen je povprečni besedni fond otrok ob vstopu v šolo in kako se razlikuje glede na okolje;
- nimamo skoro nikakih norm za načrtno postopno rast besedišča z ozirom na sodobne potrebe in zmogljivost učencev;
- zato tudi nimamo niti učbenikov, ki bi ta za uspešno delo temeljna načela smotno upoštevali in izvajali.

Vsaj približno zadovoljiva rešitev teh vprašanj seveda nikakor ni lahka in preprosta, ker gre za izredno zapleten in občutljiv kompleks, ki bi zahteval dolgotrajnih obsežnih raziskav in temeljitega študija, a bi končni rezultat vendarle ne mogel biti čisto trden. Saj med drugim ne moremo niti približno preценiti za rast besednega zaklada tako pomembnega faktorja, kot je npr. vpliv izvenšolskega okolja.

Če te stvari dobro premislimo, moramo torej priznati, da je naše prizadevanje za rast besedišča med osnovnim šolanjem kar precej naključno namesto premišljeno načrtno in ustrezni so seveda dostikrat uspehi ali neuspehi. Včasih se začudimo, ko učenci za naše pojme njim nov in težak izraz že poznajo, drugi pa še malo bolj, ko ne vedo za kakšno povsem preprosto (za nas) ali pogosto rabljeno besedo ali si jo napačno razlagajo. Nadalje je treba upoštevati še precejšnje razločke med aktivnim in pasivnim besednim fondom, obenem pa tudi, da učenci posamezne izraze večkrat le golo spominsko reproducirajo (največ razne tujke s predmetnih področij), ne da bi jim bila vsebina kakorkoli jasna ali pa jim pripisujejo celo čisto drug pomen. Takih primerov ni ravno malo in to je potem res — verbalizem, bolje: papagajstvo.

Normativov povprečnega izraznega fonda za posamezna področja in določene starostne stopnje sicer res nimamo, kljub temu pa lahko pri svojem delu z osnovnošolskimi učenci precej dobro ugotavljamo, da šolski učbeniki, pionirski tisk, besedila k diafilmom in šolske radijske ure nemalokrat močno precenjujejo zmogljivost učencev (bolje rečeno: nanjo sploh ne mislijo) in zato ne dosegajo pričakovanega izobrazbenega učinka. Tu pa ne gre samo za kopičenje pretežkih in še nepojasnjenih izrazov, pač pa tudi za skladnjo in sploh celotni slog pisanja. Sicer bi se o istem problemu dalo govoriti prav tako pri sestavkih za odrasle, namenjenih najširšemu krogu ljudi.

Pri širjenju pojmov in ustreznega besednega zaklada ima pri pouku vsak predmet oziroma vsako področje svoj določeni delež in v tem začrtanem okviru poteka delo še najbolj sistematično ne glede na to, ali sta obseg in teža zmeraj najprimerneje porazdeljena. Slovenski jezik kot predmet pa s tega vidika ni na najbolj trdnih tleh, ker je tu sistematike verjetno še najmanj. O kaki pravi načrtnosti ne bi mogli dosti govoriti, izgublja se skoraj postopno z razredi, tako da nazadnje prevladuje bolj vtis nekega naključnega paberkovanja, kakor ga pač нареkuje zlasti vsakokratno obravnavano berilo.

Pri tem pa se dosti greši, ker pri jezikovni razlagi ne znajo vsi potegniti prave meje med tistimi novimi izrazi, ki so res živi in tudi učencu potrebni, ter takimi, ki za sodobni jezik nimajo nobenega pomena, ker so bodisi prelokalni, slabo izbrani, že odmrli ali pa celo skovani. Da se prav razumemo: gotovo je tudi te treba pojasniti za jasnost teksta, vendar ne gre ob njih izgubljati preveč časa in jih z enako ali celo večjo vnemo vbijati učencem v glavo. Posebno zapeljivi so glede tega nekateri starejši pisatelji, kjer je potem središče dela pogosto samo še razlaga kopice neznanih besed.

Opozoril pa bi rad še na temu nasproten pojav, ki v naši šolski praksi žal ni tako redek. Mislim na prizadevanje (ki ga najlaže zasledujemo pri popravah domačih in šolskih nalog), da bi učencev jezikovni izraz prej ko prej napravili »knjižni«, se pravi, ga »očistili« narečnega vpliva, približali nekemu umišljenemu standardiziranemu »ideal«, a ga v resnici nezavedno bistveno — osiromašili.

Iz učenčevega živega, organskega izrazoslovja, ki ga je prinesel iz svojega okolja, z napačno nezaupno vnemo, da bi ne ostalo v jeziku kaj nedovoljenega, osem let pridno pulimo besede in zveze, ki količkaj diše po domačem narečju in jih sami ne poznamo iz predvsem šolskih knjig — torej ne ustrezajo naši predstavi o »vzornem« (v resnici papirnatem) knjižnem jeziku, zamišljenem nekako po »šolskem JUS«. Kriva za to je predvsem dosedanja enostranska jezikovna vzgoja na šolah, ki so pripravljale učiteljski kader, poleg premajhne jezikovne izobrazbe in razgledanosti pa seveda iz tega izvirajoča premajhna osveščenost in samostojnost. Svoje prispeva še napačna jezikovna politika raznih urednikov, zgrešena vnama korektorjev in včasih sestavljalcev slovarjev, kadar krojijo jeziku podobo preveč po svoji zamisli.

Usodno za učencev nadaljnji jezikovni razvoj in ostriženje čuta lahko postane, če ga ne znamo dovolj zgodaj usmeriti, naj v svojem govoru dobro loči zrnje od plev, se pravi klene, posrečene domače (čeprav za zdaj mogoče samo še lokalne) izraze ali izvirne prenose in zveze od neprebavljenih tujih besed ali konstrukcij. Seveda pa je učitelju potrebno poleg temeljite jezikovne izobrazbe in tankočutnosti še znanje »sosednjega tujega jezika, ki je na narečje vplival, kajti sicer bo sam marsikdaj v zadregi: v dozdevno mikavnem izvirnem narečnem izrazu ne bo prepoznal vsiljive spačenke.

Učenci, zlasti še vestnejši, se takim zgrešenim kriterijem o skrajno poenostavljenem, uniformiranem in od narečja kar se da odmaknjenem knjižnem jeziku kmalu uklonijo in po nekajletnem »kultiviranju« si besed, ki so jih dosledno rabili prej, ne upajo več zapisati ali pa že zapisane prečrtajo in nadomestijo s »knjižnimi«. Naš učenec si ne upa rabiti izraza *to ne spada sem*, ampak le *ne sodi*, namesto *zmerom* piše *vedno*, za prejšnje vse *zastonj* obvezno samo vse *zamañ*, namesto *dosti* le *mного*, »narečno« čujem prevaja v »knjižno« *slišim*, *skratka* — pojem knjižnega jezika dobi zanj neko nedomačo, tujo, kar se da odmaknjeno podobo, ki jo sprejema z mešanimi občutki.

In kadar tako preišlujem o našem jeziku in jezikovni vzgoji, nazadnje blagrujem srečne okoliščine, da še nimamo šolske izdaje Slovenskega pravopisa, ki bi s svojim nujno omejenim in obsekanim besediščem takšno prizadevanje in stanje pač le še utrdila in sankcionirala.

Stanko Kotnik

II.

Otrok v osnovni šoli je usmerjen predvsem h konkretnemu svetu, za abstrakcije in tudi za jezikovne oblike nima posebnega zanimanja. Marsikdo se še kot odrasel spominja, kako mu je slovnica na osnovni šoli ali nekdanji nižji gimnaziji delala preglavice. Morda so tega deloma krive tudi metode jezikovnega pouka. Zelo pogosto razložimo učencem sklanjatve, spregatve, stopnjevanje s paradigmi. Učenci sicer spoznajo jezikovne oblike, vendar precej odtrgano od njihovega pomena. V novjšem času se uveljavlja tekstna metoda. Učence opozorimo na jezikovne oblike ob izbranem leposlovnem ali poljudnoznanstvenem tekstu. Zdi se mi, da je ta metoda prodrla k nam z zahoda. Samo težava je v tem, da je bolj primerna za analitične zahodne jezike, medtem ko je pri sintetičnih slovanskih jezikih razmeroma težko najti ustrezne tekste. Možna je še tretja metoda, ki jo posebno spretno uporablja srbski metodik dr. Ilija Mamuzić. Metoda se naslanja na določene otrokove izkušnje in jih skuša izraziti z adekvatnimi oblikami. Metodo bi rad ilustriral z dvema primeroma: z obravnavo sklanjatve v IV. razredu in z razlago prvih pojmov o zloženih stavkih v V. razredu.

Sklanjatev navadno obravnavamo nekako po takihle vprašanjih: *Kaj je v Postojni? Jama. Česa nisem videl? Jame. Čemu je narava dala bogastvo? Jami. Kaj smo gledali? Jamo. Pri čem smo se ustavili? Pri jami. S čim se ponaša Postojna? Z jamo.* (Marija Jalen, Spoznavajmo slovenski jezik, IV. razred, str. 97.) Vprašanja so precej nasilno skonstruirana, posebno neprijetno je, da v isti sapi sprašujemo: *Česa nisem videl? Jame. Kaj smo gledali? Jamo.*

Ko sem učil v IV. razredu, se mi je zdelo za začetek prehudo obravnavati besedo v vseh sklonih. Prvo sem se lotil samo 3. in 4. sklon. Pogovarjali smo se o rojstnih dnevih in kaj so učenci komu dali za ta dan: *Mami sem dala nageljčke. Očku sem kupil kravato. Babici sem nesel torto. Marjanu sem podaril kocke. Majdi poklonil album...* Nato sem poizkušal znanje teh dveh oblik na novi vsebini, vsak učenec je povedal, kaj je komu naredil: *Mami sem prinesel drva. Očku sem očistil čevlje...* Drugič sem obravnaval razliko med 2. in 4. sklonom. Pogovarjali smo se o domačih nalogah: *Napisal sem računsko nalogo. Naučil sem se pesmico. Narisal sem vlak. Branko pa ni napisal naloge...* Nato smo si razdelili vloge, polovico učencev je bilo delovnih, polovica pa lenih. Jezikovni čut učencev je ob tej vaji večkrat odpovedal: *Izrezal sem piščalko. Nisem izrezal piščalko, piščalke...* Iz tega se je razvila živahna debata, katera oblika je prvilna in katera napačna. Na podoben način sem obravnaval tudi ostale sklone.

Kadar razlagamo zložene stavke, običajno izluščimo primer iz nekega teksta in ga nekako takole razvijamo:

*Jeklene vezi so pretrgane. Ladja oživi.
Jeklene vrvi so pretrgane, ladja oživi.
Jeklene vezi so pretrgane in ladja oživi.
Jeklene vezi so pretrgane, zato ladja oživi.
Ker so jeklene vezi pretrgane, ladja oživi.
Ladja oživi, ker so jeklene vezi pretrgane.*

(Marija Jalen, Slovenska jezikovna vadnica za V. razred, str. 66.)

Ob taki razlagi dobijo učenci občutek, da lahko isto vsebino vlijemo v čisto poljubno stavčno formo. V resnici pa ni tako. Obravnavo sklepalnega priredja in vzročnega odvisnika sem zasnoval na opažanju, da sklepalno priredje uporabljamo, kadar so vzroki in posledice vsakdanji, vzročni odvisnik pa, kadar gre za bolj specialen vzrok.

Pri obravnavi sklepalnega priredja smo se pogovarjali o situacijah, ki povzročajo otrokom dobro znane posledice: *Mama je šla v mesto, zato ni bilo stanovanje pospravljeno, zato ni bilo skuhan kosilo...* Naletel sem tudi na pomanjkljivo izražene dopolnitve: *zato nisem mogel v šolo.* Takale zveza je razumljiva v družinskem krogu, v razredu pa smo jo razumeli šele, ko je učenec pojasnil: *zato sem moral paziti na mlajšega bratca in nisem mogel v šolo.*

Pri obravnavi vzročnega odvisnika smo se pogovarjali o vzrokih prometnih nesreč. Objektivne vzroke nesreč so tolmačili učenci s prislovnimi določili: *zaradi poledice, zaradi ozke ceste, zaradi pokvarjenih zavor...* Vprašanje je bilo, kako prisiliti učence, da bodo rabili vzročne ovisnike. Začeli smo se pogovarjati o nesrečah, pri katerih je bil kriv šofer. Učenci, ki so videli nesreče, so ob skicah, ki so jih narisali na tablo, tolmačili, kako je prišlo do njih. Nato smo pod skico na kratko formulirali vzrok nesreče:

Fiat 600 se je zaletel v tovornjak, ker je na križišču neenakovrednih cest izsiljeval prednost. Fiat 1300 se je zaletel v nasproti vozeči avtobus, ker je v megli prehiteval tovornjak . . . Težave nam je delal edino veznik, učenci so hoteli rabiti zato ker namesto običajnega knjižnega ker. Na podoben način se da obravnavati tudi ostale vrste zloženih stavkov.

Pokazana metoda ima svoje dobre in slabe strani. Zahteva precej ustvarjalnosti, tako učitelja kot učencev. Nevarno je, da ob zanimivi vsebini učenci skoro pozabijo na jezikovne oblike. Dobro pa je, da se ostrí čut za knjižne jezikovne oblike ob čisto življenjskih situacijah. Želel bi, da bi se ta metoda širila, si našla ustvarjalnih pristašev in se do dobra preizkusila v praksi.

Franc Zagar

ZAPOSILITEV IN POLOŽAJ SLAVISTOV NA ŠOLAH I. IN II. STOPNJE

Nameni reformnih prizadevanj na področju našega šolstva so nam znani. Poglavitni smoter je gotovo tale: z novimi učnimi programi in modernejšimi metodami ter z materialno podporo je treba preobraziti v neki meri stagnirano šolstvo, kvalitetno zvišati raven splošne izobrazbe ter uvesti samoupravljanje v učnovzgojne zavode. Ker je šolstvo zelo delikatno področje, ki ne dopušča prepogostega eksperimentiranja, je popolnoma jasno, da pot do zastavljenih smotrov ni lahka, da so se tu in tam pojavile izkrivljene podobe šolske reforme, nekaj meglenih pojmovanj in brezbriznega odnosa do bistvenih vprašanj.

Decentralizacija na področju šolstva je mnoge učiteljske kolektive nehote nekoliko osamila. Naenkrat med posameznimi kolektivi in strokami ni bilo več prave povezanosti, in sicer v trenutku, ko je bilo treba iskati in ubirati nova pota v šolstvu. Zato je često vsak kolektiv zase, ne da bi mogel upoštevati izkušnje ali izsledke drugega kolektiva, trošil neverjetno veliko energije in časa pri iskanju novih poti in rešitev, ko bi bila lahko pot ob združenih močeh in določenih pravočasnih sugestijah izvedencev mnogo krajša in lažja.

Tak primer trošenja dragocenih pedagoških sil je bilo opaziti npr. pri uvajanju samoupravljanja v učnovzgojne zavode. Sam po sebi pomeni ta preobrat novo veliko obdobje v našem šolstvu, vendar pa tega momenta nismo znali v pravi meri izkoristiti. Aktivnost, ki je bila sprožena, je bila usmerjena preveč v materialno plat, prosvetni delavci so jo občutili bolj kot breme namesto olajšanja. Množice pedagogov so na desetine in desetine večerov in ur presedele v zbornicah, ko so razpravljale zgolj o finančno materialnih vprašanjih svojega zavoda. Pri tem je bilo gotovo na škodi njihovo učnovzgojno delo. Toda kljub takemu trošenju sil so našli dobre rezultate in dobre rešitve le zrel in objektivni kolektivi, drugi pa so nekatere že uveljavljene norme zavrgli, nove pa ne kažejo, da so pravične. Zgodilo se je, da se je ponekod z novim načinom delitve osebnih dohodkov vneslo v kolektive medsebojno nerazumevanje in špekulantsko omalovaževanje posameznih področij učnovzgojnega dela.

Kakšne anomalije je vneslo stihijsko nastajanje pravilnikov o delitvi osebnih dohodkov, nam povedo nekateri podatki iz ankete, ki jo je izvedlo SDS v marcu in aprilu 1963. Ti podatki pravijo, da je učna obveznost na posameznih šolah v SRS dokaj različna, čeprav je bila pred uveljavljanjem samoupravljanja v učnovzgojne zavode z zakonom določena, gotovo da na podlagi opažanj in izkušenj.

Učna obveznost slavistov, ki so odgovorili na anketo, je v razponu od 18 do 30 ur tedensko. V 65 primerih od 150 imajo slavisti 20 urno ali manjšo (7 primerov) učno obveznost, v 85 primerih pa 22 urno ali celo višjo učno obveznost. Nekatere slaviste bremenijo še obvezne nadure po predmetniku. Pri 23 urni učni obveznosti ima neki slavist še 10 nadur, pri 28 urni učni obveznosti ima slavist kot predavatelj materinega jezika sicer dve uri manj, še vedno pa 4 nadure, pri 27 urni učni obveznosti ima nekdo še 3 nadure, pri 29 urni 4 nadure, en primer pa je s 30 urno učno obveznostjo.

Ni treba izgubljeni besed o tem, kako kvarno lahko vpliva prekomerna zaposlitev na kvaliteto dela v razredu, na učiteljevo počutje in razpoloženje. Menim, da je pravilna odločna zahteva, da bodi učna obveznost na vseh šolah enaka za vse predavatelje, na srednjih šolah 20 ur, na osnovnih šolah 22 ur.* Kakšen smisel ima npr. 30-urna učna

* S tem predlogom se kolegi iz južnih republik niso strinjali, ker že imajo 20 ur, zahtevajo pa 18 urno učno obveznost. Sestavek sem kot poročilo prebral na lanskem ohridskem slavističnem kongresu.

obveznost na neki strokovni šoli v Mariboru! Po predmetniku sta slovenščini na tej šoli odmerjeni dve uri tedensko, kar pomeni, da bi moral slavist poučevati v petnajstih oddelkih. Pa si zamislimo, kakšno bo to njegovo delo! Razumeti je treba in nepristransko upoštevati močno razvejano področje slavistovega učnovzgojnega dela, vedeti, kakšne napore to delo zahteva, pa bomo spoznali vso zaletavost takih določb, za katere se odločajo v obdobju decentralizacije šolstva posamezni učiteljski kolektivi, ne da bi pravično ocenili delo posameznih strok. *Omeniti pa je treba tudi slaviste, ki si hote in na silo lovijo nadure, da bi čimveč zaslužili. Znani so primeri, da se predavatelji ženejo za tem, da bi lahko čimveč poučevali, tudi po 46 ur tedensko. Menda pri taki zaposlitvi ne more biti več govora o sodobnem in učinkovitem pouku, pa tudi o zrelosti in pedagoški uvidevnosti šolskega vodstva ne. Rešitev je le ena: učnovzgojno osebje je treba primerno nagrajevati za osnovno dejavnost, da ne bo prisiljeno iskati si potrebnega zaslужka s prekomernim in nikomur koristnim poučevanjem. Lov za urami je namreč predvsem socialnega značaja.*

Učni načrt oziroma pedagoški poklic kot tak zahteva, da mora slavist ob rednem pouku opraviti vrsto del, ki se jim nikakor ne more in ne sme izogniti. Med taka dela spadajo poprave šolskih nalog. Z anketo smo ugotovili, da porabi slavist za popravno ene šolske naloge povprečno 10 do 15 minut, pa tudi do 20 minut in več. Pri popravi je treba upoštevati jezik, stil, pravopis, zgradbo, vsebino, napake pa si mora korektor izpisati, da je lahko poprava konstruktivna in vzgojna. Če računamo, da porabi slavist za popravno ene šolske naloge v 6. razredu osnovne šole 12 minut, dobimo pri 35 učencih in za šest nalog na leto 42 ur. V 7. in 8. razredu bo porabil za štiri naloge po 28 ur, skupaj torej samo za tri razrede na leto 98 ur, medtem ko uči navadno v petih razredih. Upoštevati moramo še popravno, ki mora biti temeljita. Če hočemo doseči smoter pouka, teh poprav ne moremo le vidirati, ampak jih je treba znova brati in po potrebi korigirati. Tudi to delo zahteva svoj čas in napor. Svoje dokazovanje, opirajoče se na temeljite analize posebnih komisij, lahko strnemo v ugotovitev, da porabi slavist, ki poučuje na osnovni šoli, pri normalni učni obveznosti za popravno šolskih nalog od 160 do 180 ur na leto. V srednjih šolah ta številka ni bistveno drugačna, pri 30 učencih in do 20 minutni popravi dobimo tudi do 200 ur letno ali 4 do 5 ur tedensko.

Ali je potemtakem za dve uri zmanjšana učna obveznost za to vrsto opravljenega dela zadostna stimulacija? Menimo, da ne, kajti ti dve uri priznavata le nekako slabo polovico opravljenega dela. *Zato bi morali zmanjšano učno obveznost kot stimulacijo za popravno šolskih nalog odkloniti. Za to vrsto dela bi moral dobiti slavist ustrezno redno nagrado.*

Zanima nas, kako upoštevajo slavistovo delo pri popravah šolskih nalog pravilniki o delitvi osebnih dohodkov po naših šolah. Od anketiranih tovarišev jih 61 ne dobi prav nobene nagrade, 67 je takih, ki imajo za dve ali eno uro zmanjšano učno obveznost, 22 pa jih dobi nagrade v določenih denarnih zneskih, ki so pa močno različni. Tako dobi tovarišica na neki srednji strokovni šoli, kjer pripisujejo materinščini tretjerazredni pomen, le 400 din za vse delo v zvezi s popravami, medtem ko je pred sprejetjem pravilnika z zmanjšano učno obveznostjo le dobila 3360 din. Na neki osnovni šoli dobivajo slavisti 800 din mesečno, prav toliko, kolikor tudi vsi drugi, ki popravljajo zvezke — učitelji tujih jezikov, matematiki in razredni učitelji od 1. razreda naprej. Gotovo je prav, da za posebno delo dobi vsakdo nagrado, ki mu gre, vendar pa je več kot jasno, da razlike, kar se kvantitete dela tiče, obstajajo. Nadaljnje nagrade so 1000, 1200, 1800, 2000, 2400, 2700, 3000, 3200, 3500 do 6000 dinarjev mesečno. Le na dveh anketiranih šolah imata slavista zmanjšano učno obveznost, poleg tega pa dobivata še določeno denarno nagrado, pri 20-urni učni obveznosti še 2625 din in pri 18-urni učni obveznosti še 2400 din. Pripomniti je treba, da v večini primerov dobivajo slavisti te nagrade za svoje celotno posebno delo, ne samo za popravno šolskih nalog.

K bistvenemu in nujnemu opravlilu slavistov na vseh šolah sodijo tudi poprave najrazličnejših domačih nalog in zapiskov o domačem branju. Glede na smoter, ki ga zahteva pouk materinega jezika, se temu težaškemu delu ne bi smel izogniti noben slavist. Jezikovno kulturo učenecv je treba graditi in vzgajati dosledno ter sistematično.

Za popravno takih nalog porabijo naši anketiranci različen čas. Najmanjša poraba časa je dve uri na teden — dobra desetina anketirancev, prav toliko jih porabi 3, 4 in 5 ur na teden, največ pa jih presedi pri tem poslu po 6 ur na teden, na težjih šolah pa porabijo nekateri kolegi po 9, 10, 11 pa tudi do 17 in 18 ur na teden. Ponovno je treba poudariti, da bi moralo biti glede na perspektive in smoter pouka materinega jezika tako delo obvezno za vsakega slavista, ker pa ni nikjer stimulirano, mnogi tega ali ne oprav-

ljajo sistematično ali pa le površno. Med anketiranci imamo le en primer, kjer zbor popravo domačih nalog posebej nagraduje — 1750 din, sicer pa za to delo ne dobiva nihče posebne nagrade, češ da to delo »spada k predmetu«, kolikor pač tudi to delo ni upoštevano pri zmanjšani učni obveznosti in v že omenjenih denarnih nagradah.

Nismo omenili cele vrste drobnih poprav raznih narekov, takih in drugačnih prapovpisnih, slovnicih ali drugih vaj. Menimo, da so to pismeni izdelki, ki zares »spadajo k predmetu«, in da se podobnim vajam, kontrolkam, tudi pri nekaterih drugih predmetih ne moremo izogniti.

Včasih slišimo očitke, češ da je vsako precenjevanje ali podcenjevanje posameznih predmetov škodljivo. Poudariti moramo, da ne gre za predmet, ampak za delo, da gre za večjo, včasih po obsegu izjemno obremenitev, ki največkrat ni nikjer stimulirana. Priznavamo, da so vsi predmeti enako pomembni pri rasti učenčeve splošne izobrazbe, da pa vsak predmet ne zahteva enake angažiranosti učitelja.

Pomembno mesto in vloga pri učnovzgojnem procesu na šoli ima vsekakor knjižnica. V glavnem jo vodijo slavisti. Anketa je pokazala, da knjižnica slavista močno zaposluje, tako da le redki porabijo za delo v njej samo 4 ure mesečno, večina 12, 14, 16, 20 pa tudi 30 ur na mesec. In kakšne so nagrade za to delo? Od 60 primerov jih 21 ne dobi niti dinarja, čeprav delajo po 4, 8 in 12 ur mesečno. Nekje je delo v knjižnici — 12 ur — vključeno v višjo učno obveznost, drugod ga štejejo kot eno ali dve naduri, ponekod v kvaliteto dela, kar je nesmisel, največ pa je primerov, ko dobijo knjižničarji pavšalni dodatek, ki pa je tudi dokaj različen, kar je seveda lahko odvisno od velikosti knjižnice. 6000 din je najvišji znesek, ki ga kdo dobi za delo v knjižnici. Nadaljnje nagrade so po 4000 za 10 do 15 urno delo, 3400 za 12 urno, 3200 za 16 urno, 3000 za 30 urno, 2500 za 12 do 16 urno, 2400 za 20 urno, 1200 za 12 urno, 1100 za 12 urno, 1050 za 10 urno, 1000 za 5 urno, 900 za 4 urno, 600 za 6 in 16 urno, 500 za 4 urno, 300 za 8 in 16 urno ter 67 dinarjev za 5 urno delo v knjižnici. Številke nam zgovorno kažejo, kako neenotno režejo naše šole kruh za približno enako delo.

Večina slavistov deluje tudi pri tako imenovanih svobodnih aktivnostih, pripravljajo proslave, vodijo najrazličnejše krožke, so mentorji šolskih listov in literarnih glasil in drugo. Za to vrsto dejavnosti porabijo anketirani slavisti povprečno 13 ur na mesec, najmanj 4, največ pa tudi 30. Ugotovili smo, da dve tretjini slavistov za to posebno delo ne dobiva nobene nagrade, drugim štejejo učiteljski zbori to dejavnost v prejemke po kvaliteti dela. Denarne nagrade pa se gibljejo od 250 za 12 urno delo, 750, 1000 in 1600 za 7 do 12 urno delo. Gotovo so neke vzroki, da se posebne obremenitve tako različno nagradujejo. Morda je v tem nekoliko neobjektivnosti, bolj verjetno pa to, da učiteljski zbori nimajo dovolj denarnih sredstev, saj je čutiti glede prejemkov prosvetnih delavcev na šolah znova neko stagnacijo. Globalna vsota je določena za vse leto, ni možnosti za večje diferenciacije, ker moraš komu vzeti, če hočeš drugemu dati.

Kaj pravijo o teh problemih anketiranci sami? V večini primerov so odgovori apatični in pesimistični, češ saj nič ne pomaga. Kako polovico anketirancev najbolj demoralizira dejstvo, da za svoje delo v zboru ne najdejo priznanja. Pri pravilnikih je odločala večina, ki na nekaterih šolah kaže veliko mero neuvidevnosti, neobjektivnosti, pristranosti in nerazumevanja. Pripombe o pomanjkljivostih pravilnika, obrazložitve, podprte s konkretnimi številkami, in izčrpna analiza odnosov so sprožile reakcijo, očitke, češ da je slavist sebičnež, slavisti nasploh pa neka posebna kasta. Glede nekaterih izvenrazrednih dejavnosti je splošno mnenje, da je to slavistova dolžnost, češ da drugi za to niso sposobni. Če pa slavist gara preko mere, če se toliko ubada z nečim, kar se zdi komu nepotrebno, neproduktivno, tedaj je pač slavist nespameten.

V osnovnošolskih kolektivih se je v glavnem izoblikovalo mnenje, da med predmeti ni razlik glede kvantitete dela, da so poprave povsod, tudi v nižjih razredih enako zahtevne in pogoste in da je to delo tako ali tako treba narediti v okviru tedenskih 42 ur. Vendarle pa je nekaj osnovnih šol, ki so slavistu znižale učno obveznost za dve uri, ali pa dobiva za posebno delo določeno mesečno nagrado. Tudi na gimnazijah so kriteriji za vrednotenje slavistovega dela različni, prav tako na strokovnih šolah in učiteljskih.

Razni taki negativni pojavi v odnosu do slavistovega dela seveda niso nekaj splošnega, zasledili smo jih v dobri polovici anketiranih slavistov. Drugod učiteljski kolektivi po svojih materialnih možnostih in tudi moralno podpirajo slavistovo delo in ga nagradujejo.

Iz dosedanjih podatkov je razvidno, da so kolektivi različno ocenili slavistovo delo in da ga različno nagradujejo. Pravilniki vsekakor kažejo podobo medsebojnih

odnosov v posameznih kolektivih in stopnjo njihove zrelosti. V tistih kolektivih, v katerih so gledali pozitivna načela samoupravljanja le skozi dinar, je prišlo do določenih nenormalnih pojavov, ko je bilo treba objektivno vrednotiti delovna področja in kvantiteto zahtev pri posameznih predmetih. Pri delitvi osebnih dohodkov pa bi morali izhajati iz temeljnega načela, veljavnega v naši družbi, da bodi človek nagraden za delo, ki ga dejansko opravlja. Upoštevali in vemo, da ni le slavist tisti, ki mu zahteve predmeta nalagajo razmeroma več dela, priznavamo, da ima tudi učitelj tujih jezikov zlasti na srednji šoli veliko dela s popravami šolskih in drugih nalog, da se ubadajo s popravami nalog tudi matematiki. Priprave na pouk so nekaj čisto drugega — te so lahko za vsakega vestnega učitelja enako zahtevne in obsežne. Menimo torej, da ni nikakršnega opravičila za samovoljno zviševanje učne obveznosti; samoupravnih načel si nikakor ni moč razlagati tako, da bi v njihovem imenu jemali in kršili to, kar smo že imeli in kar smo si zakonito priborili.

Za zaključek je treba poudariti tole: Analize odgovorov na anketna vprašanja in natančna proučevanja dejanske zaposlitve slavista na šolah različnih stopenj so pokazala, da je slavist resnično močno angažiran v svoji stroki in da pomeni zanj razvejana dejavnost, značilna za ta predmet, posebno obremenitev. Pomisliti je treba, koliko dolgotrajnih in obširnih priprav zahteva pouk, zlasti v reformirani gimnaziji, pa tudi na vseh drugih šolah ob občutnem pomanjkanju učbenikov na vseh stopnjah. Ogromno je področje človekove dejavnosti, ki jo mora slavist nujno zasledovati, če hoče biti v šoli sodoben učitelj — domača in tuja literatura v knjižnih izdajah in revialnem ter dnevnem tisku, gledališče, film, jezik, teorija, metodika in še veliko drugega, kajti slavist ne more jemati svojega predmeta izolirano, ker je kot vsi drugi predmeti živ in povezan z najnovejšimi dognanji. Ob vsem tem slavistu največkrat zmanjka časa, zlasti seveda, če je pre zaposlen, za samostojno poglobljanje v stroko, za osebno izpopolnjevanje, manjka časa za branje, za gledališče, za film, za seznanjanje z novejšimi metodami pouka. Vsega tega si pa vsi anketiranci močno želijo, vsi bi se radi izpopolnjevali v stroki, da bi bili na tekočem s sodobno književnostjo, jezikom in metodiko.

Glede na take zahtevne naloge in smotre pouka materinega jezika, ki bi jih morali obvezno in zavestno sprejeti vsi slavisti — vzgojiti namreč nov, globlji in primarnejši odnos do svojega materinega jezika, ki naj bi postal zavestno in bogato izrazno sredstvo tudi doslej neprizadetih članov naše jezikovne skupnosti — glede na vse to bo treba slavistu omogočiti, da se bo lahko svoji stroki temeljito posvetil, da bo lahko v šolskem okviru njegovo delo še smiselno in koristno. Ker bi slavist moral v celoti izpolnjevati obveznosti, ki mu jih predmet nalaga, če hoče doseči svoj perspektivni smoter, je nujno, da je njegova učna obveznost v mejah razumnosti, za delo, ki ga opravi, pa mora dobiti ustrežno nagrado. Vsakršna drugačna rešitev gre na škodo učno-vzgojnih smotrov tega predmeta, kar pa je v protislovju z nameni naše šolske reforme.

Pavel Vožlič

VLOGA PROFESORJA-KNJIŽNIČARJA V REFORMIRANI GIMNAZIJI

V zvezi z reformo šolstva dobiva tudi dijaška knjižnica vedno večji pomen, vendar je še zmeraj nekaj postranskega, neko dodatno delo enega od slavistov na šoli, ki je za to delo le malo plačan ali pa celo nič. Ker je slavist obremenjen še z raznim drugim delom izven pouka, s popraviljanjem zvezkov, z organiziranjem proslav, s pripraviljanjem strokovnih aktivov in podobno, se ne more knjižnici tako posvetiti, kot bi se rad. Delo profesorja-knjižničarja ne obstoji samo v tem, da kontrolira izposojanje knjig, kar morda pod njegovim nadzorstvom opravljajo dijaki, marveč je veliko širše in globlje. Knjižnica naj bi dopolnjevala pouk vsestransko, a v prvi vrsti pouk slovenskega jezika, ki je po novem učnem načrtu skrčen npr. v gimnaziji na štiri tedenske ure, medtem ko je program sam zelo razširjen. Dalje naj bi knjižnica pomagala oblikovati dijaka v dobrega člana socialistične družbe in ga usposabljala za življenjske naloge. Za to ima profesor v knjižnici več možnosti kot katerikoli drug profesor, a moral bi imeti več časa za to. Dijaška knjižnica naj bi ne bila odprta samo nekaj ur tedensko ali morda po eno uro na dan, ampak nekaj ur na dan. Vanjo naj bi dijaki imeli dostop pred poukom in po njem, tako da bi si knjige lahko tudi sami ogledovali, jih jemali

v roke, listali po njih in jih tako vsaj bežno spoznali. Pri izbiri naj bi dijaku profesor svetoval. Dijak se ob številnih novih knjigah ne znajde in zato ne ve, kaj naj vzame v roke. Knjiga, ki jo kdo svetuje dijaku, naj jo bere in pri tem še nekoliko opozori na to, kaj je v njej posebno lepega, je veliko bolj privlačna kakor knjiga, katere naslov ne more dijaku nič povedati in jo vzame morda samo za poskušnjo.

Ob učnem programu, ki dijaku v srednji šoli vsa tri leta ne nudi nič iz sodobne književnosti, bi bilo nujno nekaj, kar bi dijake že od prvega razreda dalje seznanjalo s sodobno domačo in tujo književnostjo. Pogosto se zgodi, da nima dijak nobenega pojma o njej, ko pride iz srednje šole, pa ne po lastni krivdi. Program je obširen. Če je morda profesor kdaj delj časa odsoten zaradi bolezní ali kakega drugega tehtnega vzroka, se lahko zgodi, da do sodobne književnosti niti ne pride. Pa tudi, če pride, jo obravnava le v tistih zadnjih mescih pred maturo, ko se dijaki bolj ali manj zanimajo le za stroko, ki so si jo izbrali v svoji maturitetni domači nalogi, in zanemarjajo vse drugo. To je velik minus za dijake. To vrzel je lahko izpolnila dijaška knjižnica, če bi bil profesor-knjižničar manj zaposlen; idealno bi bilo, da bi bil samo knjižničar. Potem bi lahko vodil na šoli literarni krožek za dijake vseh razredov, ki bi se za to zanimali, ali, kar bi bilo še bolje, vodil bi seminar, ki je v veliko škodo izpadel iz programa, pa bi morda v njem posvečal več pozornosti sodobni literaturi, domači in tuji. Navadno slavisti grešimo, ko ob prihodu dijakov v prvi razred srednje šole ne izkoristimo njihove volje in morebitne vneme za branje knjig in jih ne vpeljemo v njihovo lepoto in bogastvo. Takrat je čas, da dijaka navežemo na neko stvar, takrat so najbolj voljni in iščejo, čemu bi se bolj posvetili; če nihče ne usmeri njihove pripravljenosti, je zamujeno za zmeraj.

Ker slavist poleg svojih predavanj v rednih urah ne more vsega tega dela opraviti, bi bilo idealno, ko bi dijaki imeli v knjižnici profesorja, ki bi se jim ves posvetil, ki bi jih opozarjal na družbeno, idejno in estetsko vrednost knjig, jih seznanjal preko njih z življenjem vsega sveta, jim bil v pomoč pri iskanju gradiva za govorne vaje, za maturitetne naloge in podobno. Mislim, da se tu odkriva nova oblika pedagoškega in kulturnega dela, ki je nujna v zvezi z uvajanjem novih učnih programov.

Še globlje bi lahko segalo delo profesorja-knjižničarja. Mislim, da se zaradi splošne preobremenjenosti z delom profesorji vse premalo zanimajo za to, kakšen je naš sodobni srednješolski dijak. Kdo bi mogel imeti več priložnosti za to kot profesor-knjižničar? Le-ta bi se najlaže psihološko poglobljal v rast mladega človeka v šoli, v lik fanta ali dekleta, ki se oblikuje sredi novih oblik življenja, ga proučeval, o njem kaj napisal, opozarjal na probleme, ki v tej zvezi nastajajo in tako spet razširjal delo učiteljev-pedagogo.

Mislim, da bi se morali temu zavestneje posvetiti in poiskati možnosti za te vrste delo, od katerih se mi zdi ena obsežene v vlogi profesorja-knjižničarja. Le-ta bi moral biti široko razgledan človek, doma v tujih jezikih in literaturah pa hkrati dober slavist, ki bi sredi naraščajoče prevodne književnosti pri nas znal vzbuditi v dijakih zanimanje tudi za slovensko knjigo, ki spričo poplave tujih del stopa v ozadje.

Profesorju, ki ima opravka z mladim človekom, je nešetokrat žal, da se mora odtrgati od dijakov in hiteti k drugemu delu, ko pa se zdi, da nenehno sliši za seboj glasove: Odgovorite nam na to in ono vprašanje! Še to in to bi radi. Prepustitev mladega človeka odprtemu vprašanju se lahko bridko maščuje. Nujno bi se bilo z njim nemoteno pogovarjati uro ali dve, če je to potrebno. Tega mladim ljudem manjka. Danes je dijak dostikrat veliko bolj sam, kot je bil kdajkoli.

Zgodi se včasih, da srečaš po desetih, petnajstih letih svojega bivšega dijaka, ki morda zavzema kar lep položaj v družbi. Vesel se ustavi ob srečanju s teboj in te spomni, kako prav si mu nekoč svetoval, kako dobro si poznal njegova nagnjenja in kako si razumel njegove želje in hotenja. Kdo ve, kdaj je bilo to? pomisliš. Pa ti osvetli nekdanji razgovor, ki je za vse življenje učinkoval nanj, ti pa si čisto pozabil na to. Zdjaj si znova vesel tistega nekdanjega srečanja z njim.

Da, vse premalo se profesorji in dijaki razgovarjamo. To je tisti del našega dela, ki sicer navadno ni ocenjen v gibljevem delu osebnih dohodkov, je pa zelo pomemben, morda veliko bolj kot vse znanje, ki si mu ga dal.

Prav zato, ker čutim, da bi se morali dijaku veliko bolj približati in mu biti veliko več kot samo profesorji, sem razmišljala o vlogi knjižničarja na srednji šoli in napisala o tem nekaj bežnih misli.

BIBLIOGRAFIJA*
FRANA MIKLOŠIČA

1840

1. Ani P... iz Petrograda. [Pesem.] — Danica Ilirska, 1840, br. 30, str. 117.
2. Slavuj. [Pesem.] — Danica Ilirska, 1840, br. 42, str. 165.

1844

3. Sanskrit und Slawisch. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen, von Franz Bopp, Berlin 1833. [Recenzija.] — Jahrb. d. Liter. 105, 1844, str. 43—70.

1845

4. Radices linguae slovenicae veteris dialecti. — Lipsiae 1845. (VI) + 148 str.
5. S. Joannis Chrisostomi Homilia in ramos palmarum. Slovenice, latine et graece cum notis criticis et glosario. — Vindobonae 1845. VIII + 72 str.

1847

6. Vita s. Clementis episcopi Bulgarorum. Graece. — Vindobonae 1847. XXII + 34 str.
7. Vitae Sanctorum. E codice antiquissimo palaeoslovenice cum notis criticis et glosario. — Viennae 1847. IV + 54 str.
8. Altslavisch. Ostromirovo evangelie 1056-57 goda. S priloženim grečeskago teksta evangeliu i s grammatičeskimi objasnjenjami. Izdanoe A. Vostokovym. Petersburg 1843. [Recenzija.] — Jahrb. d. Liter. 119, 1847, str. 1—39. (Tudi separat: Wien 1847. 39 str.)

1848

9. Bericht über A. Auers Werk: »Die Sprachenhalle«, Wien 1844—1847. [Skupaj z V. S. Karadičem. Recenzija.] — Sitzber. WAW I, 1848, str. 164—168.
10. Über die altslovenische Conjugation. — Sitzber. WAW I, 1848, str. 171—175.
11. Über den reflexiven Gebrauch des Pronomens oŷ und der damit zusammenhängende Formen für alle Personen.⁵⁾ — Sitzber. WAW I, 1848, str. 119—127.

1849

12. Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo. — Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthums Österr. — Na Dunaju 1849. [1. zvezek prevedel —.]
13. Prenumeracia na rečnik starega slavonskega jezika. — Slovenija II, 1849, št. 92, str. 368.

1850

14. Lautlehre der altslovenischen Sprache. — Wien 1850. II + 73 str.
15. Formenlehre der altslovenischen Sprache. — Wien 1850. (IV) + 73 str.
16. Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. — Vindobonae 1850. XIV + 204 str.
17. Lehre von der Conjugation im Altslovenischen. — Denkschr. WAW I, 1850, str. 167—206. (Tudi separat: Wien 1848. 39. str.)

1851

18. Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice suprasliensi. — Vindobonae 1851. XII + 456 + IV str.
19. Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. Herausgegeben von Fr. Miklosich. I. Bd. Wien 1851. (IV) + 322 str.
20. Lautlehre der bulgarischen Sprache. — Slav. Bibl. I, 1851, str. 43—56.
21. Popevka od Svilojeviča. Aufgezeichnet 1663, mitgetheilt vom Herausgeber. — Slav. Bibl. I, 1851, str. 259—260.
22. Bartholomaei Kopitarii prolegomena historica in evangelia slavice. — Slav. Bibl. I, 1851, str. 57—84.
23. Glagolitisches Fragment evang. Ioann. 19. 9 bis 19. 28. — Slav. Bibl. I, 1851, str. 261—263.
24. Entgegnung auf Herrn Wenzel Hanka's Albernheiten und Lügen. — Slav. Bibl. I, 1851, str. 267—321.

1852

25. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. I. Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. — Wien 1852. XVI + 518 str.
26. Lautlehre der altslovenischen Sprache. Zweite Auflage. — Wien 1852. 223 str.
27. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, von Dr. Miklosich. Erster Band. Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Wien 1852. XVI und 518 s. [Autoreferat.] — Zeitschrift f. d. österr. Gymn. III, 1852, str. 824.

* To bibliografijo so sestavili študentje slavistike ob priliki razstave Miklošičevih del. Ne lasti si popolnosti, vendar je bolj popolna kakor vse druge dosedanje bibliografije, najsí bo to Trstenjakova (LMS 1882/83), ki jo je kasneje dopolnil Matija Murko (LMS 1891), ali kasnejša Simoničeva (Slovenska bibliografija I., Ljubljana 1903-1905).

28. Vabljenje k naročilu vsa slovanska narečja primerjajoče slovnice.¹ — Oglasnik št. 29 k 58. listu Novic, 1852.

1853

29. Apostolus e codice monasterii Šišatovac. Palaeo-slovenice. — Vindobonae 1853. XXIV + 268 str.

30. Ostromir, Evangelium, Svętoje evangelije po Ostromirovu spisъku... Izdanije Vešteslava Ganky. Prazě 1853. [Recenzija.] — Zeitschrift f. d. österr. Gymn. IV, 1853, str. 388—400.

31. Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred. Izdal —. — Na Dunaju 1853. (II) + 190 + (I) str.

1854

32. Formenlehre der altslovenischen Sprache. Zweite Auflage. — Wien 1854. VIII + 179 str.

33. Chrestomathia palaeoslovenica. — Vindobonae 1854. (II) + 92 str.

34. Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred. Izdal —. — Na Dunaju 1854. (II) + 186 + (II) str.

1855

35. Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's. — Sitzber. WAW XIV, za l. 1854, izšlo 1855, str. 3—52. (Tudi separat: Wien 1855. 52 str.)

1856

36. Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice e codicibus. — Vindobonae 1856. (II) + 80 str.

37. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. III. Vergleichende Formenlehre der slavischen Sprachen. — Wien 1856. XVI + 582 str.

38. Lex Stephani Dušani. Fasciculus prior textum continens. [Več ni izšlo.] — Vindobonae 1856. IV + 28 str.

39. Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. — Denkschr. WAW VII, 1856, str. 105—146. (Tudi separat: Wien 1856. 42 str.)

40. Quomodo effici possit, ut linguis, quas vocant mortuas, latinae atque graecae vita sanguisque redeat. (Abhandlung der Directors W. J. Menzel im Programm des Gymnasiums zu Görz.) S. 28—29. Über die Aussproche des Griechischen. [Recenzija.] — Zeitschrift f. d. österr. Gymn. VII, 1856, str. 273—277.

¹ Tu omenja Miklošič tudi neko pismo, s katerim je menda leto dni prej zaprosil slovensko javnost za zbiranje manj znanih slov. besed. — Kje, kdaj in v kakšni obliki je bilo to pismo tiskano ali drugače objavljeno, zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti.

1857

41. Die Wurzeln des Altslovenischen. — Denkschr. WAW VIII, 1857, str. 154—179. (Tudi separat: Wien 1857. 25 str.)

42. Barth. Kopitars Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen. Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Teil I. [edinj] — Wien 1857. IV + 380 + (II) str.

1858

43. Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. — Viennae 1858. XII + 580 str.

44. Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. Herausgegeben von Fr. Miklosich und J. Fiedler. II. Bd. — Wien 1858. (VI) + 313 str.

45. Das Recht von Pskov. — Slav. Bibl. II, 1858, str. 46—63. (Tudi separat: Wien 1857.)

46. Zusätze zu meiner in den Denkschriften der philos. histor. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (B. VII.) abgedruckten Abhandlung: Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. — Slav. Bibl. II, 1858, str. 140—151.

47. Denkmal der neuslovenischen Sprache. (Aus einer Handschrift des XV. Jahrh. in der k. k. Bibliothek zu Laibach.) — Slav. Bibl. II, 1858, str. 170—172.

48. Die Altslovenischen Legenden vom heil. Wenzel. — Slav. Bibl. II, 1858, str. 270—281.

49. Suffix *лъ*: subst. masc.: part.; adj. Aus einer grösseren Abhandlung über die Bildung der Nomina im Altslovenischen als Probe. — Slav. Bibl. II, 1858, str. 286—288.

50. Brief des heil. Brun an Kaiser Heinrich II. — Slav. Bibl. II, 1858, str. 307—312.

51. Verba intensiva im altslovenischen. — Beiträge zur vergl. Sprachforsch. I, 1858, str. 67—80.

52. Die Wurzel *sru* im slawischen. — Beiträge zur vergl. Sprachforsch. I, 1858, str. 128.

53. Das Suffix *-ъ* im Altslovenischen. — Beiträge zur vergl. Sprachforsch. I, 1858, str. 222—233, 273—289.

54. Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred. Izdal —. — Na Dunaju 1858. (II) + 187 + (II) str.

55. [Ocena Daničičeve Srpske sintakse I, Beograd 1858. — Srbske Novine, 1858, br. 97. (Ponatis: Sedmica, 1858, br. 35.)]²

² Podatek po M. Murku, LMS 1891, str. 266.

1859

56. Die Bildung der Nomina im Altslovenischen. — Denkschr. WAW IX, 1859, str. 135—232. (Tudi separat: Wien 1858. 100 str.)

57. Ljubljana—Laibach. — Vodnikov spomenik. Ljubljana 1859, str. 182—184.

58. Glagolitisch. — Leipzig 1859. [20] str. (Tudi v Allg. Encyclopädie der Wiss. und Künste. Herausgegeben von Ersch und Gruber. I. LXVIII, str. 403—422.)

59. Sprachunterricht und Sprachforschung. (Mit Beziehung auf den Aufsatz über die Aufgabe einer polnischen Schulgrammatik. Heft V. S. 421—443.) — Zeitschrift f. d. österr. Gymn. X, 1859, str. 501—504.

1860

60. Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana collecta. Ediderunt Fr. Miklosich et J. Müller. Vol. I.: Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315—1402 e codicibus manu scriptis bibliothecae Palatinae Vindobonensis. Tomus prior. — Vindobonae 1860. VI + 607 str.

61. Chronica Nestoris. Textum russico-slovenicum. Volumen primum. [Več ni izšlo.] — Vindobona 1860. XIX + 223 str.

62. Zum Glagolita Clozianus. — Denkschr. WAW X, 1860, str. 195—214. (Tudi separat: Wien 1859. 19 str.)

63. Die Bildung der slavischen Personennamen. — Denkschr. WAW X, 1860, str. 215—330. (Tudi separat: Wien 1860. 115 str.)

1861

64. Chrestomathia palaeoslovenica cum specimenibus reliquarum linguarum slavicarum. — Vindobonae 1861. (II) + 114 str.

1862

65. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum. — Vindobonae 1862—1865. XXII + 1171 str.

66. Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana collecta. Ediderunt Fr. Miklosich et J. Müller. Vol. II.: Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315—1402 e codicibus manu scriptis bibliothecae palatinae Vindobonensis. Tomus posterior. — Vindobonae 1862. 608 str.

67. Die slavischen Elemente im Rumunischen. — Denkschr. WAW XII, 1862, str. 1—70. (Tudi separat: Wien 1861. 70 str.)

68. [Ocena Daničičevega Rječnika iz književnih starina srpskih. — Vidovdan, 1862, br. 38.]³

³ Podatek po M. Murku, LMS 1891, str. 266.

1863

69. Die serbische Epik. — Österr. Revue II, 1863, str. 1—23. (Tudi separat: Wien 1863. 23 str.)

1864

70. Die nominale Zusammensetzung im Serbischen. — Denkschr. WAW XIII, 1864, str. 1—28. (Tudi separat: Wien 1863. 28 str.)

71. Die Rusalien. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie. — Sitzber. WAW XLVI, 1864, str. 386—405. (Tudi separat: Wien 1864. 20 str.)

72. Deutsch-serbisches Wörterbuch. [Vukova zbirka. Uredil F. Miklošič.] — Wien 1864.⁴

1865

73. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen. — Denkschr. WAW XIV, 1865, str. 1—74. (Tudi separat: Wien 1864. 74 str.)

74. Die Verba impersonalia im Slavischen. — Denkschr. WAW XIV, 1865, str. 199—241. (Tudi separat: Wien 1865. 48 str.)

75. Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana collecta. Ediderunt Fr. Miklosich et J. Müller. Vol. III.: Acta et diplomata res graecas italiasque illustrantia e tabulariis Anconitano, Florentino, Melitensi, Naepolitano, Veneto, Vindobonensi. — Vindobonae 1865.

76. Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred. Izdal. — Na Dunaju 1865. 189 str.

1866

77. [Ferdinand Josef Wolf. Eine Lebensskizze.]⁵

1867

78. Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen. — Denkschr. WAW XV, 1867, str. 73—140. (Tudi separat: Wien 1867. 68 str.)

1868

79. Der präpositionslose Local in den slavischen Sprachen. — Sitzber. WAW LVII, za l. 1867, izšlo 1868, str. 531—558. (Tudi separat: Wien 1868. 28 str.)

⁴ Miklošič ima razen pri navedenem slovarju svoj delež tudi pri nekaterih drugih Vukovih delih. Med Vukovo boleznijo je nadzoroval tisk IV. knjige narodnih pesmi, skozi njegove roke pa je šla tudi V. knjiga srbskih narodnih pesmi (med tiskarskimi popravki so tudi Miklošičeve opazke). Po Vukovi izrecni želji je Miklošič prevzel skrb za tisk knjig, ki so izšle po Karadičevi smrti.

⁵ Podatek po Trstenjaku, LMS 1882/83, str. 52.

80. Die slawischen Monatsnamen. — Denkschr. WAW XVII, 1868, str. 1—32. (Tudi separat: Wien 1867. 32 str.)

81. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen. — Wien 1868—1874. XII + 896 str.

82. Veznika »da« in »ka«. — Slovenski Narod I, 1868, št. 37, str. 2.

1869

83. Über den accusativus cum infinitivo. — Sitzber. WAW LX, za l. 1868, izšlo 1869, str. 483—508. (Tudi separat: Wien 1869. 26 str.)

84. Die Negation in den slavischen Sprachen. — Denkschr. WAW XVIII, 1869, str. 335—367. (Tudi separat: Wien 1869. 33 str.)

85. Über die Genetivendung go in der pronominalen Declination der slavischen Sprachen. — Sitzber. WAW LXII, 1869, str. 48—53. (Tudi separat: Wien 1869. 7 str.)

86. Die slavischen Elemente im Neugriechischen. — Sitzber. WAW LXIII, 1869, str. 529—566. (Tudi separat: Wien 1870. 38 str.)

87. O slovima dželo. — Rad JAZU IX, 1869, str. 11—16. (Ponatis: U Zagrebu 1869. 6 str.)

1870

88. Albanische Forschungen. I. Die slavischen Elemente im Albanischen. — Denkschr. WAW XIX, 1870, str. 337—374. (Tudi separat: Wien 1870. 38 str.)

89. Die Legende vom heiligen Cyrillus. Von Ernst Dümmler u. Franz Miklosich. — Denkschr. WAW XIX, 1870, str. 203—248. (Tudi separat: Wien 1870. 48 str.)

90. Vita sancti Methodii. Russico-slovenice et latine. — Vindobonae 1870. 29 str.

91. Marija kći Angjelinina i Konstantin Arijanit. — Rad JAZU XII, 1870, str. 1—9. (Ponatis: U Zagrebu 1870. 9 str.)

92. Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten. — Denkschr. WAW XIX, 1870, str. 55—114. (Tudi separat: Wien 1870. 60 str.)

1871

93. Über die zusammengesetzte Declination in den slavischen Sprachen. — Sitzber. WAW LXVIII, 1871, str. 133—156. (Tudi separat: Wien 1871. 26 str.)

94. Trojanska priča bugarski i latinski. — Starine JAZU III, 1871, str. 147—188. (Ponatis: U Zagrebu 1871. 44 str.)

95. Albanische Forschungen. II. Die romanischen Elemente im Albanischen. — Denkschr. WAW XX, 1871, str. 1—88. (Tudi separat: Wien 1871. 88 str.)

96. Albanische Forschungen. III. Die Form entlehnter Verba im Albanischen und einigen anderen Sprachen. — Denkschr. WAW XX, 1871, str. 315—323. (Tudi separat: Wien 1871. 9 str.)

97. Le préfixe roman Dis en Albanais. — Revue de linguistique et de Philologie comparée, 1871. (Tudi separat: Paris 1871. 7 str.)

98. Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana collecta. Ediderunt Fr. Miklosich et J. Müller. Vol. IV.: Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis. — Vindobonae 1871. XIV + 441 str.

(Nadaljevanje prihodnjič)

Zapiski

RESOLUCIJA IN SKLEPI OBČNEGA ZBORA SDS

Slovenski slavisti, zbrani na občnem zboru Slavističnega društva Slovenije v Mariboru, dne 12. 10. 1963, sprejemamo naslednjo resolucijo in sklepe:

I. Za razvoj slovenske znanstvene slavistične misli je nujno potreben znanstveni inštitut.

Za poživitev in koordinacijo znanstveno raziskovalnega dela naj upravni odbor v sporazumu z inštitucijami, ki so financirale Slavistično revijo, reši vprašanje uredniškega odbora in glavnega urednika tako, da bo revija redno izhajala in v celoti služila svojemu namenu.

Revija Jezik in slovstvo naj izhaja še vnaprej. Mandat uredniškemu odboru daje vsakoletni občni zbor Slavističnega društva. Organi revije so: glavni urednik, uredniški odbor in svet sodelavcev.

En član uredniškega odbora naj bi bil iz Maribora.

Ugotovili smo, da so kongresi ZSD Jugoslavije preveč razvlečeni, nesistematični in premalo zaokroženi. Zato naročamo upravnemu odboru, naj uredi ZSD Jugoslavije to vprašanje.

Mnogi interesenti iz naših bratskih republik in iz tujine so sporočili željo, da bi se v počitniških mesecih seznanjali z razvojem slovenske kulture, zgodovine, še posebno pa našega jezika. Zato naj upravni odbor ZSD sproži akcijo za ustanovitev stalne inštitucije, ki bi izvrševala te naloge.

Naročamo upravnemu odboru naj stori vse kar je v njegovi moči, da bodo dobili slavisti na vseh vrstah šol priročnik za pouk literarne zgodovine in jezikovne vadnice ter šolsko izdajo pravopisa.

Ugotavljamo, da so mnogi naši literarno zgodovinski spomeniki (domovi naših književnikov, njihovi grobovi, pokopališča) v naravnost sramotnem stanju. Pooblaščamo upravni odbor, da se zavzame za to vprašanje v sporazumu z zavodi za spomeniško varstvo.

II. Podružnice Slavističnega društva naj skrb za strokovno izpopolnjevanje svojih članov skušajo uskladiti s prizadevanji slavističnih aktivov ter to delo dopolnjevati in usmerjati. Pri tem naj jim pomaga aktiv predavateljev, ki ga bo formiral novi upravni odbor.

Ugotavljamo, da slavisti na šolah niso pravično nagrajeni za svoje delo. Ker potrjujemo norme, sprejete na ohridskem kongresu maja 1963, naročamo upravnemu odboru, naj s sorodnimi strokovnimi društvi geografov, zgodovinarjev in drugih, razčisti zahteve in obremenitve posameznih delovnih mest v učiteljskih zborih ter uveljavi specifičnost slavistovega dela.

Ugotavljamo, da je SD že na številnih svojih občnih zborih govorilo o zapostavljenosti pouka slovenskega jezika na strokovnih šolah, kar se doslej ni izboljšalo in še vedno opozarjamo na to.

Vodstva šol naj posvečajo posebno skrb šolskim knjižnicam.

V letu 1964 naj bo občni zbor SD združen s strokovnoznanstvenim zborovanjem v Ravnah na Koroškem.

• • •

P. s. Ker se ni posrečilo organizirati novo uredništvo »Jezika in slovstva« po zgoraj navedenem načinu, je prof. Dr. M. Boršnik odstopila. Odbor SDS je nato soglasno izbral za glavnega urednika »Jezika in slovstva« predsednika SDS tov. prof. Dr. B. Krefta. Pooblastil ga je, da si organizira uredništvo tako, da bo urejevanje revije tudi s tehnične strani čim bolj smotno in olajšano. Po sklepu odbora je zato razposlal glavni urednik številna vabila za sodelovanje, vendar je bil doslej odziv slavistov izven Ljubljane precej slab. Zato ponovno pozivamo vse, da čim prej pošljejo svoje prispevke.

Posamezne podružnice so poslale preobširna poročila o svojih občnih zborih. Zato jih ne moremo priobčiti, skrajšati pa prav tako ne, ker mora odbor podružnice ali za to pooblaščen tajnik sam iz obširnih zapisnikov zbrati najvažnejše. Takšen izvleček zapisnika, ki naj bo v prihodnje vsem za vzgled in primer, nam je poslala le celjska podružnica. Zato smo ga tudi mogli objaviti.

RESOLUCIJA DRUŠTVA SLOVENSКИH KNJIŽEVNIKOV

Plenum* slovenskih književnikov v Mariboru je v dveh referatih in razpravi obravnaval nekaj žgoče problematike v zvezi s položajem slovenske kulture in posebej jezika in slovenske knjige.

1. Plenum nalaga odboru Društva slovenskih književnikov in poziva republiške kakor krajevne oblasti, da posvečajo posebno skrb navedenim problemom, zlasti še v vseh slovenskih obmejnih krajih.

2. Plenum ugotavlja, da spričo velike tradicije slovenskega jezikoslovja daleč zastaja proučevanje raznih teoretično pomembnih vprašanj (problem stila in jezika, raziskovanje umetnostno teoretičnih in estetskih vprašanj itd.).

Za raziskovanja stila in podobnih vprašanj bi mogoče lahko dal pobudo in organiziral delo oddelek za literarno zgodovino in umetniški razred SAZU.

3. Plenum je mnenja, da je treba posebno pozornost posvetiti pouku slovenskega jezika zlasti v strokovnih šolah, kjer se vzgaja nova tehniška inteligenca, katere vloga je v naši družbi vsak dan večja.

4. Plenum poziva tudi vse gospodarske organizacije in javne ustanove, da bi posvečale posebno skrb lepoti in čistosti slovenskega jezika v javnem in notranjem poslovanju.

5. V interesu razvoja slovenske knjige bi bil potreben sestanek med založniki, pisatelji, profesorji slovenskega jezika in literature, bibliotekarji in raznimi družbenimi organizacijami, ki so po namenu posredno ali neposredno povezani z vprašanjem razvoja in popularizacije slovenske knjige. Na tem sestanku bi bilo treba najti stalne sobodne oblike za pospeševanje rasti slovenske knjige in njene popularizacije.

Tak sestanek bi moral prav tako načeti akuten problem previsoke cene slovenske knjige in njenega financiranja.

6. Plenum priporoča uredništvom dnevnih časnikov, da naj posvetijo izvirnim literarnim delom večjo pozornost kakor doslej in da naj prinašajo poročila o izvirnih knjigah vsaj v takem obsegu kakor o gledaliških predstavah.

7. Plenum priporoča, naj po možnosti vsi slovenski pisatelji s sodelovanjem podpro revijo *Obzorja* v Mariboru.

8. Plenum poziva vse slovenske pisatelje in pesnike, da se naj v interesu jezikovne celovitosti ravnaajo glede pisave »vec — lec« po Ramovš-Zupančičevem pravopisu.

* 19. oktobra 1963 je imelo DSK plenum v Mariboru. Zaključili so ga z gornjo resolucijo, ki so nam jo poslali v objavo. Glavni referat plenuma »Jezik in družba« je medtem izšel v mariborskih »Obzorjih« (1964, šte. 1).

Odlok SAZU in Sveta za šolstvo SR Slovenije. V imenu predsedstva Slovenske akademije znanosti in umetnosti je izdal njen predsednik tov. J. Vidmar odlok, da se morajo vse publikacije SAZU ravnati pri vprašanju pisave na -vec ali -lec po Zupančič-Ramovševem Pravopisu iz l. 1950, ki predpisuje -lec. Tega pravopisa se bo po tem sklepu držal tudi slovar slov. knjižnega jezika, ki ga za SAZU pripravlja sekcija za leksikologijo Inštituta za slovenski jezik. Takoj po odločitvi SAZU, ki je najvišja slovenska kulturna institucija, je izdal v istem smislu odlok za pisavo na -lec tudi republiški Svet za šolstvo, da odpravi s tem zmedo, ki je vladala zlasti pri pouku slovenščine. Enotna in ustaljena pisava ni le v korist pouku in pisanju, marveč uveljavlja hkrati načelo enotnosti slov. knjižnega jezika in slovenske nacionalne enotnosti, ki je bila idejno-politična osnova za razvoj slov. knjižnega jezika že v drugi polovici 19. stoletja zoper razne prehode provincialne in preenostranske tendence, ki so bile posledica razkosanosti slovenskega ozemlja na razne dežele stare Avstro-Ogrske. Uredništvo Jezika in slovsstva jemlje oba odloka z zadovoljstvom na znanje, saj je bila dvojnost v pravopisu za enoinpolmilijonski narod nepotrebna razdvojenost, škodljiva jeziku in duhu slovenske enotnosti, ki je bila v preteklosti tja do osvobodilne borbe težko priborjena.

Važnejše kakor ta vsiljena pravopisna reforma, ki je skušala že ustaljeno pisavo spremeniti in prestaviti na preživete pozicije za več ko pol stoletja nazaj, je vprašanje odnosa do slovenskega jezika. Ta je namreč pri nekaterih v bistvu zrahljan in skvarjen, »reformatorji« pa niso šli v svoji »kabinetni« vnemi le prek njega, marveč so ga še bolj omajali. V interesu vsega slovenstva in njegove enotnosti je, da zdaj vsa javnost in nejavnost čim prej ozdravita od teh »pravopisnih ošpic«.

Miklošič in Zgodovina slovenskega slovsstva. Proslava stopetdesetletnice rojstva še zmeraj enega izmed največjih slavistov na svetu Frana Miklošiča je pokazala, da še zmeraj premalo poznamo njegovo zares veliko delo. Njegova ožja domovina se ga je spomnila s štirimi proslavami. Mariborska podružnica SD je organizirala vzidavo in odkritje spominske plošče v poslopju nekdanje gimnazije, kjer je hodil v šolo Miklošič v letih 1826-30. Ploščo je v imenu SDS odkril njegov predsednik, ki je govoril o Miklošiču tudi na proslavi v Ljutomeru (20. okt.) in na slavnostni akademiji, ki jo je v proslavo Miklošičevega jubileja priredila Slov. akademija znanosti in umetnosti. Proslave v Ljutomeru so se poleg vidnih zastopnikov krajevnih in republiških oblasti udeležili v velikem številu tudi slovenski književniki. SAZU je zasto-

pal njen predsednik tov. J. Vidmar, Izvršni svet SRS tov. B. Župančič, Svet za kulturo SRS sekretar tov. M. Poljanšek. Proslave se je udeležil v imenu tržaških Slovencev pisatelj dr. Budal, kot zastopnik Srbske akademije akademik prof. dr. Stevanović, ki je govoril o Miklošičevih zaslugah za srbsko slavistiko, proslave na SAZU pa zastopnik Jugoslovanske akademije akademik prof. dr. M. Hraste. V avli Filozofske fakultete v Ljubljani je Društvo študentov-slavistov organiziralo lepo in dovolj pregledno razstavo Miklošičevih del. Pri odkritju sta govorila podpredsednik društva tov. Majdič, slavnostni govor pa je govoril prof. dr. F. Bezljaj, ki je na kratko in nazorno orisal Miklošičevo življenje in delo. Žal so se pomembnega jubileja izven Slovenije premalo spominjali, čeprav je Miklošičevo delo zaslužno in pomembno povezano z vsemi jugoslovanskimi ljudstvi, njegov znanstveni pomen pa je svetoven. Pogrešali smo vsaj spominke članke v ostalem jugoslovanskem časopisju, ki se je čisto pravilno lepo in na široko spominjalo sočasne Njegoševe stopetdesetletnice rojstva. V Beogradu je bil celo na Filoz. fakulteti Njegošev simpozij in proslava v Srbski akademiji, kjer so med drugimi govorili Ivo Andrić, dr. Nedeljković in Mihajlo Lalić, prvi dobitnik ustanovljene Njegoševe nagrade. Poleg tega so bile še posebne proslave v Črni gori. Kakor so se druge republike premalo spominjale Miklošiča, tako smo se v Sloveniji premalo spominjali Njegoša — razen ljubljanskega radia, ki je pripravil daljšo oddajo o Njegošu in z recitacijo odlomkov iz »Gorskega venca« v Gradnikovem prevodu. Zabeležiti pa še moramo, da je država izdala v Miklošičevo proslavo posebno petdesetinarsko znamko z njegovo podobo, ki jo je narisal akademik-slikar Jakac. Med precej žalostna slovenska dejstva pa sodi ob tej priliki, da je v najnovejši Zgodovini slovenskega slovstva, ki jo izdaja Slov. matica, posvečeno Miklošiču le nekaj bežnih in bledih vrstic (in še te so raztresene!), čeprav sodi Miklošič poleg Prešerna in Stefana med naše največje ljudi 19. stoletja, ki so zaslužni za dom in svet. Janzenistu Metelku, ki je v Prešernovem času povzročal podobno zmedo s svojim črkopisom kakor »novopravopisci« z v-ejem v našem času, sta posvečeni zaključeni dve celi strani z nad sto vrsticami, kar je čisto prav, ni pa prav, da je Miklošič, ki ne stoji s svojim genialnim delom le nad Metelkom, marveč je prekobil tudi Kopitarja, odpravljen tako mimogrede z nekaj pohvalnimi frazami.

V seznamu literature ni najti za tistim poglavjem niti enega opozorila na kakšno študijo o Miklošiču, čeprav sta že pred desetletji pisala o njem Nahtigal (LZ 1926) in Kolarič (zadnji celo trikrat: v LZ 1928, v Č 1926/27, v biogr. leks.). V izboru dela M. Murka, ki ga je v uredništvu in s spremno besedo dr. A. Slodnjaka izdala Slov. matica (1962), je tudi spis »Miklošičeva mladost in študijska leta«, ki je vreden pozornosti. Omembe vreden je tudi spis o Miklošiču, ki ga je ob njegovi sedemdesetletnici objavil v Letopisu Matice slovenske za l. 1882-83 Anton Trstenjak (na str. 2—54). Med najboljše povojne tuje študije o Miklošiču pa je treba šteti spis švicarsko-nemškega slavista Ernsta Dickemanna, ki ga je objavil l. 1954 v belgijskem časopisu »Onoma« (izdajatelj »Comité International des Sciences Onomastiques«, Louvin).

Dve novi deli V. V. Vinogradova. Predsednik Sovjetskega slavističnega komiteja in prvi podpredsednik Medn. slavist. komiteja akademik Viktor V. Vinogradov je v preteklem letu izdal dve pomembni knjigi: Stilstika, teorija pesniške besede, poetika in snov in stil. V njih obravnava z njemu lastno erudicijo in intuicijo pereča vprašanja iz področja umetniškega ustvarjanja. Problemov umetniškega jezika ne analizira zgolj jezikoslovno formalistično, marveč jih skuša dojeti tudi z estetsko ustvarjalne plati. Njegova izvajanja so še posebej zanimiva zaradi tega, ker pisec ni nikoli podlegel vulgarističnim teorijam ždanovskega »socialističnega realizma«, marveč jim je celo nasprotoval, ko ni bilo popularno. Vsa njegova dela ki so zanimiva in pomembna za vsakega, tudi za zahodnega modernega slavista, pričajo, da »vulgarizem« ni zajel vseh sovjetskih teoretikov, kakor še danes nekateri mislijo pri nas, ker imajo tendenčno in snobistično oči uprte le na zahod.

Študija o slovaški epiki. Znani sovjetsko-ruski raziskovalec ljudske umetnosti Peter G. Bogatyrev je nedavno objavil knjigo o slovaških ljudskih pripovedkah in lirsko-epskih pesmih (hajduški ciklus). Pisec je živel pred vojno dalje časa na Češkoslovaškem ter je tik pred drugo svetovno vojno izdal tudi pomembno knjigo o ljudskem gledališču in dramatiki, ki je danes težko dosegljiva ter bi zaslužila novo izdajo. V Pragi je spadal k modernističnemu krogu avangardističnega režiserja in književnika E. F. Buriana, ki so ga nekateri imenovali češkega Tairova in Mejerholda v eni osebi. Bogatyrev, ki je v do-

pisni zvezi z narodopisnim inštitutom SAZU (z dr. M. Kuretom) je l. 1946 imel v SNG predavanje o ljudski (narodni) dramatik in gledališču ter o njunih odmevih v moderni gledališki umetnosti in dramatik. Njegov sin je prevedel nekaj Župančičevih pesmi v ruščino. Knjigo o slovaški epiki je izdala Akademija ZSSR (inštitut za svetovno književnost A. M. Gorkega).

Iz italijanske slavistike. Pred meseci je izšel v Rimu obsežen zbornik s sestavki iz različnih področij slavistike, posvečen sedemdesetletnici italijanskih slavistov Ettore Lo Gatta in Giovannija Mavra. Zbornik je uredil novi predstojnik slavistike na rimski univerzi R. Pichio. V vrsti jugoslovanskih sodelavcev (Deanović, Frangeš, Hraste, Polenaković itd.) je tudi prof. Dr. Stanko Škerlj, ki piše o pleonastičnih negacijah v slov. jeziku ter analizira nekaj primerov iz živega govora. V reviji »Rivista di Letterature Moderne e Comparate« je objavila dr. Olga Trtnik-Rossetini razpravo »Madame de Staël in Rusija«. Objavljena je v francoščini. Avtorica analizira razne sovjetsko-ruske razprave, ki se ukvarjajo z vprašanjem ruske kulture in njenih razmerij s Francijo, ter povzema iz njih v pretes predvsem odnos in zveze madame de Staël z ustvarjanjem nekaterih ruskih pesnikov romantične dobe (Puškin, Vjazemski, dekabristi-književniki).

Havranek o knjižnem jeziku. Češkoslovaška akademija znanosti je izdala v uredništvu dopisnega člana Jaromira Běliča zbornik razprav vodilnega češkoslovaškega jezikoslovca Bohuslava Havranka, v katerih razpravlja o problemih knjižnega jezika s posebnim ozirom na češkega. Zbornik ima tri dele: 1. Splošna problematika knjižnega jezika, zlasti češkega. 2. Konkretna vprašanja književne češčine. 3. Primerjalna študija o slovanskih književnih jezikih in njih odnosih. Posamezni sestavki obravnavajo tudi splošna jezikovna vprašanja (funkcija knjižnega jezika, naloge knjižnega jezika in njegova kultura, pomen knjižnega jezika za pesniški jezik, kulturna revolucija in kultura jezika, vprašanje literarnega jezika in njegovega ustvarjalca itd.). Spisi, zbrani v tem zborniku, sodijo med najboljše, kar je Havranek napisal. Poseben odstavek v zborniku je posvečen vplivu knjižne češčine na jugoslovanske knjižne jezike. Pri slovenščini se naslanja na nekatere spise A. Breznika (Slovenske besede v slovenščini, Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini, Vpliv slovenskih slovarjev na srbsko-hrvatske itd.).

Nova jugoslovanska revija. V Beogradu je začela izhajati revija »Filološki pregled«, časopis Društva za tuje jezike in književnosti SFRJ. Izdaja ga Naučno delo (Vuka Karadžića 5). Glavni urednik je dr. Dragan Nedeljković. Prvi dve številki sta izšli v zajetni knjigi z 255 stranmi. V časopisu sodelujejo jugoslovanski in tuji pisci. Zastopana je tudi slavistika. Na uvodnem mestu objavlja Radovan Lalić (Beograd) spis »Aleksander Puškin o književnosti«, nadalje dr. G. Šoptrajanov (Skopje) »Mehanografska gramatična analiza in problemi lingvistike«, Milka Ivić piše (Novi Sad) »O strukturalni metodi jezikovne analize«, Maja Bošković-Stulli (Zagreb) objavlja spis »Regionalne, nacionalne in internacionalne označbe ljudskih pripovedk«, Viktor Žmegač (Zagreb) spis »Matoševe sodbe o nemški književnosti« itd. Iz tujine sodelujejo Robert Escarpit (Bordeaux), Edward Stankiewicz (University of Chicago), dr. H. Becker (Jena), Roland Mortier (Bruxelles), Tudor Vianu (Bukuresti), Fritz Martini (Stuttgart) itd. Na koncu je več poročil o raznih knjigah in zapiski. Vsebinsa prvega zvezka je bogata in pestra. V uredništvu so zastopane vse naše republike. Iz Slovenije sta v njem prof. dr. St. Škerlj in prof. dr. B. Kreft.

Umjetnost riječi. V Zagrebu izhaja že sedmo leto časopis za znanost o književnosti »Umjetnost riječi«. Glavni uredniki so A. Flaker, I. Frangeš, S. Petrović, Z. Škreb, V. Žmegač. V zadnji (3.) številki so trije članki posvečeni delu Miroslava Krležea. O njegovem romanu »Banket v Blitvi« piše Z. Malić, A. Flaker komentira članek Avgusta Cesarca »Sodobna jugoslovanska dramska umetnost — M. Krleža«, ki je izšel l. 1923 v Moskvi ter je zdaj prvič objavljen v hrvaščini. Reinhold Grimm (Frankfurt am Main) je prispeval članek »Romani fenotipa«. V njem razpravlja o spisu »Roman fenotipa« Gottfrieda Benna, v katerem piše zadnji o Pascalu, pri katerem je našel prve sledove »absolutne proze«, o Nietzscheju, Flaubertu (ki je rekel, da bi rad napisal knjigo brez dejanja, brez prave fabule, v kateri bi spregovoril le s silo stila), nadalje o dveh romanih iz novejšega časa — o »Bebuquinu« Carla Einsteina in Gidovem romanu »Močvirja«. Mira Gavrin piše o Kafkovem romanu »Proces«, Ivan Slamnig o Vrazu (Vrazovo posvajanje tradicija i manira), Viktor Žmegač objavlja pod naslovom »Nov prilog tipologiji drame« poročilo o Klotzovi knjigi »Geschlossene und offene Form im Drama«.

IZVLEČEK ZAPISNIKA Z OBČNEGA ZBORA CELJSKE PODRUŽNICE SDS

Na občnem zboru 17. XII. 1963 so celjski slavisti ugotovili, da je bilo delo njihove podružnice v preteklem letu sicer živahnije, ni pa se še posrečilo oblikovati neke strnjene celote vseh tistih, ki se zanimajo za stroko. Življenje in delo slavistov je preveč osamljeno, morali bi se povezati s kulturno umetniškimi in prosvetnimi društvi. Le tako bi se lahko afirmirali kot društvo in posamezniki.

Po naših zavodih pogosto opažamo neki prakticizem, pomanjkanje povezanosti s teorijo in prakso. V naših vrstah vlada pasivnost, skorajda apatija, čemur je razlog tudi izven nas. Naloga slavističnega društva z vsem članstvom vred pa je boriti se za interese stroke v javnosti in za priznanje enakovrednosti našega dela z delovanjem na drugih področjih. Treba je organizirano spodbijati omalovaževanje našega dela in poklica, nastopiti za enakopravnost le-tega z drugimi, zlasti tehničnimi intelektualnimi poklici, boriti se zoper brezbržnost za kulturno in prosvetno delo sploh, zoper malomarno gledanje na kulturo in jezikovno izobrazbo v materinem jeziku.

Začeti bomo morali tudi več razpravljati o pismenosti naših učencev, o njih interesu za literaturo in sploh kulturno življenje. V zvezi s temi problemi bi se morali tesneje povezovati ne glede na to, kje delamo. Aktiv osnovne šole že imamo, nismo pa še uspeli ustvariti aktiva za srednje šole. Potreben bi bil še prav posebno zaradi načrtov o reorganizaciji srednjih šol, pri čemer bi morali tudi sami aktivno sodelovati.

Celjska podružnica SDS je imela v preteklem letu 56 članov, v letošnjem delavnem obdobju pa nameravamo pritegniti v članstvo tudi slaviste iz Brežic, Krškega in Sevnice, ki sodijo tudi v celjski okraj.

Podružnica je organizirala več sestankov in posvetovanj o pouku svetovne književnosti po novem učnem načrtu ter 6 kvalitetnih predavanj celjskih in dveh ljubljanskih predavateljev.

Novi odbor naj izdela resolucijo, v kateri bodo osvetljeni problemi slavista in položaj slovenščine na šoli in nato preko zavoda za pedagoško službo in tiska opozarja nanje.

Tudi naj pripravi predavanja. Organizira naj dve ekskurziji (na Prežihovino in od Litije do Čateža) in skrbi za strokovno izpopolnjevanje članov.

Opomba uredništva. Ker zaradi reorganizacije uredništva ni bilo mogoče letošnjega letnika niti pravočasno začeti niti redno nadaljevati, se je uredništvo v sporazumu z glavnim odborom SDS odločilo, da bo odslej revija izhajala po koledarskem letu in ne več po šolskem kakor doslej. Tako bomo tudi laže vodili finančno plat revije, ki je seveda še zmeraj odvisna od republiške subvencije. To pa dobivamo po koledarskem letu. Če bi se le dalo, bi novo uredništvo posamezno številko vsaj za pol pole povečalo, ker je dosedanji obseg zares majhen. Da bi to dosegli, je potrebno dvojce: materialno kritje stroškov in živo sodelovanje slovenskih slavistov na vseh področjih, ki zadevajo slavistiko — tako znanstveno kakor praktično. Uredništvo bo tudi hvaležno za vsako novo pobudo in nasvet. Poslali smo številna vabila na sodelovanje. Če ga po naključju kdo ni dobil, naj oprostí. Nismo ga hote prezrli. Zato tudi ponovno pozivamo na sodelovanje vse, ki imajo dobro voljo in ki žele, da se tudi njih glas sliši v naši reviji, ki bi jo uredništvo rado čim bolj aktualiziralo in napravilo za čim bolj živo vez med slavisti, hkrati pa med slovensko in jugoslovansko slavistiko, ne izključujoč slavistike v svetu sploh. Slovenski slavist je vse premalo informiran o tem, kar se dogaja v slavistiki izven Slovenije. Za prvo silo bo dobrodošel tudi vsak droben zapisek, ki pa mora zajeti najglavnejše. Prav tako pa prosimo vse sodelavce, da skušajo svoje prispevke čim bolj strniti, da bomo mogli v reviji priobčevati čim več različnih prispevkov. Zavedamo se, da ne bomo mogli v kratkem času izvesti vsega programa, ki bi ga radi, toda začeti je treba. Problemov je dovolj.

Nekatere prispevke smo morali odložiti za naslednje številke, ne moremo pa tudi mimo tega, da so nam nekateri obljubili to in ono, poslali pa niso nič. Obljuba dela dolg.

*Če še niste,
poravnajte
čimprej
naročnino!*